

**VANHEMPIEN KOKEMUKSIA OSALLISUUDESTA
LASTENSUOJELUN PERHEHOIDOSSA**

Leena Rinne
pro gradu -tutkielma
sosiaalityö
Jyväskylän yliopisto
Kokkolan yliopistokeskus Chydenius
syksy 2019

TIIVISTELMÄ

VANHEMPIEN KOKEMUKSIA OSALLISUUDESTA LASTENSUOJELUN PERHEHOI- DOSSA

Leena Rinne

Pro gradu -tutkielma

Sosiaalityö

Jyväskylän yliopisto / Kokkolan yliopistokeskus Chydenius

Ohjaaja: YTT yliopistonopettaja Tuomo Kokkonen

Syksy 2019

sivumäärä: 79 sivua + liitteet 9 sivua

Pro gradu -tutkielmani aiheena on lastensuojelun perhehoito vanhempien näkökulmasta. Tutkimuksessa tarkastellaan perhehoidon vaikutuksia sijoitettujen lasten vanhempien arkeen ja vanhemmuuteen sekä vanhempien osallisuuteen perhehoidon toteutuksessa. Kvalitatiivisen tutkimuksen lähtökohtana on viisi perhehoitoon sijoitettujen lasten vanhemman teemahaastattelua, jotka on toteutettu vuoden 2019 alkupuoliskolla. Litteroitu haastatteluaineisto on ensin teemoiteltu laadullisen sisälönanalyysin avulla ja analysoitu fenomenologis- hermeneuttisen tulkintakehyksen mukaisesti. Vanhempien kokemustietoa on sen jälkeen käytetty institutionaalisen etnografian tutkimusohjelman mukaisesti identifioimalla vanhempien kokemuksissa ilmeneviä ongelmalliseksi osoittautuneita seikkoja ja tarkastelemalla niiden kautta lastensuojelun palvelujärjestelmässä vaikuttavia hallinnan suhteita. Tutkimuksen tavoitteena on lisätä perhehoitoon sijoitettujen lasten vanhempien osallisuutta heidän lastensa laajennetussa perheyhteisössä sekä tarkastella lastensuojelun perhehoidon sosiaalityötä sijoitettujen lasten vanhempien näkökulmasta.

Lastensuojelun perhehoito on vuodesta 2012 lähtien ollut ensisijainen sijaishuollon muoto lapsen tai nuoren tarvitessa kodin ulkopuolista sijoitusta. Perhehoidon vahvuudet, lapselle tai nuorelle järjestettävä turvallinen kodinomainen arki ja pysyvät läheiset ihmissuhteet eivät tue syntymävanhempien aktiivista mukanaoloa heidän lastensa elämässä perhehoidon aikana. Perheiden jälleenyhdistämisiä toteutuu perhehoidossa vähemmän kuin lastensuojelun laitoshuollossa, osin lasten ikärakenteen vuoksi, sillä perhehoitoon sijoitetut lapset ovat enimmäkseen alle murrosikäisiä.

Verrattain pieneen aineistoon perustuvat tutkimustulokseni osoittavat, että vanhempien osallisuus heidän lastensa perhehoidon toimintaympäristössä on vähäistä johtuen yhteistyön puutteista sekä sijaisvanhempien että sosiaalityöntekijöiden kanssa. Vanhemmat olisivat motivoituneita osallistumaan enemmän lastensa arkeen, mutta kokevat jäävänsä ulkopuolisiksi ja tulevansa kohdelluiksi epäoikeudenmukaisesti. Vanhempien arkea kuormittavat epätietoisuus lasten asioista ja perhehoidon prosessien etenemisistä sekä riittämätön vanhemmuustyöskentely. Ideaali lapsen kahdesta perheestä ei tämän aineiston perusteella toteudu, sillä lapsen kaksien vanhempien välinen vanhemmuuden työnjako on selkiytymätöntä ja rajallista.

Lastensuojelun palvelujärjestelmän tarkastelu vanhempien kokemustiedon kautta osoitti, että osallisuuden mahdollistamisen sijaan sosiaalihuollon rakenteet ja toimintatavat voivat tuottaa asiakkaille syrjäyttäviä kokemuksia. Yhteiskunnallis-kulttuurisella tasolla vaikuttavat arvot ja hallinnan suhteet puolestaan rajoittavat lastensuojelun mahdollisuuksia tukea sijoitettujen lasten vanhempia riittävästi.

Avainsanat: osallisuus, kokemustieto, perhehoito, vanhemmuus, institutionaalinen etnografia, hallinnan suhteet

Sisällys

1 JOHDANTO.....	3
2 LASTENSUOJELUN PERHEHOITO.....	6
2.1 Perhehoitoa julkisessa kodissa.....	6
2.2 Vanhempien osallisuus perhehoidossa	9
3. VANHEMMUUS JA PERHESUHTEET SIJAISHUOLLON AIKANA	14
3.1. Syntymävanhempien tuki	15
3.2 Syntymävanhempien kokemukset tutkimuksen valossa.....	16
4 TUTKIMUSKYSYMYKSET	20
5. TUTKIMUKSELLISET VALINNAT JA TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	22
5.1 Institutionaalinen etnografia metodologisena viitekehyksenä.....	22
5.2 Kokemustieto tiedon lähteenä	23
5.3 Aineistona teemahaastattelut	25
5.4 Tutkimusmenetelmä ja analyysin kuvaus.....	27
5.5 Eettinen pohdinta.....	30
6 VANHEMPIEN KOKEMUKSIA OSALLISUUDESTA PERHEHOIDOSSA	33
6.1 Vanhempien kokemukset yhteistyöstä sijaisvanhempien kanssa	33
6.1.1 Tiedonkulun esteet.....	34
6.1.2 Vanhempia syrjäyttävä ja ulkopuolistava kohtelu	40
6.1.3 Jaetun vanhemmuuden haasteet.....	45
6.1.4 Kokemukset toimivasta yhteistyöstä	48
6.2 Vanhempien kokemuksia hallinnan suhteista lastensuojelun perhehoidossa	52
6.2.1 Vanhempien osallisuutta heikentävät sosiaalityön toimintatavat	53
6.2.2 Lastensuojelun dokumentit hallinnan suhteiden välineinä	58
6.2.3 Kokemukset palvelujärjestelmän epäoikeudenmukaisuudesta	62
7 JOHTOPÄÄTÖKSET	66
7.1 Ulkopuolisuutta, epätietoisuutta ja jaettua vanhemmuutta	66
7.2.Perhehoidossa vaikuttavat hallinnan suhteet	69
8 POHDINTA.....	71
Lähteet	74
Liitteet.....	80

1 JOHDANTO

Viime aikoina on uutisoitu tukea tarvitsevien lapsiperheiden karttavan yhteydenottoja lastensuojeluun siinä pelossa, että avunpyyntöihin vastataan ottamalla lapset huostaan ja sijoittamalla heidät kodin ulkopuolelle pois vanhempiensa luota. Lapsiasiainvaltuutettu Elina Pekkarinen (26.6.2019 yle.fi) pitää kohtuuttomana tilannetta, jossa huostaanoton pelosta johtuva vanhempien epäluottamus lastensuojelua kohtaan estää lapsen avunsaannin. Hän on huolissaan myös siitä, että vanhempien epäluottamus vaikuttaa heidän suhtautumiseensa muitakin lapsiperheiden palveluja, kuten varhaiskasvatusta ja koulua kohtaan. Lastensuojelun julkisuuskuva ei ole koskaan ollut hyvä, sillä järjestelmän läpinäkyvyyttä ei yksittäisissä asiakastapauksissa voida salassapitosäädösten vuoksi läpikotaisin osoittaa eikä laatua julkisesti arvioida. Viime vuosina maine on entisestään heikentynyt ja lastensuojelu on monien tahojen, myös lastensuojelun toimijoiden omankin näkemyksen mukaan kurjistunut. Lastensuojelun ongelmien syinä pidetään suuresta asiakasmäärästä, vähäisestä asiakasosallisuudesta, työntekijöiden vaihtuvuudesta ja kokemattomuudesta sekä monialaisen yhteistyön puutteista johtuneita epäonnistumisia asiakasprosesseissa. (Kananoja, Lavikainen & Oranen 2013, 11–12). Alhasen (2014,68–70) mukaan syynä on myös lastensuojelun yhteiskunnallisen oikeutuksen mureneminen muun palvelujärjestelmän pirstaloitumisen ja hyvinvointivaltion heikentymisen vuoksi.

Tässä tutkimuksessa lastensuojelun palvelujärjestelmää tarkastellaan sijaishuollon ensisijaisen vaihtoehdon, perhehoidon, toimintaympäristössä sijoitettujen lasten vanhempien näkökulmasta. Sijoitettujen lasten vanhempiin kohdistuvaa tutkimusta on aiheen sensitiivisyyden vuoksi tehty melko vähän. Useammin vanhempien mielipiteitä kuullaan mediassa, kun lastensuojeluun tyytymättömät vanhemmat kertovat joskus räikeistäkin yhteistyökokemuksistaan lastensuojelun kanssa. Tavoite sosiaalihuollon asiakkaiden osallisuudesta palvelujen käytössä ja kehittämisessä (Kananoja 2019, 37) kuitenkin edellyttää, että asiakkaat ovat osallisia myös heitä koskevassa tutkimuksessa. Perhehoidon sosiaalityössä nähdään usein, kuinka huostaanotettujen lasten vanhemmille on kipeä kokemus seurata sivusta, miten vieraat ihmiset näyttävät onnistuvan siinä, missä he itse kokevat epäonnistuneensa; perhe-elämän toteuttamisessa. Sijaisvanhemmat puolestaan saattavat arastella tai vältellä sijaislastensa vanhempien kohtaamista. Huostaanottoon johtaneet puutteet lapsen saamassa huolenpidossa syntymäperheessään voivat aiheuttaa sijaisvanhemmissa negatiivisia tunteita ja herättää ennakkoluuloja. Huomio kiinnittyy jännitteisessä tilanteessa helposti pelkästään lapseen ja vaikeasti määriteltävään lapsen etuun, ja vanhemmat jäävät ilman tukea. Kuitenkin niin lapsen hyvinvointi, sijaishuollon tavoitteiden toteutuminen kuin perheen jälleenyhdistämisvelvoitekin edellyttävät, että syntymävanhempien tuen tarve huomioidaan sijaishuollon aikaisessa sosiaalityössä. (Lastensuojelulaki

417/2007, 30§). Käytännössä sijoitettujen lasten vanhempien kanssa työskentelyyn ei ole sijaishuollon aikana muodostunut vakiintuneita työskentelytapoja (Heino & Säles 2017, 60; Hiltunen 2015, 205), vaikka lastensuojelulaissa (Lsl 417/2007, 30 §) veloitetaan laatimaan jokaiselle huostaanotetun lapsen vanhemmalla asiakassuunnitelma, jossa tuen ja avun tarve määritellään ja sen toteuttamisesta sovitaan yhdessä vanhempien ja heidän palveluverkostonsa kanssa.

Lastensuojelun perhehoidon keskeisenä tehtävänä on luoda sijaishuollon tarpeessa olevalle lapselle turvallinen olo tilanteessa, jossa hänen perusturvallisuutensa on järkkynyt. (Heino & Säles 2017, 4–5; Ketola 2008, 20.) Turvallinen ja toimiva yhteydenpito syntymäperheeseen on lapsen hyvinvoinnin yksi tärkeä tekijä, jota lapsen ympärillä olevien aikuisten mahdolliset ristiriidat vaarantavat. Perhehoidon toimijoiden vastuulla on lapsen edun mukaisen, turvallisuuden tunnetta vahvistavan yhteistyön rakentaminen syntymävanhempien ja sijaisvanhempien välille. (Paaso & Särkiö 2019, 37.) Sijaisvanhemmat eivät voi koskaan korvata syntymävanhempia, mutta hyvin onnistuneessa perhesijoituksessa he voivat monin tavoin auttaa ja tukea lasta ja hänen perhettään. Olen kuullut paikallisella organisaatiotasolla puhuttavan perhehoitoon sijoitetun lapsen perheyhteisöstä, johon sisällytetään kaikki lapselle tärkeät perheet; biologinen perhe kaikissa muodoissaan ja sijaisperhe kaikkine perheenjäsenineen. Syntymävanhemmat jäävät kuitenkin helposti tämän käsitteellisen perheyhteisön ulkopuolelle, koska vakiintuneita käytäntöjä jaetun vanhemmuuden toteuttamiseksi ei ole olemassa, eikä vanhempien tarvitsemaa tukea ole riittävästi. On myös ymmärrettävää, ettei motivaatiota liittyä viranomaisten järjestämään laajennettuun perheyhteisöön aina ole ainakaan huostaanoton alkuvaiheen kriisin aikana, ja että perheyhteisöajattelu edellyttää luottamuksellista ja toimivaa yhteistyösuhdetta kaikkien osapuolten kesken.

Kiinnostukseni vanhempien osallisuutta kohtaan on lähtöisin omasta työkokemuksestani perhehoidon sosiaalityöntekijänä sekä sosiaalityön opintoihini kuuluneesta lapsi- ja perhepalveluiden (LAPE) muutosohjelmaan tutustumisesta. Suomessa on vuodesta 2016 lähtien toteutettu valtakunnallista lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmaa sekä osana sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmän uudistamista että jatkumona monille aiemmille kehittämishankkeille. Tänä vuonna päättyvän ohjelman tavoitteena on käynnistää koko palvelujärjestelmän läpäisevä toimintakulttuurin muutos, jossa siirrytään organisaatiokeskeisyydestä lapsi- ja perhelähtöisyyteen ja jossa lasten ja perheiden palvelut tuotetaan ennaltaehkäisevästi ja vaikuttavasti. Keskeisiä periaatteita muutosohjelmassa ovat lapsen etu ja oikeudet, lasten, nuorten ja vanhempien omaehtoisuuden huomioiminen, yhteisöjen merkitys sekä perheiden monimuotoisuuden tunnustaminen. (Pulkinen 2018, 19).

Lastensuojelussa, joka kuuluu muutosohjelmassa erityisen ja vaativan tason palveluihin, kehitetään systeemistä toimintakulttuuria kohti moniammatillista ja suhdeperustaista sosiaalityötä. Perhehoi-dossa yhtenä kehittämiskohteena on syntymäperheen tuki. (Lapsi- ja perhepalveluiden muutosoh-jelma/Lape). Tavoite toimintakulttuurin muutoksesta parantaisi toteutuessaan lastensuojelun vaikut-tavuutta ja laatua ja sen kautta myös mainetta. Oma havaintoni yhdestä perhehoidon kehittämisen alatyöryhmästä käsin oli, että lastensuojelun asiantuntijat organisaation eri tasoilta osallistuivat muu-tosohjelman kehittämistyöryhmiin ja yhteiskehittämispäiviin runsain joukoin, mutta palvelujen käyt-täjien edustus oli odotuksiani vähäisempää lukuun ottamatta muutamaa, sitäkin tärkeämmässä roo-lissa olevaa kokemusasiantuntijaa. Tämän tutkimuksen yhtenä tehtävänä on tuottaa vanhemmilta saa-tua kokemustietoa perhehoidon kehittämiseksi ja lastensuojelun toimintakulttuurin muuttamiseksi perhelähtöisempään suuntaan.

Tämän laadullisen haastattelututkimuksen lähtökohtana ovat viiden huostaanotettujen ja perhehoi-toon sijoitettujen lasten vanhemman kertomat kokemukset osallisuudesta ja yhteistyöstä lastensa si-jaisperheiden ja muiden lastensuojelun perhehoidon toimijoiden kanssa. Koska haluan sekä vahvistaa sijoitettujen lasten vanhempien osallisuutta omassa ja lastensa elämässä, että tutkia työtäni toisesta näkökulmasta, tutkimuksellinen lähestymistapani on käytäntötutkimuksellinen ja soveltuvin osin ins-titutionaalisen etnografian periaatteisiin perustuva. Institutionaalinen etnografia on kanadalaisen fe-ministisosiologi Dorothy E. Smithin kehittämä, kriittistä teoriaa lähellä oleva tutkimussuuntaus, jossa sosiaalista todellisuutta ja siihen vaikuttavia yhteiskunnallisen hallinnan suhteita tarkastellaan ihmis-ten arkielämän kokemusten kautta (Smith 2005, 2). Institutionaalisuus tarkoittaa Smithille yhteiskun-nan organisoimien ja hallinnoimien palvelujärjestelmien ja muiden instituutioiden sisään rakentuneita hallinnan suhteiden muodostelmia, ja etnografia tutkijan sitoutumista tutkimaan näiden hallinnan suhteiden vaikutuksia tutkittavien ihmisten arkeen. Tarkasteltavina ovat siis ihmisten jokapäiväinen elämä ja organisaatioiden hallintakoneistot, jotka ovat monimutkaisten ja yhä monimutkaistuvampien yhteiskunnallisten suhteiden ja suhdeverkostojen välityksellä yhteydessä toisiinsa. Institutionaaliseen etnografiaan perustuvan tutkimuksen mielenkiinnon kohteena on hallinnan koneiston ja ihmisten ar-jen elämismaailman välinen valta-asetelma. Tutkimusasetelmassa muodostuu kaksi narratiivista, ideo-loginen, joka viittaa hallinnolliseen, tieteelliseen tai ammatilliseen diskurssiin, ja kokemuksellinen, joka käyttää elettyä kokemusta tietolähteenä. (Kuronen 2014, 86-90.)

Lastensuojelun perhehoidon toimintaympäristössä syntymävanhempien, sijaisvanhempien ja sosiaa-lityöntekijöiden välinen yhteistyö ja käytännöt sijoittuvat Smithin kuvaaman kaltaiseen, päivittäisen elämän ja lastensuojelujärjestelmän väliseen hallinnan suhteiden verkostoon. Lastensuojelun

asiakkuus, perhehoitajan toimeksiantosuhde ja sosiaalityöntekijän hoitama julkinen virkatehtävä organisoivat keskinäisiä suhteita ja tuottavat kokemuksia, joilla osapuolet antavat erilaisia merkityksiä. Tekstuaalisesti välittyvät yhteiskunnalliset suhteet ja hallinnollinen diskurssi yhdistävät ja jäsentävät omilla tavoillaan kaikkien osapuolten kokemuksia ja toimijuutta.

Tässä tutkimuksessa tavoitteena on syntymävanhempien kokemustietoa ja lastensuojelun palvelujärjestelmän hallinnan suhteita analysoimalla tuottaa tietoa syntymävanhempien osallisuuden lisäämiseksi lastensuojelun perhehoidossa. Tutkimusasetelma rakentuu asiakkaiden oman elämän asiantuntijuuden ja käytännön tiedon sekä ammattilaisten institutionaalisen asiantuntijuuden väliselle rajapinnalle ja kiinnostus suuntautuu erityisesti perhehoitoon sijoitettujen lasten syntymävanhempien kokemuksiin. Menetelmänä ja taustateorianaan institutionaalinen etnografia mahdollistaa ihmisten arjen kokemusten taustalla vaikuttavien yhteiskunnallisten hallinnan suhteiden tarkastelun. Tavoittelen tutkimuksessani kokemustiedon, tutkimustiedon ja asiantuntijatiedon yhdistämistä.

2 LASTENSUOJELUN PERHEHOITO

Lastensuojelun lakisääteisenä, lastensuojelulain (Lsl 417/2007) määrittämänä ja ohjaamana tehtävänä on turvata lasten ja nuorten terveys ja kehitys ja poistaa heidän hyvinvointiaan vaarantavat tekijät noudattaen YK:n lasten oikeuksien sopimuksessa (LOS) asetettuja periaatteita. Yhteiskunnan kaikki osa-alueet lävistävä monialainen tehtäväkenttä ulottuu yleisestä lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämisestä ja ongelmia ennaltaehkäisevästä rakenteellisesta työstä erityiseen, lapsi- ja perhekohtaiseen lastensuojeluun. Lapsi- ja perhekohtaisessa lastensuojelutyössä pyritään ensisijaisesti auttamaan lasta ja perhettä perheen yksityisyyttä ja vanhempien vastuuta kunnioittaen niin, että lapsi voisi tarvittavien tukitoimien avulla jatkaa asumista omassa perheessään. Kriisiytyvissä perhetilanteissa lapsen edun turvaaminen edellyttää lastensuojelulaissa (Lsl 417/2017 40§) määriteltyjen kriteereiden täyttyessä lapsen huostaanottoa ja sijoittamista sijaishuoltoon. Lastensuojelun erityinen piirre on se, että lasta on suojeltava, vaikka asianomaiset vastustaisivat sitä. (Bardy 2013, 73–74). Huostaanottoon sisältyy yhteiskuntaa ja julkista valtaa velvoittava lupaus lapselle ja perheelle siitä, että lapsen kasvuolosuhteet ja huolenpito kohentuvat huostaanottoa edeltäneestä tilanteesta (Enroos 2016, 195; Suikkanen-Malin 2015, 8.)

2.1 Perhehoitoa julkisessa kodissa

Lastensuojelun perhehoito on vuodesta 2012 lähtien ollut ensisijainen sijaishuollon muoto tilanteissa, joissa lapsi ei voi jatkaa asumista syntymävanhempansa kanssa ja tarvitsee kodin ulkopuolista

sijoitusta joko avohuollon tukitoimena tai huostaanotettuna. Laitoshoitoa järjestetään vain, jos arvioidaan, ettei lapsen tarvitsemia tukitoimia voida toteuttaa perhehoidossa lapsen edun mukaisella tavalla. (Lsl 417/2007 50§). Vuonna 2018 kaikista huostaanotetuista lapsista ja nuorista 55% oli sijoitettuna perhehoitoon. Huostaanotettuja lapsia ja nuoria oli perhehoidossa yhteensä 5243. Heistä 13,1 % oli sijoitettu läheisverkostoon. (THL tilastoraportti 2019, 6–7.)

Perhehoidon järjestämisestä säädetään perhehoitolaissa (PerL 263/2015). Perhehoitoa voidaan järjestää toimeksiantosuhteisena joko kuntien tehtävää varten valmentamien ja valitsemien sijaisperheiden toteuttamana tai ostopalveluna yksityisiltä perhehoidon palveluntarjoajilta, jolloin sopimus perhehoidosta tehdään kunnan ja palveluntuottajan kanssa. (PerL 263/2015, 6§, 10§, 11§) Molemmissa vaihtoehtoisissa sijoittavan kunnan velvollisuus on järjestää sijoitetun lapsen tarvitsemat riittävät palvelut, antaa sijaisvanhemmille oleelliset sijoitettua lasta koskevat tiedot ja järjestää sijaisvanhemmille riittävä tuki, sekä valvoa perhehoidon laatua (PerL 22§). Perhekodin olosuhteiden pitää olla sijoitettavalle lapselle sopivat ja hänellä pitää olla perheessä tasavertainen asema. (PerL 5§). (Lastensuojelun käsikirja/Perhehoito). Perhehoitoa voidaan järjestää myös ammatillisissa perhekodeissa tai lapsen tai nuoren sukulaisperheessä. Tästä tutkielmasta nämä perhehoidon muodot on selvyuden vuoksi rajattu pois.

Perhehoidon vahvuuksina pidetään läheisiä, pysyviä ihmissuhteita sekä kodinomaisuutta. Ajatellaan, että sijaisperheet pystyvät laitosolosuhteita paremmin luomaan sijoitetulle lapselle tai nuorelle korjaavan ja korvaavan kiintymyssuhteen, ja että tavallinen perhe-elämä ja turvallinen arki toimivat kuntouttavina ja lasta eheyttävinä elementteinä. Perhehoidossa lapsen kehitystä tukevia ja hyvinvointiin vaikuttavia tekijöitä ovat turvallinen, kannustava ja salliva ilmapiiri sekä lapsen sijaisvanhemmilta saama henkilökohtainen huomio ja huolenpito, joka ei ole sidottu vaihtuvien työntekijöiden työvuoroihin laitoshoidon tapaan. Tärkeässä roolissa ovat myös toimiva yhteistyösuhde lapsen syntymäperheeseen ja sukuun sekä perhehoidossa syntyvät sijaissaruussuhteet. (Heino & Säles 2017, 12-14). Janhusen ja Valkosen (2016, 55-56) kansainvälisen tutkimuskatsauksen johtopäätöksien mukaan onnistuneen perhesijoituksen positiiviset vuorovaikutussuhteet voivat parantaa traumatisoituneiden lasten ja nuorten resilienssikykyä ja mahdollistaa heille voimavaraistemman tavan olla suhteessa itseen ja toisiin.

Perhehoito on todettu vaikuttavaksi myös sijoitettujen lasten tulevaisuuden kannalta, sillä perhehoitoon sijoitetut nuoret opiskelevat enemmän kuin laitoshuollossa eläneet nuoret, ja menestyvät siksi paremmin myös työelämässä (Heino & Johnson 2010, 281–185). Kaikki tutkimukset eivät kuitenkaan

tue perhehoidossa saavutettavia positiivisia vaikutuksia perhehoitoon sijoitettujen lasten elämään. Goemans & van Geel & Vedder (2015, 130–132) toteavat kansainvälisistä perhehoidon vaikuttavuustutkimuksista tekemänsä meta-analyysin perusteella, ettei perhehoitoon sijoitettujen lasten tilanne muuttunut paremmaksi eikä huonommaksi, mutta sijoituksen pidentyessä viitteitä tilanteen huononemiseksi oli havaittavissa.

Sijaishuollolle on ominaista jännitteisyys ja tasapainottelu lapsen, vanhempien ja sijaishuollon toimijoiden arvioidessa lapsen edun toteutumista, sijaishuollon tavoitteiden saavuttamista ja perheen jälleenyhdistämisen mahdollisuuksia (Hakalehto 2016, 23–26; Suikkanen-Malin 2015, 124). Perhehoidossa yksityisen kodin ja julkisen vallan välisessä maastossa sijoitetun lapsen, vanhempien, sijaisvanhempien ja sosiaalityön välinen toiminta ja yhteistyö on pitkälle sopimuksellista. Perhehoito tapahtuu yksityisissä kodeissa, eikä sijaisvanhempaa voida velvoittaa avaamaan kotiaan sijoitetun lapsen läheisverkostolle (Koulu 2016, 257–258). Yksityinen koti muuttuu sijaisperheeksi ryhtymisen jälkeen kuitenkin enemmän tai vähemmän julkiseksi, kun lastensuojelun työntekijät julkisen vallan edustajina tulevat mukaan perheen arkeen tukemaan ja arvioimaan perhehoidon toteutumista. Enroosin (2016, 229) mukaan perhehoidon jännitteisessä, perhe-elämän yksityisyyden ja julkisen vallan välisessä toimintaympäristössä on huomioitava sijoitetun lapsen oikeus riittävään valvontaan ja oikeusturvaan, vaikka valvontaan liittyy yksityisyydestä johtuvia erityispiirteitä. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän ja lapsen yhteydenpito sekä perhehoidon valvonta ja tukityö edellyttävät säännöllisiä käyntejä sijaisperheessä. Perhehoidon pitäisi lähtökohtaisesti olla lapsi- ja perhelähtöistä, vahvasti tuettua toimintaa niin, että tarpeellinen tuki räätälöidään yksilöllisesti lapsen, vanhempien ja sijaisvanhempien tarpeiden mukaisesti. Tuen tarkoituksena on auttaa kaikkia osallisia ymmärtämään lapsen tilanne ja arjen haasteet. (Heino & Säles 2017, 14–19).

Monet sijaisvanhemmat ovat oman harkintansa perusteella päätyneet avaamaan kotinsa ovet myös perheeseen sijoitettujen lasten vanhemmille. Tämän on todettu parantavan syntymävanhempien ja sijaisvanhempien välistä yhteistyötä sijoitetun lapsen hyväksi. (Hiltunen 2015, 186–187). Myös sijoitettujen lasten vanhemmat ovat toivoneet tiiviimpää ja vapaamuotoisempaa yhteistyötä sijaisvanhempien kanssa. Erityisesti kasvatuskäytännöistä on toivottu tasavertaista keskustelua ja yhteisiä linjauksia. (Heino & Säles 2017, 69). Yhteistyön aikaansaaminen ja sen olennaisen osan, yhdessä jaettavan vanhemmuustehtävän selkiyttäminen, vaatii työskentelyä kaikkien osapuolten kesken. Suikkanen-Malinin (2015, 122) tutkimuksessa sosiaalityöntekijän rooli yhteistyön johtajana välittyi sekä syntymävanhempien että sijaisvanhempien näkemyksissä välttämättömänä mutta käytännössä puutteellisesti toimivana.

2.2 Vanhempien osallisuus perhehoidossa

Lapsi tarvitsee vanhemmiltaan psyykkisen luvan voidakseen turvallisella mielellä asettua sijaisperheeseen ja kiintyä sijaisvanhempoihinsa. Tämä ei ole mahdollista, ennen kuin vanhemmat ovat hyväksyneet huostaanoton ja lapsen elämään tulevat uudet aikuiset. Luottamuksellisen, lapsen edun mukaisen yhteistyösuhteen rakentaminen syntymävanhempien ja sijaisvanhempien kesken edellyttää kuuluksi tuleamista, arvostavaa kohtaamista ja myös vanhemman omien tarpeiden ja ongelmien huomioimista. Huostaanotto ja perhesijoitus eivät saa vaurioittaa lasta eivätkä lisätä vanhempien taakkaa. Laadukas lapsen perhehoito edellyttää yhdessä neuvoteltua syntymävanhempien osallisuutta lapsen ja perhekodin arkeen. (Heino & Säles 2017, 19–20, 30).

Vanhempien osallisuus perhehoidossa on Leemannin ja Hämäläisen (2016) kuvaamaa asiakkaiden osallisuutta, joka viime kädessä tekee näkyväksi ja toteuttaa tavoitteena olevaa palvelujärjestelmän asiakaslähtöisyyttä. Osallisuus palvelujen asiakkaana on osa ihmisen sosiaalisen osallisuuden jatkuvasti muuttuvaa prosessia, joka mahdollistaa yhteiskuntaan osallistumisen ja voimaantumisen ja edistää kykyjen ja taitojen kehittymistä. Sosiaalinen osallisuus on yhteenkuuluvuuteen perustuva kokemuksellinen, subjektiivinen tunne, jossa ihminen parhaimmillaan kokee voivansa vaikuttaa itseään ja ympäristöään koskeviin asioihin ja pystyvänsä toimimaan siinä aktiivisesti. Sosiaaliseen osallisuuteen ei voida ulkopuolelta määrätä, mutta sitä voidaan palvelujärjestelmässä palvelujen tuen avulla edistää. Tämä edellyttää palvelujärjestelmältä käyttäjälähtöisiä palveluita, käyttäjien voimaantumista ja vapaaehtoisuutta. (Leemann & Hämäläinen 2016, 586–592.) Lasten, nuorten ja perheiden osallisuuden toteutumisen tärkeimpinä edellytyksinä ehkäisevän lastensuojelun kontekstissa tehdyssä tutkimuksessa kuvattiin tiedonkulku, monipuoliset osallistumisen väylät, kannustaminen ja perhelähtöisyys. Osallisuuden toteutumisen haasteiksi osoittautuivat palvelujärjestelmän puutteet perheiden vastavuoroisessa ja arvostavassa kohtaamisessa sekä perheiden yhdenvertaisuuden säilyttäminen perheiden yksilöllisistä tarpeista huolimatta. Yhdenvertaisuuden todettiin edistävän perheiden arjen osallisuutta ja palveluosallisuutta sekä lisäävän yhteiskunnallisen osallisuuden ja inklusion kokemuksia. (Kallinen, Laitinen, Lantela, Leinonen, Nikupeteri, Nurmi & Turunen 2018, 20-22). Vuorovaikutuksen ja kohtaamisen kysymykset työntekijöiden ja asiakkaiden välillä ovat myös Laitisen ja Niskalan (2013, 11) mukaan oleellisia asiakkaiden osallisuuden ja toimijuuden mahdollistajia tai estäjiä.

Määrittelen vanhempien osallisuuden perhehoidossa vuorovaikutuksen ja kohtaamisen lisäksi Vuorenmaata (2016, 23) mukaillen vanhempien mahdollisuuksiksi osallistua perhehoidon toteutukseen ja vaikuttaa itseään ja perhettään koskevaan päätöksentekoon. Lastensuojelun asiakkaiden, niin lasten kuin vanhempienkin on voitava ottaa puheeksi heille merkityksellisiä asioita silloin kun ne ovat ajan kohtaisia, ja palvelujärjestelmän edustajien on pystyttävä kuulemaan ja huomioimaan esitetyt mielipiteet ja ehdotukset. Koska lastensuojelun toiminta on perhe-elämän yksityisyyteen kohdistuvaa julkisen vallan käyttöä ja viranomaistoimintaa, oikeutus vallankäyttöön edellyttää, että lasten ja vanhempien osallisuus heidän omissa asioissaan toteutuu. (Heino & Säles 2017, 19-20). Tutkimusten mukaan huostaanotettujen lasten vanhemmat eivät kuitenkaan yleensä pysty vaikuttamaan itseään tai lapsiaan koskeviin päätöksiin eikä lastensuojelun palvelujen sisältöihin. (Alhanen 2014; Hoikkala & Heinonen 2013.)

Vuorenmaan (2016, 84–85) tutkimuksen mukaan vanhempien osallisuus tukee perheen arkea ja vanhempana selviytymistä, joten osallisuutta vahvistamalla voidaan lisätä perheiden hyvinvointia. Haastavissa elämäntilanteissa osallisuuden tukeminen on erityisen tärkeää, sillä se vähentää kielteisten kokemusten pitkäaikaisia vaikutuksia perheenjäsenten hyvinvoinnille. Vanhempien heikko osallisuuden tunne siirtyy helposti myös lapsille, joten vanhempien osallisuuden vahvistamisella on myönteistä ylisukupolvista vaikutusta. Keskeisiä tapoja vanhempien osallisuuden vahvistamiseen lasten ja perheiden palvelujärjestelmässä ovat Vuorenmaan (2016, 85) mukaan riittävän tiedon ja ajan antaminen palvelutapaamisissa, vanhempien ja työntekijöiden välinen tasavertainen kasvatuskumppanuus, työntekijöiden työskentelytavat ja asenteet sekä vanhempien mahdollisuus vaikuttaa palveluiden arviointiin ja kehittämiseen.

Beresford (2012, 202–204; 2013, 140–145) tuo osallisuuskeskusteluun kriittistä näkökulmaa kyseenalaistamalla sosiaalipalvelujen asiakkaille osallisuudesta koituvan hyödyn erityisesti palvelujen kehittämisen ja osallisuuteen liittyvässä tutkimuksessa. Hänen mukaansa sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaiset ja asiantuntijat poissulkevat ja toiseuttavat asiakkaita puhuessaan asiakkaiden puolesta sen sijaan että tukisivat heitä puhumaan itse omasta puolestaan. Tällöin asiakkaat, joiden osallisuutta haluttaisiin lisätä, jäävät keskusteluissa ja tutkimuksissa ulkopuolisiksi. Beresfordin (2012, 2013) mukaan palvelujen käyttäjien näkemyksiä väheksytään ja heidän mielipiteistään ollaan kiinnostuneita vain markkinatalouden näkökulmasta, ja saatua tietoa hyödynnetään lähinnä palveluja heikentävien taloudellisten päätösten perusteluissa tai professionalismin vahvistamiseksi. Asiakkaalle koitua hyötyä jää tällöin vähäiseksi ja osallisuus on näennäistä. Beresford peräänkuuluttaa demokraattista, käyttäjälähtöistä tutkimusta, jonka päätavoitteena olisi tiedonmuodostuksen sijaan

sosiaalisen muutoksen käynnistäminen voimaannuttamalla tutkimukseen osallistujia ja vahvistamalla heidän osallisuuttaan. Beresfordin kritiikki kohdistuu myös sosiaalityöhön, jonka pitäisi keskittyä edistämään asiakkaiden vahvempaa osallisuutta käyttämiinsä palveluihin.

Hyvinvointipalvelut ja erityisesti sosiaalityö ovat avainasemassa heikommassa asemassa olevien kansalaisten osallistumismahdollisuuksien lisäämisessä. Osallisuus poliittisena käsitteenä kietoutuu kiinteästi aktiivisesta kansalaisuudesta käytävään keskusteluun. Kyse on parhaimmillaan asiakkaan oikeuksien ja identiteetin tunnustamisesta ja demokratian toteutumisesta, mutta osallisuutta käytetään palvelujärjestelmässä myös aktiivisuuteen velvoittavana taloudellisista lähtökohdista juontuvana pakotteena. (Närhi, Kokkonen & Matthies 2013, 120–124, 140.) Osallisuuden vastakohtia ovat osattomuus ja syrjäytyminen. Palvelujärjestelmä voi vahvistaa asiakkaiden osallisuutta voimaannuttamalla heitä ja jakamalla valtaa heidän kanssaan, tai lisätä heidän marginalisoitumistaan pakottavilla, toimituista ehdollistavilla toimenpiteillä. Sosiaalityön kannalta on oleellista, että osallisuuden molemmat puolet tiedostetaan ja pyritään pois pakottavasta ylhäältäpäin tulevasta osallistamisesta. (Satka, Kääriäinen, Poikela & Yliruka 2016, 19–21.) Tässä tutkimuksessa kyse ei ole niinkään osallistamisesta vaan asiakkaiden sosiaalisen osallisuuden tunteen vahvistamisesta lastensuojelun perhehoidossa, jossa asiakkaan roolissa ovat sijoitettujen lasten ja nuorten lisäksi myös heidän vanhempansa. Tutkimuksessa tarkastellaan perhehoitoon sijoitettujen lasten vanhempien osallistumismahdollisuuksia heidän lastensa perhehoidossa ja selvitetään vanhempien kertomien kokemusten kautta, miten osallisuus toteutuu heidän kohdallaan.

Sosiaalihuollon asiakkaiden osallisuuteen liittyy Niemen (2013, 31) mukaan aina myös institutionaalista vallankäyttöä, joka on jälkimoderneissa yhteiskunnissa muotoutunut usein vaikeasti havaittavaksi ja tiedostettavaksi. Valtarakenteet joko mahdollistavat tai rajoittavat asiakkaan rooliin asetetun kansalaisen osallisuuden muotoja. Asiakas ei voi vapaasti tehdä mitä haluaa, vaan hänen on valittava valmiiksi tarjotuista toimintavaihtoehdoista itselleen tarkoituksenmukaisimmat. Liberalistisen ideologian mukaan kaikki yksilön vapautta rajoittava vallankäyttö edustaa paha valtaa, mutta Niemi (emt. 52) määrittelee pahan ja hyvän vallan ihmisen hyvän elämän edellytysten perusteella. Tässä jaottelussa paha valtaa edustaa kaikki ihmisen hyvän elämän edellytyksiä kaventava vallankäyttö, ja hyvää valtaa hyvän elämän edellytyksiä laaventava vallankäyttö. Jos palvelujärjestelmässä ei haluta aidosti jakaa valtaa asiakkaiden kanssa, asiakkaiden osallisuus jää näennäiseksi ja johtaa osattomuuteen ja syrjäytymiseen. Toisaalta subjektiivinen kokemus siitä, että on hyväksytty osa yhteiskuntaa, mahdollistaa valtaistumisen ja kehityspolun kohti aktiivista kansalaisuutta (Närhi ym. 2013, 144–145). Lastensuojelun perhehoidon kontekstissa syntymävanhempien osallisuuden mahdollisuudet

ovat riippuvaisia lapsen edun määrittelystä ja sijaisperheiden omaksumista perhehoidon käytännön toteuttamistavoista. Kuitenkin esimerkiksi jaettuun vanhemmuuteen, vanhemman ja lapsen väliseen yhteydenpitoon perhesijoituksen aikana sekä perheen jälleenyhdistämistyöskentelyyn liittyy paljon vanhempien osallisuuden mahdollisuuksia, joita ei usein ole riittävästi huomioitu.

2.3 Yhteydenpito ja perheen jälleenyhdistäminen

Huostaanotetulla lapsella on oikeus pitää yhteyttä vanhempiinsa sijaishuollon aikana, ja tämä oikeus on vahvistettu niin Lastensuojelulaissa (Lsl 54§), Lapsen oikeuksien sopimuksessa (LOS 9.3. artikla) kuin Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen perhe-elämän suojaa koskevassa 8. artiklassakin (EIOS 8 artikla). Yhteydenpito-oikeus on kiinteässä yhteydessä perheen jälleenyhdistämistavoitteen kanssa. Lastensuojelulaissa (Lsl 4.3§) määrätty tavoite perheen jälleenyhdistämisestä on sijaishuollon lopullinen tavoite ja se on huomioitava sijaishuollon aikaisessa työskentelyssä erityisesti lapsen ja vanhemman välisen yhteydenpidon aktiivisena tukemisena, ellei yhteydenpidon katsota vaarantavan lapsen henkeä, terveyttä, kehitystä tai turvallisuutta (Lsl 4§2.3).

Sen ja Broadhurst (2011, 305–306) ovat tehneet laajan, noin 50 kansainvälistä tutkimusta käsittelevän tutkimuskatsauksen yhteydenpidon merkityksestä sijoitettujen lasten hyvinvoinnille ja sijoituksen onnistumiselle. He toteavat johtopäätöksissään, että laadukas yhteydenpito syntymävanhempiin ja muihin tärkeisiin läheisiin yhdessä onnistuneiden ammatillisten interventoiden kanssa ennustaa sijaishuollon tavoitteiden toteutumista. Toisaalta vajavaisin tiedoin suunniteltu ja toteutettu, pettymyksiä aiheuttava yhteydenpito voi vahingoittaa lasta ja aiheuttaa jatkuessaan jopa sijoituksen katkeamisen. Riskit lapsen edun vastaiselle yhteydenpidolle ovat suuremmat, jos huostaanoton syynä on ollut lapsen kaltoinkohtelu. Myös Eronen (2013, 81) toteaa, että yhteydenpito syntymävanhemmaan voi vanhemman tilanteesta riippuen olla yhtä lailla lapsen sijoitusta ja kehitystä tukeva kuin niitä uhkaava asia, ja edellyttää siten asiantuntevaa yhteydenpidon arviointia ja sääntelyä. Heinon ja Säleksen (2017, 65) selvityksen mukaan onnistuneella yhteydenpidolla on myönteisiä vaikutuksia perheen jälleenyhdistämisen mahdollisuuksiin, sijoituksen pysyvyyteen ja lapsen kehitykseen ja käyttäytymiseen.

Pesäpuu ry:ssä on käynnistetty syksyllä 2017 #Mun perheet-hanke, jonka tavoitteena on kehittää perhehoitoon työmuotoja ja välineitä suunnitelmallisen ja lapsen edunmukaisen perheen jälleenyhdistämisen toteuttamiseksi. Perhehoidossa jälleenyhdistämissä tapahtuu harvemmin kuin muissa

sijaishuoltomuodoissa, eikä jälleenyhdistämisestä perhehoitoon sijoitettujen nuorten ja heidän vanhempiansa kertoman mukaan juurikaan puhuta lastensuojeluneuvotteluissa. Onnistuneen perheen jälleenyhdistämisen edellytyksinä Pesäpuun hankkeessa pidetään lapsen ja syntymävanhempien kokemusten huomiointia ja tarvittavien tukitoimien järjestämistä kaikille osapuolille erityisesti aikuisten hyvinvointipalvelujen ja lastensuojelun yhteistyön keinoin. Myös sijaisvanhemmat tarvitsevat tukea lapsen hyvinvoinnin ja oman toimintakykynsä ylläpitämiseksi. Haavoittuvissa olosuhteissa pitkään eläneiden syntymäperheiden tilanne ajautuu huostaanoton jälkeisessä kriisissä ilman riittävää tukea entistä heikommaksi, jolloin sekä syntymävanhempien että sijoitettujen lasten toimintakyky voi alentua pysyvästi. Syntymäperheen heikko tilanne on esteenä perheen jälleenyhdistämiselle, ja sillä on kiistaton vaikutus myös sijoituksen onnistumiselle. Jälleenyhdistäminen ei hyvässä tilanteessa välttämättä edellytä lapsen paluuta syntymäkotiin, vaan se voi tarkoittaa myös lapsen ja vanhemman välisen suhteen rakentamista ja vahvistamista niin, että lapsella on lupa ylläpitää tunnesuhdetta molempiin vanhempiinsa, sekä syntymävanhempiin että sijaisvanhempiin. (#Mun perheet/Suunnitelmallinen perheen jälleenyhdistäminen perhehoidossa.)

Hoikkala ja Heinonen (2013, 45–47) ovat selvittäneet perheen jälleenyhdistämiseen liittyviä haasteita sijaishuollossa. Kotiutumisen esteet voivat johtua yksilötason syistä tai palvelujärjestelmään liittyvistä tekijöistä. Lapsen tai vanhemman oma kunto tai kuntoutumattomuus voivat olla esteenä lapsen edun mukaiselle kotiutumiselle. Koska sijaisvanhemmat eivät voi onnistuneessakaan yhteistyösuhteessa kantaa vastuuta vanhempien kanssa tehtävästä työstä, pitäisi jo ennen sijoitusta nimetä ne toimijat, jotka pyrkivät aktiivisesti edistämään syntymävanhempien kuntoutumista ja sen kautta perheen jälleenyhdistämistä. Kun kotiutumista aletaan suunnitella, täytyy se tehdä yhtä huolellisesti ja perusteellisesti kuin itse huostaanotto yhteistyössä kaikkien asianosaisten kanssa. Jos päädytään siihen, ettei perheen jälleenyhdistäminen ole lapsen edun mukaisesti tavoiteltava asia, lapsen suhdetta omaan biologiseen taustaansa täytyy kunnioittaa ja ylläpitää soveltuvalla tavalla.

Hoikkalan ja Heinosen tutkimuskyselyyn (2013, 17–18) vastanneet syntymävanhemmat olivat yleisesti tyytymättömiä työntekijöiden vaihtuvuuteen ja ammattitaidottomuuteen, liian vähäisiin mahdollisuuksiin vaikuttaa lastensa elämään, perheen jälleenyhdistämiseen saadun tuen riittämättömyyteen, lapsen tapaamistiheyden ja -pituuden niukkuuteen, sijaisperheen kaukaiseen sijaintiin sekä yhteydenpidon perusteettomiin rajoituksiin. Jotkut vanhemmista kokivat, että heidät suljetaan pois lastensa elämästä, lastensuojelun ratkaisut perustuvat perusteettomille tai virheellisille olettamuksille, eikä vanhempien ehdottamia tukitoimia suostuta järjestämään. Toisaalta osa kyselyyn vastanneista

vanhemmista oli tyytyväisiä lastensa sijaisperheisiin ja toimivaan yhteistyöhön sijaisvanhempien ja sosiaalityöntekijöiden kanssa.

3. VANHEMMUUS JA PERHESUHTEET SIJAISHUOLLON AIKANA

Perhesuhteet ovat elämän merkittävimpiä suhteita, joihin kytkeytyy jatkuvia hoivasta, huolenpidosta ja vastuista käytäviä sukupuolten ja sukupolvien välisiä neuvotteluja. Moraali, normit ja lait määrittävät oikeaa ja väärää tapaa toteuttaa perhesuhteita. (Sevon & Notko 2008, 13). Smithin (1999) mukaan perinteinen ydinperhemalli toistuu yhteiskunnan eri osa-alueisiin ja ihmisten arkielämään vaikuttavana ja levittyvänä ideologisenä koodina. Ydinperheen tekstuaalisvälitteinen ideologinen tuottaminen ulottuu kaikkialle ja on tunkeutunut siten myös tieteeseen, lainsäädäntöön ja hallintoon. Kriittistä perhetutkimusta edustavan Jokisen (2017, 139) mukaan perhe voidaan nähdä joko tietynlaisen rakenteen omaavana systeeminä tai suhteina, määritelmänä ja tekemisenä, jolloin puhutaan normatiivisen määrittelyn sijasta käytännöistä ja arkisista toiminnoista, jotka vaikuttavat perheenjäseniin. Doing family-ajattelussa perheet ovat mitä tekevät. Lähestymistapa on avoin, ja siihen kuuluu virtaavuutta, muutosta, epämääräisyyttä ja vaihtelua kuten henkilökohtaiseen elämään yleensä. Joustavista, notkean postmoderneista ja neuvoteltavista perheikäytännöistä tulee kuitenkin kiistanalaisia silloin, kun vanhemman ja lapsen suhdetta säädellään ulkoisin normein. Kulttuuriset käsitykset ja institutionaaliset käytännöt ohjaavat perhesidoksen ja ulkopuolisen, vieraan, rajankäyntiä ja kamppailua oikeasta ja väärästä. (Forsberg & Pösö 2009, 149–151). Lastensuojelun toimintakehyksessä vanhemmuutta määritetään ja arvioidaan kunnollisuuden ja moniongelmaisuuksien akselilla (Hiitola 2015, 257). Erityisesti lapsen hyviä kasvuolosuhteita, turvallisuutta ja lapsen saamaa huolenpitoa käytetään lastensuojelussa riittävän hyvän vanhemmuuden mittareina (Pitkänen 2011, 118).

Lapsen huostaanotto aiheuttaa aina muutoksia perhesuhteiden velvoitteisiin ja vastuisiin. Yksityisinä pidetyt perhe ja vanhemmuus joutuvat lastensuojeluviranomaisten ulkopuolisen määrittelyn kohteiksi. Vanhemman rooli muuttuu, kun kasvatusvastuu ja huolenpitovelvoite lapsesta siirtyvät sijaishuollolle. Vaikka vanhemmuus tulee ulkopuolisten määrittelyjen kohteeksi, emotionaalinen suhde vanhemman ja lapsen välillä säilyy yksityisenä ja ainutlaatuisena. Vanhempana toimimisesta tulee arkivastuun siirryttyä sijaishuollolle vanhempana olemista emotionaalisessa suhteessa lapsen kanssa. Lapsen ja vanhemman välisen suhteen merkityksellisyyttä ei pitäisi missään lastensuojelun työta-voissa sivuuttaa, vaan vanhemmuuden muuttuvaa roolia tulisi tukea kaikissa vaiheissa. Lastensuojelun työntekijöiden kanssa käytävät keskustelut vanhemman oikeuksista ja sijaishuollon aikaisesta

vanhemmuudesta ovat tärkeitä, sillä ne voivat motivoida vanhempien kuntoutumista. (Pitkänen 2011, 116–118.)

Perhehoidossa kohtaavat syntymävanhempien vanhemmuus, sijaisvanhempien vanhemmuus ja lapsen tarvitsema vanhemmuus (Valkonen 2008, 119). Perhehoidossa sijoitetun lapsen kaksi perhettä pystyvät parhaimmillaan” tekemään perhettä” ja neuvottelemaan vanhemmuuden tehtävien jakamisesta niin, että sijoitettu lapsi voisi pitää sekä syntymävanhempiaan että sijaisvanhempiaan perheenjäseninä. Perheen ideologista tuottamista ylläpitävät kulttuuriset ja institutionaaliset käytännöt sekä lähiyhteisöissä vallitsevat asenteet voivat kuitenkin tehokkaasti estää tämänkaltaisen perheyhteisön syntymisen. Pitkäsen (2011, 116) mukaan rinnakkaista vanhemmuutta voitaisiin sijoituksen aikaisessa sosiaalityössä tukea järjestämällä vanhemmille heidän tarvitsemansa apu ja arvostamalla lapsen ja vanhemman välistä emotionaalista suhdetta.

3.1. Syntymävanhempien tuki

Lastensuojelulaki perustuu lapsen oikeuksille. Avohuollon tukitoimet kohdistetaan yleensä koko perheelle, niin lapsille kuin vanhemmillekin, mutta huostaanoton jälkeen tilanne muuttuu. Vanhemmat jäävät usein tyhjän päälle, eivätkä saa tukea perhetilanteen kohentamiseksi perheen jälleenyhdistämistä varten. (Alhanen 2014, 40.) Monet perheiden toimeentuloon ja selviytymiseen liittyvät tukitoimet, kuten lapsilisän ja elatustukien maksaminen tai perhetyö päättyvät huolimatta siitä, että lastensuojelulain tehtävänä on myös vanhemmuuden tukeminen. Huostassa olevan lapsen vanhemmalle on lain mukaan (Lsl 30§) tehtävä erillinen asiakassuunnitelma, jossa arvioidaan vanhemman palveluntarve ja perheen jälleenyhdistämistä edistävät tukitoimet tarvittaessa yhteistyössä muun sosiaali- ja terveydenhuollon kanssa. Käytännössä suunnitelman laatiminen ja sen toteuttaminen vaihtelevat eri kuntien välillä ja ovat paljolti riippuvaisia käytettävissä olevasta työntekijäresurssista. (Hiltunen 2015, 211). Laaditut vanhempainsuunnitelmat jäävät tavoitteiltaan usein niin yleiselle tasolle, etteivät syntymävanhemmat tiedä mitä heidän pitäisi konkreettisesti tehdä edistääkseen perheen jälleenyhdistämistä, tai millaista tukea heille voitaisiin järjestää. Suunnitelmien sisällöistä ei myöskään kerrota lapsen sijaishuollon toimijoille, kuten perhehoitajille, joten he eivät pysty huomioimaan vanhempien tavoitteita keskinäisessä yhteistyössään. (Hoikkala & Heinonen 2013, 20–24.)

Huostaanotto on voimakas perhe-elämän yksityisyyteen vaikuttava yhteiskunnallinen toimenpide, joka heijastuu huostaanotettujen lasten ja vanhempien elämään monin tavoin. On todettu, että huostaanoton jälkeen monien vanhempien taloudellinen asema hankaloituu entisestään, kun työhön, opiskeluun tai työllistymiseen ei riitä voimavaroja vanhemmuuden kriisin kanssa kamppailtaessa. Huono-osaisuuden kierre kasvaa, tilastojen mukaan huostaanotettujen lasten vanhempien osuus

työkyvyttömyyseläkkeellä olevien tai toimeentulotukiasiakkaiden joukossa on yliedustettu verrattuna muuhun väestöön. Vanhempien selviytyminen olisi välttämätön tuki lasten selviytymisen kannalta, mutta yhteiskunnan tuki sijoitettujen lasten vanhemmille ei ole riittävää (Saarikallio-Torp 2010, 256–261.)

Vastakkainasettelua ja vanhempien saaman tuen puutetta aiheutuu kiistatta myös lastensuojelujärjestelmän puutteista. Ketola (2008, 32–33) on jo vuosikymmen sitten kritisoinut lastensuojelua sijaisperheiden näkökulmasta siitä, että lastensuojelu toimii sattumanvaraisesti ja suunnittelemattomasti. Avohuollon tukitoimien ensisijaisuus voi pitkittää lopullisen sijoituspäätöksen tekemistä niin, ettei sijaisperhe enää pärjää voimakkaasti oireilevan lapsen tai nuoren kanssa. Ellei sijoitus ole oikea-aikainen, myös vanhempien ongelmat ovat kasvaneet suuriksi. Alhanen (2014, 15–16) toteaa tutkimusraportissaan lastensuojelujärjestelmän olevan hyvinvointipalvelujen murenemisestä johtuvien julkisen vallan muutosten kourissa. Asiakasmäärät kasvavat ja voimakkaita puuttumistoimia ihmisten yksityisyyteen tehdään paljon. Kriisiytyneen lastensuojelun käytännöistä seuraa ei-aiottuja vaikutuksia niin, että lastensuojelun apu näyttää liian usein kääntyvän avuntarvitsijoita vastaan. Apua tarvitsevia ihmisiä ei kuulla ajoissa, tai heille tarjottava apu on vääränlaista asiantuntijoiden arviointien ohittessa avuntarvitsijoiden omat näkemykset.

3.2 Syntymävanhempien kokemukset tutkimuksen valossa

Huostassaolon aikaisia vanhemmuuden muutoksia ja tuen tarpeita on Helavirran (2014) suomalaista huostaanottoon liittyvää tutkimusta käsittelevän kirjallisuuskatsauksen mukaan alettu laajemmin tutkia vasta viime vuosikymmenen aikana. Tätä aikaisempi tutkimus kohdistuu enimmäkseen marginaalissa oleviin äiteihin päihde- ja vankilaympäristöissä (esim. Granfelt 1998). Viime aikaisissa tutkimuksissa huostassaolo ja vanhemmuus liitetään erityisesti äitiyteen (Sinko & Virokannas 2009, Tuovinen-Kakko 2011, Saarikallio-Torp, Heino, Hiilamo, Hytti & Rajavaara 2010, Vierula 2014, Gauffin 2013). Tutkimuksissa sijaishuollon kontekstina on useimmiten laitossijoitus. Sijaishuollon toimintatapoja ja arjen käytäntöjä tai sijoitettujen lasten vanhempien näkemyksiä sijaishuollon toiminnasta ei kirjallisuuskatsauksen mukaan ole Suomessa juurikaan tutkittu. Toimijoina erityisesti huostaanotettujen lasten isät ja perhehoitajat perheineen puuttuvat tutkimuksista (Helavirta 2014, 292-294.)

Tarja Vierula (2016) on tutkinut syntymävanhempien näkemyksiä huostaanotoista. Tutkimukseen osallistuneet vanhemmat olivat kaikki äitejä. Vierula tarkastelee tutkimuksessaan, miten huostaanotto

muuttaa äitien ja instituutioiden välistä suhdetta ja henkilökohtaisen elämän prosesseja. Muutoksille on tyypillistä, että vanhemmuudesta tulee epätavanomaista, sillä huostaanotetun lapsen vanhemmuus ei ole kulttuurisesti hyväksytty konstruktio. Vanhemmuudessaan epäonnistuneeksi arvioidulle äidille ei yhteiskunnassa osoiteta yleistä hyväksyntää tai empatiaa. Vierula (2016, 203) kuvaa äitien henkilökohtaisen elämän prosesseina huostaanoton yhteydessä tunne-elämän prosessit, kohteellistumisen prosessit, vanhemmuuden uudelleenmuotoutumisen, eheytyksen ja itsensä toteuttamisen sekä kansalaisaktivoitumisen. Prosessit alkavat usein jo ennen huostaanottoa, kun lastensuojelun asiakkuus alkaa ja perheen tueksi käynnistetään erilaisia interventioita, ja voivat jatkua vielä huostaanoton päätyttyäkin. Prosessit voivat toteutua vaihteittain, peräkkäin tai päällekkäin.

Tunne-elämän prosessit kumpuavat suhteesta itseän, lapseen, viranomaisiin ja sijaisvanhempiin ja vaihtelevat emotionaalisesti lähes kestämättömistä ihmisarvoa uhkaavista epäonnistumisen ja epäoikeudenmukaisuuden tunteista iloon ja ylpeyteen siitä, että lapsen tilanne on kohentunut ja hänellä menee hyvin. Äidit kuvaavat tunnetilojaan shokin ja psykoosin kaltaisina tiloina ja kertovat kuinka ote elämässä tässä vaiheessa voi herpaantua täysin, kun huoli lapsen puolesta tai pelko lapsen menettämisestä vievät kaikki voimavarat. (Vierula 2016, 203–207). Kohteellistumisen prosessit liittyvät lastensuojelun asiakkaan positioon ja asiakkaan ja instituution väliseen suhteeseen. Institutionaalisen tarkkailun ja arvioinnin kohteena oleminen aiheuttaa epäilyä olemisen kokemuksista ja tunteen siitä, ettei vanhempia kuulla eikä ainakaan uskota. Alistaviksi koetut käytännöt saavat vanhemmat muuttamaan omaa käytöstään ja peittämään tunteensa tilanteissa, joissa joutuvat kohtaamaan sijaishuoltopaikan tai lastensuojelun työntekijöitä. Vierula (mt., 209–210) puhuu myös yleistyneestä asiakkuudesta, joka tarkoittaa kehystä, jonka puitteissa kaikkea vanhemman toimintaa tarkastellaan lastensuojelun asiakkaan stereotyyppien läpi puolueettoman arvioinnin kustannuksella. Kohteellistumisen prosesseissa korostuvat vanhempien tuetta jäämisen ja elämän hallittavuuden menettämisen kokemukset.

Vanhemmuuden uudelleenmuotoutumisen prosesseissa huostaanoton ja sijaishuollon vaikutukset vanhemmuuteen tulevat näkyviksi. Vanhemmuus kapeutuu ja on sosiaalityöntekijöiden ja sijaishuoltopaikan aikuisten valvomaa. Vanhemmasta tulee vierailija lapsensa arjessa, ja huolenpitoa ja vanhemman läsnäoloa jaetaan sijaishuoltopaikan kanssa. Tulevan yhteistyön kannalta tässä vaiheessa on merkityksellistä, pystyykö sijaisvanhempi hyväksymään ja arvostamaan sijoitetun lapsen syntymävanhempia, vai ajautuuko hän jollain lailla vastustamaan esimerkiksi lapsen ja syntymävanhempien yhteydenpitoa. Vanhemmuuden uudelleenmuotoutuminen on jonkinlainen välitila, jossa konkretisoi- tuu myös sijoitetun lapsen vanhemmalle soveliaan kulttuurisen identiteettikäsityksen epäselvyys.

(Vierula 2016, 210–212). Stigmatisoituminen on Vierulan (mt., 212–213) kuvaama vanhemmuuden prosessi, jossa huostaanotetun lapsen äidin identiteetin ja hyvän äidin identiteetin välinen, toiseuden kokemuksia aiheuttava ristiriita joko sisäistetään tai sitä vastustetaan. Stigmatisoitumiselle on tyypillistä syyllisyys ja häpeä siitä, ettei ole pystynyt täyttämään hyvän äidin normia. Kokemukset muiden kunnioituksen ja arvostuksen puutteesta ajavat elämään kaksoiselämää, jossa huostaanotosta ei haluta kertoa ulkopuolisille.

Monet Vierulan (2016) tutkimukseen osallistuneet äidit pystyivät edellä mainitut prosessit läpikäytyään tunnistamaan myös huostaanoton hyviä puolia. Huoli lapsesta väheni, kun vanhempi näki lapsen voivan hyvin. Suhde itseen muuttui työn, opiskelun tai terapian kautta eheytyneemmäksi samalla kun toipuminen oman elämän taakoista eteni. Äideillä oli mahdollisuus ehkä ensimmäisen kerran elämässään toteuttaa itseään. Jotkut äideistä voimaantuivat puolustamaan oikeuksiaan valitusteitse ja jakamaan omia kokemuksiaan huostaanotetun lapsen vanhempana. Vierula (2016) nimittää kansalaisaktivoitumisen prosessiksi äitien vastadiskurssia ja kokemusasiantuntijuutta toisenlaisen näkökulman vahvistamiseksi lastensuojelun kentällä. Kansalaisaktivoitumisen käänköpuolena saattaa olla, että se ylläpitää huostaanotetun äidin identiteettiä muuta elämää kapeuttavalla tavalla. (Vierula 2016, 213–216).

Tarja Hiltunen (2015, 131–139) on tutkinut naisten kokemuksia äitiydestä, huostaanotoista ja voimaantumisesta sekä tuen saannista huostaanotto-prosessin aikana. Huostaanotettujen lasten äitien kokemus oli, ettei ennen huostaanottoa järjestetty tuki ollut oikeanlaista. Äitien tuen tarve ja kotiin tarjottu tukityö eivät kohdanneet ennen huostaanottoa, jolloin tukea olisi jälkikäteen arvioituna tarvittu äitiyden vahvistamiseen, eikä sosiaalityöntekijä puuttanut riittävän konkreettisesti perheen tilanteeseen ennen kuin oli liian myöhäistä. Huostaanoton jälkeen pitkäaikaiset kasaantuneet kriisit pahenivat ja suurin osa äideistä menetti luottamuksensa sosiaalityöntekijään. Kriisivaiheessa äitien oli vaikea ottaa tukea vastaan eivätkä he kyenneet kertomaan, minkälaista tuen olisi pitänyt olla. Huostaanoton jälkeinen äitiys näyttäytyi haavoittuneena, menetettynä, luovutettuna tai kaveriäitiytenä, mutta myöhemmin myös kuntoutuvana ja voimaantuneena äitiytenä. Hiltusen (2015) kuvaus äitiyden identiteetin muutoksista muistuttaa kehityskaareltaan Vierulan (2016) kuvaamia vanhemmuuden muutosprosesseja huostaanoton jälkeen. Parhaimmillaan matka haavoittuneesta äitiydestä kohti kuntoutuvaa äitiyttä eteni sijaisvanhempien tuella. Luottamuksellinen ja ystävyuden sävyttämä suhde sijaisvanhempien kanssa todettiin tutkimuksessa merkitykselliseksi. Yleisesti ajatellaan, ettei vanhemmuustyö kuulu perhehoitajan tehtäviin, vaan huolenpito lapsesta ja asiakassuunnitelman mukainen yhteistyö syntymävanhempien kanssa on riittävää. Hiltunen (2015) kuitenkin suosittaa tutkimustulostensa

perusteella, että yhteistyön lisääminen sijaisvanhempien kanssa olisi sosiaalityöntekijän tekemän vanhemmuustyön, syntymävanhemmille järjestettävän tukihenkilötyön ja kokemusasiantuntijoiden hyödyntämisen ohella vaikuttavaa ja oikeanlaista tukea syntymävanhemmille. (Hiltunen 2015, 198–201).

Myös Pitkäsen (2011) tutkimuksessa kartoitetaan syntymävanhempien kokemuksia tuesta, lastensuojelutyöstä ja vanhemmuudesta lapsen sijoituksen aikana. Pitkänen kiinnittää huomiota siihen, miten ulkopuolisiksi vanhemmat määrittävät itsensä sijoituksen aikaisessa sosiaalityössä. Pitkänen (2011, 122) käyttää tutkimuksessaan käsitteitä lapsisensitiivinen vanhemmuustyö ja rinnakkainen vanhemmuus. Lapsisensitiivisessä vanhemmuustyössä työskennellään sijoitettujen lasten vanhempien kanssa niin, että he saavat tarvitsemansa palvelut ja tulevat kohdatuiksi tuen tarpeessa olevina, lapselle ensiarvoisen tärkeinä ihmisinä. Vanhempien tukeminen ei ohita lapsen etua, vaan vahvistaa sitä. Sijoitettu lapsi tarvitsee tiedon siitä, että perheenjäsenet saavat tukea. Lapsella on oikeus vanhempiinsa ja vanhemmilla tukeen huostaanotosta huolimatta ja erityisesti sen vuoksi. Rinnakkaisen vanhemmuuden käsite korvaa Pitkäsen analyysissa jaetun vanhemmuuden käsitteen vahvistamalla sijaisvanhempien ja syntymävanhempien yhteistyön tärkeyttä.

Huostaanottoa ja sen vaikutuksia syntymäperheen perheenjäsenten elämään on tutkittu myös huostaan otettujen lasten näkökulmasta. Tutkimukset osoittavat, että suhde syntymävanhempiin säilyy tärkeänä huostaanoton aikanaikin, ja että hyvä suhde omiin vanhempiin edesauttaa sijoituksen onnistumista. Kati Hämäläisen vuonna 2012 julkaistussa väitöskirjassa tutkitaan sijoitettujen 8–12-vuotiaiden lasten kokemuksia perhesuhteista sijaisperheessä ja syntymäperheessä. Tutkimuksen mukaan lapset kokivat sijaisperheessä vierautta ja erilaisuuden tunnetta, ja siteet biologiseen perheeseen olivat merkityksellisiä. Myös Vanhasen (2014) tutkielmassa SOS-lapsikylään sijoitetut lapset kertoivat kaipaavansa omia vanhempiaan ja pitävänsä heitä elämänsä tärkeimpinä henkilöinä. Monen lapsen mielestä ainoa puute heidän elämässään oli se, etteivät he voineet tavata vanhempiaan useammin tai asua heidän kanssaan.

4 TUTKIMUSKYSYMYKSET

Tutkimusaiheeni syntyi miettiessäni syitä siihen, miksi sosiaalihuollon kehittämishankkeissa asiakkaat, joille palveluja suunnitellaan ja kehitetään, eivät itse ole mukana kehittämistyössä, eikä heidän mielipiteistään tunnu olevan käytettävissä tarkkaa tietoa. Lisäksi omassa työssäni olen havainnut, että vanhemmuuteen liittyvät jännitteet sijoitetun lapsen kahden perheen välillä voivat vaarantaa perhehoidon toteutumista lapsen edun mukaisella tavalla, eikä näitä jännitteitä toistaiseksi ole kyetty ratkaisemaan perhehoitoa kehitettäessä. Molempiin haasteisiin vaikuttaa mielestäni asiakkailta kerätyn kokemustiedon puute. Institutionaalisen etnografian kehittäjä Dorothy E. Smith on nimennyt tutkimusohjelmansa sosiologiaksi ihmisille, koska tutkimuksellinen kiinnostus kohdistuu ihmisten arkielämän taustalla vaikuttaviin heille osin tiedostamattomiin yhteiskunnallisiin ja julkishallinnollisiin hallinnan suhteisiin. Hallinnan suhteet ovat yhteiskunnan organisoitumisen muotoja, jotka säätelevät yksilöiden elämää ja jokapäiväistä toimintaa. Tutkimuksen tavoitteena on ihmisten kokemusten tarakan kuulemisen kautta kartoittaa ja tehdä näkyväksi ihmisten arkeen vaikuttavia hallinnan suhteita ja käynnistää muutoksia hallinnan kohteena olevien ihmisten hyödyksi. Sosiaalista todellisuutta ei nähdä mahdollisena selittää objektiivisesti, vaan pyrkimyksenä on tutkia erilaisia ajassa ja paikassa rakentuvia sosiaalisia todellisuuksia tavallisen ihmisen näkökulmasta sosiaalisten ongelmien havaitsemiseksi. (Smith 2005, 2, 44.) Sosiaaliset todellisuudet ovat Smithin mukaan siihen osallisten ihmisten luomia paikallisia ja historiallisia prosesseja, joissa käytännöt, kohteet ja maailma luodaan jatkuvasti uudelleen. Ympäröivän yhteiskunnan makrotason hallinnan suhteet vaikuttavat ihmisten paikallisen arkielämän mikrotason sosiaalisen todellisuuden taustalla ja muokkaavat ihmisten arkea. Ihmisten arki muotoutuu Smithin mukaan alati laajenevien kapitalistisen (nykyisin markkinatalouden) ja yhteiskunnan välisten hallinnan suhteiden ehdoilla. Paikallinen ja rakenteellinen ovat siten jatkuvassa vuorovaikutussuhteessa toisiinsa. Yhteiskunnan organisoituessa ja monimutkaistuessa ihmisten päivittäiseen elämään vaikuttavia päätöksiä tehdään yhä kauempana heidän arjestaan. Teknologinen kehitys ja erityisesti ammatilliset, hallinnolliset ja tieteelliset diskurssit ja niitä ilmentävät tekstit tuottavat ja ylläpitävät hallinnan suhteita ja suhdeverkostoja. (Smith 1998, 110–111, 123–125.)

Tutkimuksellisena viitekehyksenä institutionaalinen etnografia avaa näkymän sijaisvanhemmuuden ja perhehoidon käytäntöjen taustalla olevien hallinnan suhteiden tarkasteluun ja syntymävanhempien osallisuuden esteiden pohdintaan. Ennakkokäsitykseni, jota Vierulan (2016) ja Hiltusen (2015) tutkimukset tukevat, on, että lastensuojelussa asiakkuudessa olevan lapsen vanhemman asemaan kohdistuu syrjäyttäviä käytäntöjä, jotka ovat rakenteellisia ja siten vaikeasti tiedostettavia. Näiden

käytäntöjen näkyväksi tekeminen ja niihin puuttuminen perhehoidon toteuttamisessa ja kehittämisessä lisää vanhempien osallisuutta sekä parantaa perhehoidon laatua ja vaikuttavuutta.

Tämän tutkimuksen tehtävänä on selvittää lastensuojelun perhehoitoon sijoitettujen lasten vanhempien kokemuksia perhesijoituksen aikaisesta yhteistyöstä sijaisvanhempien ja sosiaalityöntekijöiden kanssa sekä tarkastella lastensuojelun palvelujärjestelmässä ilmenevien hallinnan suhteiden vaikutuksia perhehoitoon sijoitettujen lasten vanhempien osallisuuteen perhehoidon laajennetussa, lapsen kaksi perhettä käsittävissä perheyhteisöissä. Tutkimukseni lähtökohtana on vanhempien kertoma kokemustieto, jota syvennetään soveltaen institutionaalisen etnografian periaatteita. Koska kiinnostus kohdistuu kokemustiedon kautta hallinnan suhteisiin ja palvelujärjestelmään, vältetään lastensuojelun asiakkuudessa olevien ihmisten tarpeeton leimaaminen ja arviointi. (Vrt. Virokannas 2017, 275). Tutkimukseni tavoitteena on, että vanhempien näkökulma tulisi huomioitua aiempaa paremmin perhehoidon kehittämisessä, ja että vanhempien osallisuuteen lasten perhesijoituksen aikana kiinnitetäisiin enemmän huomiota. Tarkastelen osallisuutta Leemannin ja Hämäläisen (2016, 586-592) esittämällä tavalla kokemuksellisenä, yhteenkuuluvuuteen perustuvana sosiaalisena osallisuutena, jossa ihminen kokee voivansa vaikuttaa omiin ja lähiyhteisönsä asioihin sekä voivansa toimia aktiivisesti yhteisön jäsenenä.

Tutkimuskysymykset, joihin tässä tutkimuksessa haetaan vastauksia, ovat:

- Minkälaisia osallisuuden kokemuksia perhehoitoon sijoitettujen lasten vanhemmilla on lastensa perhehoidosta?
- Miten lastensuojelujärjestelmässä ilmenevät hallinnan suhteet vaikuttavat vanhempien osallisuuden toteutumiseen?

5. TUTKIMUKSELLISET VALINNAT JA TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

5.1 Institutionaalinen etnografia metodologisena viitekehystenä

Tutkimukseni taustateorianä vaikkuttava institutionaalinen etnografia syventää yleistä ajatusta kokemuksen tutkimisesta, sillä yksilöllisten kokemusten nähdään olevan vahvasti sidoksissa ympäröivän yhteiskunnan hallinnan suhteisiin. Kokemustietoa hyödynnetään sen selvittämiseksi, miten ihmisten arkielämä liittyy hallinnan suhteiden verkostoihin ja miten hallinnan suhteet muotoilevat ihmisten arkea. (Virokannas 2017, 275; Smith 2005, 44,36). Institutionaalisisessa etnografiassa on kokemuksen tutkimisen tavoin oleellista, että tutkimuksen keskiössä on haastateltavien arkiäjättelu ja oma puhe. Sen varmistamiseksi tutkimuksen on oltava ideologioiden ja hallitsevien suhteiden ulkopuolella. Tutkimuksessa käytettävät käsitteet tulisi myös valita niin, että ne säilyttävät tutkittavan aktiivisen subjektin aseman. (Smith 1988, 126–129). Satka ja Skehill (2012, 200–202) toteavat artikkelisissaan, että Smithin valtakäsityksellä on yhtymäkohtia Foucault'n ajatteluun tiedon ja vallan yhteen kietoutumisesta ja vallan vaikutuksesta toimijoiden välisissä sosiaalisissa suhteissa, joskin Smith käsittää vallan rajoittavampana ja asioita vähemmän tuottavana ja ohjaavana voimana kuin Foucault. Foucault'n filosofian avulla voidaan tunnistaa ja kuvailla valtasuhteita ja hallinnan diskurssien syntyä, kun taas Smithin sosiologian avulla voidaan kartoittaa, miten valta käytännössä toimii.

Tutkimuksen lähtökohtana institutionaalisisessa etnografiassa on ymmärrys tutkijan ja tutkittavan kuulumisesta samaan yhteiskunnalliseen suhdeverkkostoon, jossa samat poliittiset päätökset ja makrotason käytännöt vaikuttavat molempien sosiaaliseen todellisuuteen, mutta ilmenevät kokemuksissa eri tavoin. Ajattelen lähtökohtana olevan, että sekä tutkittava että tutkija elävät arkeaan samojen yhteiskunnallisten prosessien ja hallinnan suhteiden raamittamisissa rajoissa, joista tutkija ei voi irtaantua objektiiviseksi havainnoitsijaksi, vaan hän asettuu tasavertaisesti tutkittavan rinnalle. Tutkimusasettelman tasavertaisuutta lisää se, että tutkimukseen osallistuvaa haastateltavaa kohdellaan koko tutkimusprosessin ajan aktiivisena ja kokevana subjektina, jonka paikallinen ja erityinen tieto säilyy analyysivaiheenkin jälkeen hänelle tunnistettavana. Tutkija ei voi institutionaalisen etnografian standpoint-ajattelun mukaisesti pitäytyä tiedeyhteisön tai organisaation positioissa, vaan hän asettuu samaan toimintapaikkaan tai tulokulmaan tutkittavan kanssa ja tarkastelee tutkittavaa instituutiota samasta näkökulmasta kuin tutkittava. (Smith 1988, 10, 105–112, 141–142). Sosiaalityön kannalta tutkittavan rinnalle asettuminen on luonteva ja eettinen tapa tehdä tutkimusta. Perhehoidon kontekstissa nämä tutkimukselliset lähtökohdat tarkoittavat, että irrottaudun perhehoidon sosiaalityöntekijän

tavasta suunnitella, toteuttaa ja arvioida sijoitetun lapsen tai nuoren perhehoidon toteutumista ja asetun tarkastelemaan järjestelmää syntymävanhemman kanssa hänen toimintapaikastaan käsin.

Institutionaalisen etnografian mukainen tutkimusprosessi ei pysähdy haastattelujen analysointiin, vaan etenee kerrottujen kokemusten takana osallisille tiedostamattomina olevia toiminnan ketjuja seuraten hallinnan koneiston tasolle. Paikallinen, erityinen tieto toimii sisäänpääsynä laajempiin yhteiskunnallisiin prosesseihin. (DeVault & McCoy 2006, 18, 33). Gomez ja Kuronen (2011, 694) ovat omassa tutkimuksessaan nimenneet institutionaalisen etnografian tutkimusprosessin portaittaiset tasot vuorovaikutuksen tasoksi, organisaation tasoksi, hyvinvointivaltion tasoksi ja ylimmäksi yhteiskunnalliskulttuuriseksi tasoksi.

Institutionaalinen etnografia on sekä metodologia että metodi, jonka avulla voidaan tutkia ihmisten arkeen vaikuttavia hallinnan suhteita, joihin liittyy vallankäyttöä. Viiteen teemahaastatteluun perustuva tutkimusaineistoni koostuu perhehoitoon sijoitettujen lasten vanhempien kertomista omakohtaisista perhehoitoon liittyvistä kokemuksista, jotka vaikuttavat heidän ja heidän perheensä päivittäiseen elämään. Smith (1988, 123–129, 142–143, 111) käyttää adjektiivia ”problematic” kuvatessaan moniselitteistä, ongelmallista asiaa tai ilmiötä, joka alkaa näyttäytyä tutkijalle haastateltavan kertoman kokemuksen takaa aluksi hämmentävänä seikkana. Juuri tämä ongelmallinen on institutionaalisisessa etnografiassa tutkimuksellisen kiinnostuksen kohde, joka aineistolähtöisesti johdattaa tutkimusta eteenpäin. Pelkkä syntymävanhempien äänen kuuluviin saaminen ei riitä, vaan tutkimuksen tehtävänä on saada näkyviksi taustalla vaikuttavia yhteiskunnallisia tekijöitä ja instituutioiden tapoja hallinnoida, organisoida ja määrittää mikrotasolla elävien ihmisten arkea.

5.2 Kokemustieto tiedon lähteenä

Aloitin tutkimukseni empiirisen osuuden riisumalla sosiaalityöntekijän viitan yltäni ja asettumalla haastattelukutsuihini vastanneiden perhehoitoon sijoitettujen lasten vanhempien rinnalle kuulemaan heidän kokemuksiaan perhehoidon toteutumisesta heidän näkökulmastaan katsottuna. Nieminen (2014, 19) määrittelee kokemuksen omakohtaiseen kokemukseen perustuvaksi, hyvin perustelluksi, kertojalle todeksi uskomukseksi. Perttula (2011, 116–117) kuvaa kokemusta erityiseksi merkityssuhteeksi, joka yhdistää subjektin tajunnallisen toiminnan ja kohteen, johon tajunnallinen toiminta on suuntautunut ja joka elämyksen kautta ilmenee subjektille jonakin todellisena merkityksenä. Smithin (2005, 126) mukaan kokemus syntyy ja rakentuu tietyssä ajassa ja paikassa kertojan ja kuulijan dialogin tuloksena.

Kokemus on keskeinen, kaikkialla läsnä oleva osa inhimillistä elämää. Ihmiset pohtivat ja antavat merkityksiä kokemuksilleen ajattelun avulla. Usein miten kokemuksia halutaan välittää myös muille sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Kokemukset ovat siten muille jaettuina oppimisen ja kehittymisen lähteitä ja kaiken inhimillisen toiminnan perusta. Kokemukset ovat lähtökohtaisesti yksilöllisiä, joita toisen voi olla vaikea tavoittaa. Toisaalta puhutaan myös jaetuista, yhteisöllisistä kokemuksista kuten esimerkiksi perheen ilmapiiristä. Kokemukset voivat sekoittua toisiinsa tai värittyä niin, että alkuperäinen kokemus unohtuu. Tutkijoiden mukaan sosiaalinen media on muuttanut kokemuksellisuutta, kun ihmiset jakavat kokemuksiaan laajasti ja muokkaavat itsestään haluamansa kaltaista julkista kuvaa. Koska kokemus on ainutlaatuista ja jokaiselle ihmiselle merkityksellistä, sen selventäminen ja tutkiminen on yhteiskunnallisesti tärkeää. (Hyypä, Kiviniemi, Kukkola, Latomaa & Sandelin 2015, 1-2.) Myös Nieminen (2014, 14-15) toteaa kokemuksellisuuden olevan nyky-yhteiskunnassa merkittävässä roolissa. Hänen mukaansa kokemuksellisuuden ja kokemustiedon korostuminen voidaan nähdä sekä positiivisena että negatiivisena ilmiönä. Toisaalta se lisää demokratiaa, vapautta ja poliittista vaikuttamista, mutta myös yksilöiden ja ryhmien kokemusten manipulointia ja hallintaa.

Syntymävanhempien kokemusten tutkimisessa ja oman tutkijan roolin määrittelemisessä hyödynnän institutionaalisen etnografian lisäksi fenomenologis- hermeneuttista tutkimusotetta. Fenomenologisen ihmiskäsityksen mukaan kokemuksellisuus on ihmisen maailmasuhteen perusmuoto, ja kaikki koettu merkitsee ihmiselle jotain. Todellisuus näyttäytyy ja tulee ymmärrettäväksi ihmisen intentioiden eli tarkoitusperäisen toiminnan kautta. Koska kokemukset rakentuvat ihmisten niille antamista merkityksistä, kokemusten tutkiminen on myös merkitysisältöjen tutkimista. Merkitykset ovat kulttuurisesti syntyneitä ja saman yhteisön jäsenten merkitystenannossa on sosialisointivaikutuksesta yhteneväisiä piirteitä. Siten ihmisten kokemuksilleen antamat merkitykset ovat tietyin rajoituksin jaettavissa muille ja myös muiden ymmärrettävissä. (Laine 2015, 30-34.) Suorannan ja Rynänen (2014, 269) mukaan ihmisten kokemuksilleen antamat merkitykset voidaan institutionaalisisessa etnografiassa liittää rakenteellisiin tosiasioihin ja tehdä niiden avulla näkyväksi yhteiskunnassa vallitsevia valtasuhteita. Näihin valtasuhteisiin vaikuttamalla ja ihmisten tietoisuutta lisäämällä voidaan ihmisten arkielämään vaikuttavia asioita muuttaa vähemmän syrjiviksi. Myös Laine (2015, 30-34) on samoilla linjoilla todetessaan, että vaikka fenomenologiassa korostuu yksilön näkökulma, yksilö nähdään yhteisöllisenä olentona, ja merkitysten samanlaisuuden ajatellaan kertovan yksilön kokemusten kautta myös jotain yleistä. Toisaalta myös yksilöiden erilaisuutta ja ainutlaatuisuutta pidetään tutkimuksellisesti kiinnostavana.

Tutkimustilanteissa ihmisten ilmaisemat kokemukset ja niistä tutkijalle syntyvät merkitykset edellyttävät hermeneuttista tulkintaa ja ymmärtämistä. Fenomenologis-hermeneuttisessa tutkimuksessa on kaksi tasoa, perustasolla tutkittavan kokemus, jonka hän ilmaisee tutkijalle oman ymmärryksensä mukaisesti haluamallaan tavalla, ja toisella tasolla tutkijan ensimmäiseen tasoon kohdistuva tulkinta, ymmärtäminen ja käsitteellistäminen. Tutkimukselliselle tasolle päästäkseen tutkijan on sulkeistettava omat ennakkokäsityksensä ja kyseenalaistettava spontaani ensitulointansa mahdollisena omista lähtökohdista syntyvänä reflektiona. Tutkijan ymmärtäminen on tutkimusta vasta kun hän kykenee luopumaan omista ennakkoluuloistaan ja lähtee etsimään tutkittavan omaa, koettua suhdetta johonkin asiaan. (Laine 2015, 30–36.)

5.3 Aineistona teemahaastattelut

Tutkimusaineisto koostuu viidestä syntymävanhemman teemahaastattelusta. Aiheen sensitiivisyyden vuoksi alkuperäinen tarkoitukseni oli tavoittaa lastensuojelujärjestöjen kautta perhehoitoon sijoitettujen lasten vanhempia, jotka mahdollisesti olisivat jollain lailla järjestöjen toiminnassa mukana ja joiden lasten sijoituksesta olisi kulunut vähintään vuosi. Olin yhteydessä kahteen järjestöön, joista kummastakin ilmoitettiin, ettei heidän toiminnoissaan ole tällä hetkellä joko työntekijäresurssia tai kohderyhmään sopivia vanhempia, joille voisin tutkimuskutsun toimittaa. Tämän jälkeen lähetin viiden eteläsuomalaisen kunnan perhehoidon johtaville sosiaalityöntekijöille sähköpostitse lyhyen kuvauksen tutkimusideastani ja pyysin saada lähettää heille tutkimussuunnitelmani ja tutkimuslupahakemuksen. Valikoin kunnat sen perusteella, että ne ovat etäällä toisistaan, ettei minulla ole ollut niihin työsuhdetta yli kymmeneen vuoteen, enkä tunne henkilökohtaisesti näiden kuntien perhehoidon sosiaalityöntekijöitä.

Yhteydenottoihini vastattiin kolmesta kunnasta, kahdesta ei koskaan vastattu. Lähetin näihin kolmeen kuntaan kunkin kunnan käytäntöjen mukaiset tutkimuslupahakemukset liitteineen sekä selvitykset Euroopan Unionin yleisen tietosuoja-asetuksen (EU 679/2016) mukaisesta henkilösuojasta ja henkilökisteristä. Kahdesta kunnasta tutkimuslupa myönnettiin kohtuullisessa ajassa, mutta kolmannen kunnan tutkimuslupaa jouduin ennen sen saamista karhuamaan useamman kerran. Ensimmäisestä yhteydenotostani lastensuojelujärjestöön kului kahdeksan kuukautta, ennen kuin lupa-asiat kuntien kanssa olivat lopullisesti kunnossa.

Aina tutkimusluvan saatuani lähetin sitä mukaa kyseiseen kuntaan ohjekirjeen perhehoidon työntekijöille (liite 1) ja postimerkillä varustettuihin nimettömiin kirjekuoriin laitettut haastattelukutsut (liite 2). Toimitin kutsukirjeitä yhteensä 51 kappaletta, suurimpaan kuntaan 40, ja muista toiseen 5 ja toiseen 6. Ohjekirjeessä pyysin työntekijöitä oman arviointinsa perusteella valikoimaan asiakkaistaan

perhehoitoon yli vuosi sitten sijoitettujen lasten vanhempia, joiden arvioivat pystyvän ilman riskiä liian suuresta henkisestä kuormittumisesta osallistumaan tutkimukseeni, ja lähettämään heille haastattelukutsukirjeet. Työntekijöiden välityksellä toteutetulla postitusjärjestelyllä varmistin, etten saa tietooni kenenkään henkilötietoja asianosaisen tietämättä. Päätös tutkimukseen osallistumisesta jäi näin vanhemmille itselleen. Työntekijät eivät myöskään missään vaiheessa saaneet tietoonsa, ketkä heidän asiakkaistaan ovat vastanneet haastattelukutsuun. Yhdestä kunnasta oltiin minuun noin kuu- kauden kuluttua yhteydessä ja kysyttiin, onko kukaan ilmoittautunut haastateltavaksi. Siinä vaiheessa minuun oli ottanut yhteyttä vasta kolme vanhempaa, joten sovittiin, että kyseisestä kunnasta vielä muistutetaan haastattelukutsun saaneita vanhempia tutkimuksestani. Tämän jälkeen sain vielä kaksi yhteydenottoa haastattelukutsun saaneilta vanhemmilta.

Haastateltavat ottivat minuun yhteyttä puhelimitse, sähköpostitse tai tekstiviestillä. Ensimmäisessä puhelussa esittelin lyhyesti tutkimussuunnitelmaani ja kerroin haastateltavan oikeudesta keskeyttää osallistuminen vielä nauhoitetun haastattelun jälkeenkin. Kerroin myös lyhyesti tietosuojailmoituksen sisällöstä ja haastateltavalta pyydettyä kirjallisesta suostumuksesta. Kaikki haastateltavat oli- vat jo tässä vaiheessa motivoituneita osallistumaan tutkimukseen eikä peruuntumisia tullut. Haastat- telujen aluksi kävimme haastateltavien kanssa läpi yleisen tietosuoja-asetuksen (EU 679/2016) mu- kaisen tietosuojailmoituksen, jonka jätin haastateltaville, ja allekirjoitimme kahtena kappaleena haas- tateltavan suostumuksen tieteelliseen tutkimukseen. Ennen haastattelua esittelin vielä haastattelurun- gon (liite 3). Kaikki haastattelut tehtiin haastateltavien toiveen mukaisesti heidän kodissaan. Kahden vanhemman haastattelussa puoliso oli kotona, toinen ei osallistunut haastatteluun, toinen kommentoi lyhyesti perhehoidon kehittämisteemaa. Haastattelut kestivät 57 minuutista tunti 20 minuuttiin. Nau- hoitetuista haastatteluista kertyi litteroitua tekstiä yhteensä 106 sivua rivivälillä 1 ja fonttikoolla 12.

Tunnistettavuuden välttämiseksi esittelen haastateltavien taustat yhdistämällä heidät yhdeksi ryh- mäksi. Sensitiivisen tutkimusaiheen ja pienen haastattelujoukon vuoksi tarkkojen taustatietojen sel- vittäminen ei ole ollut mahdollista. Tutkimukseen osallistui yhteensä neljä äitiä ja yksi isä viidestä eri perheestä. Haastateltavilla on yhteensä 9 lasta, joista kaikki ovat alle 10-vuotiaita, ja suurin osa alle kouluikäisiä. Kahdessa perheessä sijoitettujen lasten nuorempi sisarus asuu syntymävanhemman tai syntymävanhempien luona. Kolme perheistä on yhden vanhemman perheitä ja kahdessa perheessä on kaksi vanhempaa. Vanhemmista kaksi kertoi omasta sijoitustaustastaan. Kahdessa perheessä las- ten jompikumpi tai molemmat vanhemmat ovat ulkomaalaistaustaisia. Lasten perhesijoitukset ovat kestäneet puolestatoista vuodesta viiteen vuoteen, ja kaikkien haastateltavien vanhempien tavoitteena on perheen jälleenyhdistäminen. Kolmessa perheessä lapset ovat vanhempien kertoman mukaan pa- laamassa kotiin seuraavan vuoden aikana.

Viidessä haastattelussa puhuttiin yhteensä kahdeksasta sijaisperheestä, joko lyhytaikaisesta kriisi- tai vastaanottoperheestä tai pitkäaikaisesta sijaisperheestä. Neljässä perheessä lapset oli sijoitettu ensin lyhytaikaiseen perhehoitoon ennen huostaanoton vahvistamista ja siirtymistä pitkäaikaiseen sijaisperheeseen. Yhdessä perheessä pitkäaikaisia sijaisperheitä on ollut kaksi.

5.4 Tutkimusmenetelmä ja analyysin kuvaus

Fenomenologisen tutkimuksen tavoitteena on inhimillisen elämän ilmiöiden ja ihmisten toiminnan ymmärtäminen. Tutkimuksessa etsitään tutkittavan kokemaa erityislaatuista suhdetta johonkin asiaan. Tutkittavan ilmaiseman kokemuksen ja sille annetun merkityksen tavoittaminen edellyttää tutkijalta kriittisyyttä ja refleksiivisyyttä. Tutkijan on huolehdittava siitä, etteivät hänen esiymmärryksensä tai omat lähtökohtansa vääristä tulkintaa, joten tutkimus alkaa oman ymmärryksen kyseenalaistamisella. Tutkijan arkikokemuksen lisäksi myös tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin otetaan etäisyyttä haastattelutilanteissa ja analyysin tulkintavaiheen aikana. Analyysin aikaista tutkijan ja aineiston välistä tutkimuksellista dialogia kuvaa hermeneuttinen kehä, jossa tulkintahypoteeseja koetellaan tutkijan kriittisen reflektion avulla, kunnes lopulta saavutetaan uskottavin tulkinta siitä, mitä tutkittava on tarkoittanut ilmaisullaan. (Laine 2015, 35–38.)

Perinteisesti laadullisessa tutkimuksessa aineistoista on etsitty yhtäläisyyttä ja samankaltaisuutta, mutta nykyisin huomion kiinnittäminen myös aineiston eroihin ja moninaisuuteen tekee tulkinnasta tarkempaa ja aineistolähtoisempää. Kielellisen käänteän jälkeen tietoon ja todellisuuteen asennoidutaan etsimällä erilaisia totuuksia ja mahdollisia merkityksiä. Kieli, puhe ja tekstit eivät ole pelkästään kuvailun välineitä, vaan niiden kautta rakennetaan versioita sosiaalisista todellisuuksista niin haastattelutilanteessa, tulkintavaiheessa, tutkimusraporttia kirjoitettaessa ja viimeksi lukijan muodostaessa tutkimuksesta omaa tulkintaansa. Kielelliset konstruktiot ovat tulkinnallisuudessaan ja paikallisuudessaan laadullisen tutkimuksen keskeisiä kiinnostuksen kohteita. Kielen olemuksen moninaisuudesta johtuen aineistoon ei voida yhdessä tutkimuksessa kaikenkattavasti paneutua, vaan osa tutkimuskohteesta rajautuu todellisuuden tematisoinnin ja tutkimuksellisten valintojen myötä aina pois. (Eskola & Suoranta 2014, 138–143.)

Käytän tutkimuksessani aineiston järjestämiseen ja tiivistämiseen sisällönanalyysiä. Sisällönanalyysin avulla tekstiaineistot voidaan objektiivisesti ja systemaattisesti järjestää sanallisesti johtopäätösten tekemistä varten. Ymmärrän sisällönanalyysin maailmasuhteen sen postmodernin ja tulkinnallisen suuntauksen mukaisesti niin, että todellisuus tajutaan inhimillisenä ajattelutapana, ja jossa oleellista on pyrkimys näkymättömän ymmärtämiseen. (Tuomi 2018, 87).

Olen tämän tutkimuksen analyysivaiheessa tehnyt tutkimuksellisia valintoja noudattaen Eskolan (2015, 188) ja Tuomen (2018, 83) kuvaamaa teoriaohjaavaa sisällönanalyysiä. Siinä analyysillä voi reduktiovaiheen jälkeisessä teemoittelussa olla teoreettisia kytkentöjä, mutta varsinainen aiempaan tutkimukseen ja teoreettiseen viitekehykseen kiinnittyvä keskustelu käydään tulkinta- ja pohdintavaiheessa. Tuomen (2018, 83) mukaan teoriaohjaavan analyysin päättelyprosessi tapahtuu induktiivisesti, yksittäisestä yleiseen etenevästä niin, että päättelyyn otetaan tutkimuksen empiirisen osuuden tarkemmin määrittelemättömässä vaiheessa teoria mukaan ohjaamaan lopputulosta. Tuomi ja Sarajärvi (2018, 96) toteavat, että teoriaohjautuva analyysi etenee aineistolähtöisen analyysin tavoin aineiston ehdoilla ilmaisujen pelkistämisestä ja teemoittamisesta teoreettiseen käsitteellistämiseen, mutta teoriaohjaavassa analyysissä käsitteet luodaan teoriasta, jo tiedetystä, käsin.

Toteutin haastattelut neljän kuukauden aikana ja aloitin haastattelujen litteroinnin heti kunkin haastattelun jälkeen. Litteroin puheen sanatarkasti. Ilmeitä ja eleitä en ole sisällyttänyt litterointiin, koska kiinnostukseni kohdistuu haastateltavien kertomiin kokemuksiin (Ruusuvoori & Nikander 2017, 368), mutta selkeät naurunpurskahdukset ja tavallista pidemmät miettimistauot tai haastattelun keskeytyminen on merkitty. Litterointivaiheessa anonymisoin aineiston poistamalla kaikki nimi- ja paikkatiedot, tarkat päivämäärät ja iät ja korvaamalla ne sulkeisiin nimikirjaimillani merkittyinä ylätasoa käsitteillä, esimerkiksi (LR: sijaisperheen äiti) tai (LR: kaupungin nimi poistettu, lähikaupunki).

Jo ensimmäisessä haastattelussa totesin, että laatimani kronologisesta etenevä temahaastattelurunko ei ollut paras mahdollinen, sillä keskustelu saattoi liikkua samassakin puheenvuorossa spontaanisti perhesijoituksen kaikkien vaiheiden ympärillä. Sijoituksen alkuvaiheen kokemuksista kaikilla haastateltavilla ei ollut enää kovin tarkkoja muistikuvia, eivätkä he vaikuttaneet olevan halukkaita niitä muistelemaan, joten keskustelu haastattelutilanteissa painottui eniten lähimenneisyyteen ja tulevaisuuden visioihin. En kuitenkaan enää tehnyt muutoksia haastattelurunkoon, vaan pidin sitä muistilistana toteuttaakseni jokaisen haastateltavan kanssa samansisältöisen haastattelun.

Työskentelyni aineiston kanssa alkoi jo haastattelutilanteissa, kun etäännytin itseäni sosiaalityöntekijän roolista neutraaliksi tutkimushaastattelijaksi. Varsinkin ensimmäisissä haastatteluissa oli tilanteita, joissa olin lähdössä kommentoimaan kerrottua tai korjaamaan mielestäni virheellistä tietoa, mutta sain hillittyä itseni ja opin kerta kerralta pysymään paremmin tutkijan positiossa. Litterointivaiheessa tutustui aineistoon tarkemmin ja perusteellisemmin, ja erityisesti anonymisointi aiheutti eettistä pohdintaa nähdessäni konkreettisesti, miten avoimesti ja luottavaisesti haastateltavat ovat kokemuksistaan kertoneet, ja tuntiessani, miten suuri vastuu minulla on heidän ja heidän läheistensä yksityisyyden suojaamisessa. Tutkimuksellisen ihmetyksen aiheeksi tässä vaiheessa tulivat

haastateltavien paljolti yhdenmukaiset kuvaukset huonosti sujuvasta yhteistyöstä sijaisvanhempien kanssa ja haastateltavien kokemukset saamastaan loukkaavasta ja epäoikeudenmukaisesta kohtelusta erityisesti lastensuojelun neuvotteluissa. Neuvotteluista puhuttiin paljon kaikissa haastatteluissa, vaikka niihin liittyviä kysymyksiä ei haastattelurungossa erikseen ollut.

Saatuani litteroidun aineiston printatuksi tekstitiedostoksi aloitin aineiston tiivistämisen ja teemoittelun (Tuomi & Sarajärvi 2018, 78–79) aluksi haastattelurungon teemojen ja mukaan tulleen lastensuojelun neuvotteluihin liittyvän teeman mukaisesti. Luin aineiston huolellisesti läpi ja koodasin aineiston teemojen mukaan. Totesin, ettei aineisto taivu haastattelurungon mukaiseen järjestelyyn, sillä silloin monet kiinnostavat teemat, kuten esimerkiksi sosiaalityöntekijän rooli, vanhempien pohdinnat lasten oireilujen syistä tai vanhempien kokemukset asemastaan ja oikeuksistaan rinnakkaisessa vanhemmuudessa olisivat jääneet käsittelemättä.

Toisella luentakertaa varten tein uudet aineistolähtöiset teemat ensimmäisen lukukerran perusteella. Teemoja tuli nyt huomattavasti enemmän, aluksi 15, ja luennan aikana kaatoluokkaan 16 syntyi vielä 8 alaluokkaa. Aineisto pilkkoutui tällä koodaamisperiaatteella havaintoihin, joiden yleisyyttä pystyin laskemaan. Havaintoyksikkönä käytin yhtä kokemusta kuvaavaa lausetta tai lausekokonaisuutta. Luettelen seuraavaksi esimerkinomaisesti joidenkin havaintoyksikköjen määriä. Eniten havaintoja oli vanhempien yhteistyöstä ja tiedonvaihdosta sijaisvanhempien kanssa, yhteensä 73 kpl. Havaintoja ristiriidoista vanhempien ja sijaisvanhempien välillä oli 43 kpl, vanhemman ja lapsen väliseen yhteydenpitoon liittyviä havaintoja oli 38 kpl, sijoitetun lapsen vanhemman asemasta oli 35 havaintoa ja sosiaalityön roolista perhehoidossa 24 havaintoa. Luentakertojen aikana syntyi paljon miksi-kysymyksiä ja tulkintavaihtoehtoja, joita pyrin käsittelemään omat ennakkokäsitykseni ohittaen ja fenomenologisesti, ilman kytkentää aiempiin tutkimuksiin. Kuljetin kuitenkin koko ajan mukana institutionaalisen etnografian periaatteita (Smith 1988, 123–129) ja etsin havainnoista ongelmallisina näyttäytyviä asioita.

Luvussa 6 esitettävissä haastatteluotteissa olen analyysin seuraamisen selkiyttämiseksi nimennyt haastateltavat keksityillä nimillä. Muut tunnistetiedot olen korvannut sulkeisiin laitetuilla yleisnimi-tyksillä. Olen koodannut haastattelut sekä taulukoiden havaintoyksiköt haastattelujärjestyksessä juoksevalla numeroinnilla H1-H5. Nimikirjaimet LR viittaavat minuun haastattelijana. Analyysin kannalta epäoleelliset, haastatteluotteiden sisältä poistetut tekstiosuudet olen merkinnyt kolmella pisteellä ja hakasulkeilla [...]. Muutamissa haastatteluotteissa olen muokannut tekstiä eri kielitaustaisen haastateltavan tunnistettavuuden suojaamiseksi pyrkien säilyttämään lainauksen sisällön alkuperäisenä.

5.5 Eettinen pohdinta

Lastensuojelun asiakkuus ja erityisesti huostaanotto ovat usein vaikeita kriisejä avun tarpeessa olevien perheiden elämässä. Vanhemmuus joutuu suurennuslasin alle, ja lastensuojelun institutionaalinen hallintavalta ylittää yksilöiden itsemääräämisoikeuden. Epäonnistumisen kokemus vanhemmuudessa ja lapsen sijoitus asumaan muualle on yhteiskunnallisesti leimaavaa ja toiseuttavaa. Asiasta puhuminen ulkopuoliselle taholle, vaikkapa tutkimushaastattelijalle vaatii voimavaroja ja luottamusta. Tämä asettaa tutkimukselle tavanomaista tutkimusetiikkaa vielä vahvemman velvoitteen huolehtia siitä, ettei tutkimus aiheuta haavoittuvassa asemassa olevalle henkilölle minkäänlaista lisätaakkaa.

Pidän tärkeänä, että myös heikommassa asemassa olevilla ihmisillä on mahdollisuus tulla kuulluksi heille suunnattuja palveluita kehitettäessä. Akuutissa kriisivaiheessa monikaan ei jaksakaan osallistua ylimääräistä ponnistelua vaativaan tutkimusprosessiin, mutta uskon että tilanteen tasaantuessa henkilökohtaista kokemustietoa haluttaisiin kertoa instituutioiden suuntaan. Jaan Granfeltin (2000, 107) ja Erosen (2012, 55) näkemyksen, että sosiaalityön tutkimuksen tehtävänä on tuoda vaikeassa asemassa olevien ihmisten todellisuutta näkyviin. Olenko siihen sosiaalityön opiskelijana riittävän osaava ja herkkä, on kysymys, jota tutkimuksen suunnitteluvaiheessa pohdin paljon. Luotan kuitenkin elämänhistoriani ja sosiaalityössä saamani työkokemuksen tuomiin valmiuksiin kohdata haastateltava ihminen arvostavasti ja tasavertaisesti.

Erosen (2012, 55–56) mukaan kvalitatiivinen tutkimusasetelma ei koskaan ole tasavertainen. Vaikka tutkimuksen tehtäväksi olisi määritelty äänen antaminen yhteiskunnallisesti heikommassa asemassa oleville ihmisille, kuten itsekin halusin tehdä, tutkimusprosessin aikana tutkimus muuttuu toisten elämästä kertomiseksi ja kirjoittamiseksi. Sensitiivinen tutkimus edellyttää tutkijalta kykyä kysyä ja kuulla kertojan kertomuksessaan tuottamia monia merkityksiä. Tutkimus voi tuottaa häpeää, iloa tai surua niin tutkittavalle kuin tutkijallekin. Kun tutkija rakentaa tutkimuksessaan uutta tarinaa ja teoreettista jäsenystä aineiston kertomuksista, alkuperäiset tarinat muuttuvat. Granfelt (2000 101–105) toteaa, että empiria on kerrottua ja tulkittua elämää, ja analyysi on tutkijan konstruktio tutkittavien kokemuksista. Vaarana on, että kertomusten paikallisuus ja erityisyys katoavat analyysissä. Granfeltin tutkimuksessa tutkittavien ääni jäi kuuluviin käsitevalinnoilla, jotka Granfelt on muotoillut tutkittavien käyttämistä sanoista ja sanonnoista. Koska olen valinnut institutionaalisen etnografian mukaisen toteuttamistavan tutkielmalleni, arvioin sen periaatteita noudattamalla pystyneeni säilyttämään haastateltavien subjektiivisuuden ja erityisyyden koko tutkimusprosessin ajan, kuitenkin niin, ettei kenenkään yksityisyys ole tullut loukatuksi ja jokaisen tutkimukseen osallistuvan anonymiteetti säilyy.

Tutkimusaineiston hankinta ja siihen liittyvä haastateltavien rekrytointi osoittautuivat tämän tutkimuksen työläimmiksi vaiheiksi. On ehkä ristiriitaistakin, että asiakkaiden osallisuutta käsittelevään tutkimukseen on vaikea kutsua osallistujia. Toisaalta osallisuuden voidaan määritellä Beresfordin (2013, 144–145) mukaan toteutuvan vasta, kun tutkimusidea ja -suunnitelma ovat lähtöisin asiakailta eikä professionaalista asemaa tavoittelevalta opiskelijalta. Joka tapauksessa sosiaalipalveluiden asiakkuudessa olevien vanhempien ja opinnäytetyöntekijän välissä oli monta portinvartijaa suojaamassa vaikeassa elämäntilanteessa olevia asiakkaita ylimääräiseltä kuormitukselta ja yksityisyyden menettämisen riskiltä, vaikka välitin haastattelukutsut ilman osoitetietoja ja siirsin siten aloitteen yhteydenotosta vanhemmille itselleen. Tavoitellessani tutkimuksestani kiinnostuneita yhteyshenkilöitä ja johtavia viranhaltijoita sekä toteuttaessani kolmen kunnan keskenään erilaisia tutkimuslupaprosesseja koin omakohtaisesti toimintani ja erityisesti aikataulutukseni olevan institutionaalisen hallinnan valtasuhteiden armoilla. Suurin osa vanhemmista, jotka lopulta ottivat minuun yhteyttä, kertoivat jo aiemmin miettineensä, että haluaisivat kertoa kokemuksiaan lastensuojelusta ja perhehoidosta jossain internetin keskustelupalstoja sopivammassa foorumissa. Kaikki aineistoon haastatellut vanhemmat pitivät tärkeänä, että pääsivät nyt ääneen. Vanhempien jakama näkemys on yhteneväinen Kuulan ja Tiitisen (2010, 377–378) viittaaman brittiläistutkimuksen kanssa, jossa kysyttiin 50:ltä aiemmin tutkimushaastatteluihin osallistuneelta henkilöltä heidän mielipiteitään arkaluontoisten aiheiden tutkimisesta. Haastateltujen mielestä arkaluonteisia ja ahdistaviakin aiheita on oikeus käsitellä tutkimuksessa, jos aihe on tärkeä. Haastatellut edellyttivät, että haastateltavan pitää etukäteen tietää haastattelussa käsiteltävät aiheet, ja hänellä pitää olla oikeus olla vastaamatta tai keskeyttää haastattelu halutessaan. Kysymysten pitää selkeästi liittyä tutkittavaan aiheeseen, ja haastattelijalla on oltava herkkyyttä huomata, milloin haastateltava haluaa siirtyä seuraavaan kysymykseen tai keskeyttää haastattelun. Samankaltaisia mielipiteitä on saatu myös Yhteiskunnallisen tietoarkiston kyselyihin tutkimusaineistojen jatkoarkistointiin liittyen. Vaikka tavoitteenani on ollut toteuttaa tutkimukseni eettisesti kestäväällä tavalla, sensitiivisesti ja sanavalintojani tarkkaillen alusta loppuun saakka, olen myös luottanut siihen, että haastattelupyyntöihini vastanneet vanhemmat ovat pystyneet itse arvioimaan minkä verran ovat nähneet aiheelliseksi kokemuksistaan minulle kertoa.

Eronen toteaa väitöskirjansa pohdinnassa, ettei 2000-luvun narratiivinen ympäristö ole tukenut eri kertojapositionissa olevien kertojien, kuten esimerkiksi lasten, vanhempien ja sosiaalityöntekijöiden yhtäaikaista mahdollisuutta toimia moraalisisina kertojina. Lastensuojelun jännitteisellä kentällä kuulijat eivät yleensä hyväksy toistensa moraalialia, ja jos kertojan moraalialia ei tule hyväksytyksi, tarina mitätöidään eikä se tule kuulluksi. Kerrontaan voi syntyä liian suuri kuilu, jolloin lasten, vanhempien ja

sosiaalityöntekijöiden tarinat eivät kohta. (Eronen 2012, 101.) Tämä näkökulma on aiheuttanut itselleni aikamoista pohdintaa siitä, mitä omassa tutkimuksessani voin ja mitä kannattaa tehdä, etten ajaisi ketään kuilun partaalle, enkä aiheuttaisi vastakkainasettelua eri osapuolten välille.

Tutkijapositioni olen käsitellyt jo teoriaosuudessa, mutta olen tiedostanut kaikissa tutkimusprosessin vaiheissa oman kaksoisroolini sosiaalityöntekijänä ja tutkijana, joka asettuu tutkimukseen osallistuvien kanssa samaan toimintapaikkaan. Ymmärrän, että työkokemukseni ja aiemmat kohtaamiset syntymävanhempien kanssa omassa työssäni ovat vaikuttaneet tulkintoihini, mutta luotan myös siihen, että kriittinen teoreettinen näkökulma ja elämän varrella harjaantuneet haastattelutaitoni ovat suojeleet haastateltavien kokemusten säilymistä mahdollisimman autenttisina.

Noudattamalla huolellisesti puolueettomuutta, tutkimuksellisia sitoumuksiani ja tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2009) eettisiä periaatteita varmistan tutkielmani luotettavuuden ja sen, ettei siitä aiheudu haittaa tutkimukseen osallistuneille, eikä muille lastensuojelun asiakkuudessa olevien lasten perheille. Osallistujien ja heidän verkostojensa henkilösuoja on varmistettu EU:n tietosuojadirektiivin (679/2016) mukaisesti.

6 VANHEMPIEN KOKEMUKSIA OSALLISUUDESTA PERHEHOI- DOSSA

Esittelen tässä luvussa analyysin etenemistä kuvaamalla haastatteluaineistossa olevia, keskenään yhteneväisiä havaintoja vanhempien kokemuksista perhehoidon toimintaympäristössä. Olen jaotellut aineiston useiden lukukertojen perusteella viiden eri pääteeman alle. Näistä teemoista olen valinnut kolme vielä tarkempaan fenomenologiseen, teoriasta irrallaan olevaan lähiluentaan. Havaintojen valintakriteerinä ja luennan punaisena lankana olen soveltanut tutkimustehtävän lisäksi institutionaalisen etnografian periaatetta, jonka mukaan tutkijan mielenkiinto kohdistuu haastateltavien kokemuksissa jollain lailla ongelmallisina ilmeneviin asioihin. Teemat, joita tässä luvussa esittelen, ovat vanhempien kokemukset yhteistyöstä sijaisvanhempien kanssa, vanhempien kokemukset oman vanhemmuuden toteuttamisesta sijaishuollon aikana sekä vanhempien kokemukset heidän arkeensa vaikuttavista hallinnan suhteista lastensuojelun sosiaalityössä ja lapsiperheiden palvelujärjestelmässä. Kaksi muuta teemaa, perhehoidon alkuvaiheiden kokemusten kuvaus sekä lasten kokemukset vanhempien kertomana jäävät osittain analyysin ulkopuolelle.

Olen käyttänyt havaintoyksikkönä kerrotun kokemuksen ydinviestiä tiivistettynä muutamaan keskeiseen haastateltavan puheenvuorossaan kertomaan sanaan. Havaintoyksiköistä olen koonnut kaksi taulukkoa, joissa esitän, miten olen havaintoja tiivistämällä ja yhdistelemällä muodostanut edellä mainittuja yläteemoja. Taulukot ovat liitteinä (liitteet 4 ja 5). Analyysiluvun alaluvut 6.1. ja 6.2. olen rakentanut taulukoissa esitettyjen yläteemojen pohjalta.

6.1 Vanhempien kokemukset yhteistyöstä sijaisvanhempien kanssa

Kaikilla haastatelluilla vanhemmilla oli kielteisiä kokemuksia yhteistyöstä lastensa sijaisvanhempien kanssa jossain perhesijoituksen vaiheessa. Vanhemmat kuvasivat kokemuksiaan sekä tunnetasolla että käytännön esimerkkien avulla. Vaikka valtaosa kerrotuista kokemuksista on kielteisiä, myös myönteisistä kokemuksista kerrottiin jonkun verran, kuitenkin vähemmän kuin olin etukäteen arvioinut. Olen koonnut haastateltavien kertomat kokemukset yhteistyöstä aineiston lähiluennan perusteella kolmen yhteistyötä eri näkökulmista kuvaavan teeman alle. Nämä teemat esiintyvät kaikissa viidessä haastattelussa. Teemoja ovat tiedonkulun esteet, syntymävanhempien osallisuutta heikentävät sijaisvanhempien toimintatavat ja jaetun vanhemmuuden haasteet. Viimeisessä alaluvussa (6.1.4) esittelen myönteisiä yhteistyökokemuksia ja syntymävanhempien ajatuksia yhteistyön kehittämiseksi.

6.1.1 Tiedonkulun esteet

Erilaisia tiedonkulkuun liittyviä pulmia kuvattiin paljon kaikissa vanhempien haastatteluissa. Vanhemmat halusivat tietää lastensa arjesta enemmän kuin sijaisvanhemmat ovat nähneet aiheelliseksi kertoa. Neljässä haastattelussa kerrottiin, ettei sijaisvanhempien kanssa ole syntynyt luontevia puhumisen paikkoja. Lastensuojelun neuvotteluja pidettiin yleisesti vanhempien kannalta toimimattomina. Yleinen kokemus oli, etteivät vanhemmat saa neuvotteluissa riittävästi tai tasapuolisesti puheenvuoroja, eivätkä tule niissä kuulluiksi. Havainnot ovat yhteneväisiä esimerkiksi Hiltusen (2015, 198) tutkimuksen kanssa, jossa todetaan vanhempien jäävän ulkopuolisiksi lastensa arjesta ja yhteistyöstä sijaisvanhempien ja sosiaalityöntekijöiden kanssa. Myös Suikkanen-Malin (2015, 124) toteaa, ettei syntymävanhempia perhehoidon prosesseissa oteta yhteisen vanhemmuuden toteuttajiksi. Vanhempien näkemysten ohittaminen, josta monet tässä luvussa esitettävät havainnot kertovat, on haitallista, sillä se aiheuttaa Alhasen (2014, 57) mukaan vanhemmille luottamuksen menettämistä niin lastensuojelun hyviin tarkoituksiin kuin omiin toimintamahdollisuuksiinkin ja lamaannuttaa vanhempien toimintakykyä.

Aineiston kaikki haastateltavat pitivät avointa ja todenmukaista tiedonkulkua lapseen liittyvissä asioissa oleellisena ja tärkeänä asiana yhteistyössä sijaisvanhempien kanssa. Vanhemmat kaipasivat tietoa niin lapsen arjen pienistä perusasioista kuin suuremmista sijaishuollon toteuttamiseen liittyvistä asioista, kuten lapsen kokonaisvaltaisesta hyvinvoinnista ja perheen jälleenyhdistämistä edistävästä asioista. Vanhemmat toivoivat myös, että sijaisperheillä olisi riittävästi oikeanlaista tietoa ja sitä kautta parempaa ymmärrystä sijoitetun lapsen syntymäperheen aiemmista vaiheista ja huostaanoton syistä. Muutama vanhemmista totesi, että he olisivat itse perhesijoituksen alkuvaiheessa halunneet kertoa tärkeitä taustatietoja sijaisvanhemmille, mutta sopivaa tilaisuutta ei tullut, tai sijaisvanhemmat eivät olleet riittävän kiinnostuneita kuulemaan vanhempien puhetta.

Tärkeimpinä tiedottamisen ja neuvottelemisen paikkoina kuvattiin lastensuojelun palavereja, joiksi suurin osa vanhemmista nimitti erilaisia lastensuojelun neuvotteluja. Vanhemmat kertoivat, että lastensuojelun palavereissa käsitellään lapsen ja hänen sijaishuollon verkostonsa tärkeimmät kuulumiset ja määritellään, miten lapsen asioista tiedotetaan vanhemmille neuvottelujen välillä ja miten vanhempien yhteydenpito lapseen ja sijaisperheeseen toteutetaan. Ideat lapsen kahdesta perheestä, perheyhteisöstä tai laajennetusta perheestä, joita aiemmassa tutkimuksessa (Munperheet 2018, Heino & Säles 2017, Pitkänen 2011) on pohdittu, eivät haastateltavien vanhempien puheessa tulleet millään lailla esiin, vaan haastateltavien lapsilla vaikutti olevan selkeästi kaksi erillistä perhettä ja kasvuympäristöä. Kun kysyin asiasta tarkemmin, osa haastatelluista piti syntymäperheen ja sijaisperheen

muodostamaa perheyhteisöä mahdollisena ihannetilanteessa, jollaisena eivät omaansa kuitenkaan pitäneet, ja osa piti koko ajatusta mahdottomana.

Palavereja järjestettiin vanhempien kokemuksen mukaan liian harvoin, muutaman kerran vuodessa. Palavereja myös peruttiin tai siirrettiin yleisesti sosiaalityöntekijöiden esteiden tai vaihtuvuuden vuoksi. Vanhemmat kertoivat myös, ettei heitä ole palavereissa riittävästi kuultu tai että sijaisvanhemmat ovat käyttäneet palaveriajasta suurimman osan omien näkökantojensa kertomiseen.

Henna (H1): Mun mielestä se (LR: tiedonvaihto) alussa sujui ihan suhteellisen näppärästi, mut aika nopeesti se alko mennä siihen, että mä koin taas sen niin, että mä kuulen joistain asioista vast palavereissa. Et mä oon niinku olettanu vaikka et menee tosi hyvin, mut sit yhtäkkiä palaverissa kuuleekin et ei niil ookkaan menny niin hyvin. Et mulle ei oo kerrottu läheskään niit kaikkii, mitä ois kuulunu niinku kertoo. Ja kun mä nimenomaan toivoin sitä, et, et soittais vaik joka viikko kerran, ja kertois sen viikon suunnitelmat.

Usein puutteellisesta yhteydenpidosta johtuva tiedonpuute konkretisoitui vasta neuvottelutilanteessa, kuten Hennan kokemuksessa. Jostain syystä Henna ei ole saanut tietää lapsiinsa liittyvistä huolenaiheista etukäteen, vaan sijaisvanhempi on kertonut niistä vasta palaverissa. Mahdollisesti sijaisvanhempi on varonut vaikeiden asioiden kertomista kahden kesken suoraan vanhemmalle ja jäänyt odottamaan seuraavaa palaveria. Odottamattoman huolipuheen vaikutus vanhemman osallisuuteen ja tasavertaiseen asemaan neuvottelutilanteessa voi kuitenkin olla suuri, eikä vanhempi siinä tilanteessa pysty arvioimaan, mistä kaikesta lasten oireilussa voisi olla kyse. Vanhempi saattaa kokea, että häntä syytetään lapsen vaikeuksista. Syyllistyminen ja ulkopuolisuuden tunne heikentävät yhteistyötä sijaisvanhempien kanssa.

Sijoituksen jatkuessa alkuvaiheessa yhdessä sovitut käytännöt eivät välttämättä vakiinnu. Syntymävanhempi joutuu sopeutumaan sijaisperheen tapoihin pitää yhteyttä ja alistumaan sijaisvanhempien päätösvaltaan sen suhteen, mistä asioista vanhemmalle kerrotaan, ja miten. Sopimusosapuolena syntymävanhempi ei haastattelujen perusteella ole tasavertainen, vaan yhteydenpidon passiivinen osapuoli, joka odottaa sijaisvanhempien yhteydenottoja tai ennalta sovittuja puhelinaikoja saadakseen tietoa lapsensa arjesta.

Tilanteissa, joissa alkuvaiheen hyvin sujunut tiedonvaihto muuttui vaikenemisen kulttuuriksi tai huononi, muutokset ovat todennäköisesti johtuneet muista yhteistyön esteistä. Sijaisvanhemmat ovat saattaneet arastella vaikeista asioista kertomista pelätessään, että syntymävanhempi pettyy tai alkaa kyseenalaistaa sijaisperheen kykyä huolehtia lapsesta. Sijoituksen alkuvaiheessa on myös mahdollista, että syntymävanhemmat käynnistävät sijaishuollon päätöksistä valitusprosesseja, kuten kahdessa haastattelussa kerrottiin. Tällöin lastensuojelun toimintaan tyytymättömien vanhempien

suhtautuminen myös perhehoitoon ja lapsistaan huolehtiviin sijaisvanhempiin saattaa olla varauksellista ja kielteistä. Henna on ilmoittanut ensitapaamisella sijaisperheen kanssa tavoitteensa lasten saamisesta takaisin kotiin.

Henna (H1): Ja mä sanoin viel sille ekassa palaverissa, et, et ne ei oo sun lapset, ne on mun lapset, ja mä yritän saada ne takasin. Et mä teen töitä sen eteen, et mä saan mun lapset takasin, se on mun ainut tavote niinku. Ja mua ei kuunneltu, mä vastustin sitä, ja lasten isä yritti vastustaa, minkä verran pystykää, mut silti ne sijoitettiin sinne.

Yhteistyö sijaisvanhempien kanssa ei lähtenyt sujumaan. Alun perin sijaisperheeseen sovitut Hennan ja lasten tapaamiset siirrettiin Hennan oletuksen mukaan sijaisperheen pyynnöstä tapaamispaikkaan. Asiasta ei koskaan puhuttu suoraan, ja Henna jäi siihen käsitykseen, ettei sijaisperheen äiti pitänyt hänestä, eikä siksi halunnut häntä kotiinsa. Yhteistyötä heikensi myös se, että sijaisvanhemmat eivät suostuneet kuljettamaan lapsia Hennan kotipaikkakunnalle vedoten pitkään matkaan, joten Henna ajoi usein yövuoron jälkeen omalla huonokuntoisella autollaan tapaamaan lapsiaan. Alkuvaiheeseen liittyi vielä äidin ja lasten tapaamisen jälkeen sijaisvanhempien äidistä tekemä aiheeton lastensuojeluilmoitus, josta Henna kuuli myöhemmin sosiaalityöntekijöiltä.

Sen lisäksi, että syntymävanhemmat kuulivat vasta palaverissa lastensa asioista, saattoi käydä myös niin, että lapsen arki kuvattiin parempana kuin se todellisuudessa on. Milla kertoi, että oli sijoituksen alkuvaiheessa onnellinen kuullessaan, miten hyvin lapsella kaikki sujuu sijaisperheessä, mutta havahtui jossain vaiheessa huomaamaan, ettei kaikki kerrottu ollutkaan totta.

Milla (H5): Et aikasemmin en oo paljoo tienny, et oon mä tienny siis kaikki ne hyvät asiat. Ja ne on tullu kokouksissaki vaan ne hyvät asiat aina. Siitä mä oon sanonu just et pitää olla rehellinen kokouksissaki, ja kertoo suoraan, miten menee, eikä aina olla semmonen, et se sama selitys, että mitä kaikkee omistaa, et omistaa trampoliinin, ja sitä ja tätä ja tota. Ja sit taas me kuullaan et se ei juurikaan leiki niillä, tai ei asiat mee ihan niin putkeen. [...] Et kun kaikki menee aina niin tosi hyvin, liian loistavasti. Pääasia et me kuullaan jotain, ni kaikki se ois uskottavampaa. Et koska mä ite kerron ihan suoraan et jos meil on ollu joku tilanne, joku hankala joku, et tottakai, se on just se paikka missä me kaikki päästäs niitä pohtimaan ja semmonen avoimuus pitäs olla, ja rehti semmonen, ikävät ja hyvät asiat kaikki.

Milla perusteli rehellisyyden ja avoimuuden vaatimustaan sillä, että on itse koko sijoituksen ajan pitänyt tärkeänä kertoa neuvotteluissa myös vaikeista tilanteista lapsen kanssa kotona. Rehellisyyden vaatimuksellaan ja omien periaatteidensa kuvaamisella Milla pyrki tasavertaiseen vanhemmuuteen sijaisvanhempien kanssa edistääkseen lapsensa hyvinvointia. Hän oli huolissaan siitä, että kaunistelun ja asioiden kertomatta jättämisen seurauksena lapsen todellinen tilanne ja mahdollinen avun tarve voivat jäädä huomaamatta. Milla piti lastensuojeluneuvotteluja tärkeinä areenoina, joissa kaikkien osapuolten pitäisi pystyä kertomaan niin ikävistä kuin hyvistäkin asioista, ja joissa aikuisten pitäisi

pystyä yhdistämään voimansa lapsen hyvinvoinnin edistämiseksi. Asioiden kaunistelu tai syntymävanhemman säästäminen ikäviltä asioilta johtaa luottamuksen menettämiseen ja lisää vanhemman huolta lapsen olosuhteista. Sekä riittämätön tiedottaminen että paikkansa pitämätön tieto kääntyvät lopulta sijaisvanhempia vastaan ja heikentävät yhteistyötä.

Tiedonkulun esteeksi saattoi muodostua myös turhautuminen ja tunne siitä, etteivät lapsen vanhemmat ja sijaisvanhemmat tavoittele samoja asioita. Timo on yrittänyt monta vuotta saada omaa elämänsä kuntoon voidakseen olla enemmän lapsensa elämässä mukana. Timon toiveissa ja suunnitelmissa on jo pitkään ollut, että yhteydenpitoa lisättäisiin ja lapsi voisi viettää isänsä luona myös öitä.

Timo (H3): Mä käyn palavereissa, ja en mä kyl nää sillai, edellinen palaveri oli semmonen, että (sijaisperheen äiti) kerto tunnin verran, kuinka sosiaalitoimi kohtelee heitä väärin, että ei kuuntele heitä, ja ei ota lapsen tarpeita huomioon. Kun mä mietin tätä tälleen, et mä oon monta vuotta yrittänny olla lapsen elämässä, ja mä oon saanu lokaa niskaan ni, ja kerranki ku mä oon saamas asioita eteenpäin, ni sitten tulee aina takapakia, et joku tommonen sijaisperhe sitte.

Timon kokemus oli, että sijaisvanhemmat vastustavat yhteydenpidon lisäämistä ja yrittävät mielipiteillään vaikuttaa sosiaalityöntekijöihin. Eriävät mielipiteet ja sijaisvanhempien neuvottelutilanteessa esittämät perustelut lapsen etuun vedoten ovat turhauttaneet ja loukanneet Timoa. Hän koki, ettei hänen ponnistelujaan asioidensa eteenpäin saamiseksi ole tuettu sijaisperheessä millään tavalla, vaikka sosiaalityöntekijän kanssa asiasta on keskusteltu ja sosiaalitoimi on ollut valmis lisäämään yhteydenpitoa.

Erimielisyyksien vuoksi palavereihin on ollut hankala mennä, ja jälkeinpäin pettymykset ovat jääneet harmittamaan ja vaikeuttamaan yhteistyötä jatkossa. Yhteistyöhön on liittynyt myös varovaisuutta ja suoranaista pelkoa, kuten Millan kokemuksissa.

Milla (H5): Se on vähän semmosta, et siinä saa vähän varoa ja pelätä, et mitä siel tulee, ja miten tulkittaa, ja mä oon aina tosi varovainen heiän kaa, et mua pelottaa aika paljon välillä olla yhteistyössä, tai tuoda itte asioita esille, ku se on sitte hirveen semmonen se vastaanotto siellä, semmonen vihanen.

Palavereihin liittyi turhautumista kuten Timolla, tai varovaisuutta ja pelokkuutta kuten Millalla, kun sijaisvanhemmat ovat olleet vahvasti eri mieltä syntymävanhempien kanssa eivätkä ole arastelleet kertoa mielipiteitään kokouksissa.

Milla (H5): Siis ku se on jo oikeesti aika hälyttävää, et nois kokouksissa ne puhuu, et jopa sosiaalityöntekijät joutuu puolustamaan meitä ja olemaa vähän varpailaan siellä, ja jotenki alusta asti he on olleet omaan jonnekin yhteydessä ja kyllä he varmasti sieltä on selvittäneet kaikki heidän oikeutensa.

Milla totesi haastattelussaan, että sosiaalityöntekijöiden yhtenä roolina neuvotteluissa on toimia syntymävanhempien puolustajana sijaisvanhempien vahvoja mielipiteitä vastaan. Milla piti sijaisvanhempien käyttäytymistä neuvottelutilanteissa usein liian hallitsevana. Hän on huomannut, että sijaisvanhemmat tuntevat hyvin omat oikeutensa, ja että he saavat ulkopuolista tukea jostain perhehoitajien omasta organisaatiosta, josta vanhemmilla ei ole tarkkaa tietoa.

Kaikissa haastatteluissa kerrottiin jonkinasteisesta säännöllisestä tiedonvaihdesta. Syntymävanhempien täydellinen jättäminen tietopimentoon ei olisi mahdollistakaan lainsäädännön velvoittavuuden vuoksi. Mutta tilanteessa, jossa syntymävanhempien ja sijaisvanhempien suhteet ovat pitkäaikaisesti tulehtuneet, myös tiedonkulku jää minimiin ja saattaa kutistua tekstiviestittelyksi, kuten Nooran tapauksessa.

Noora (H2): Et tuli tekstiviesti. Et siis meillähän tää viestintä ylipäänsä heidän kanssaan tapahtuu niin, että minä viestin tämän miehen kanssa. Et tän naisen kans me ei olla käytännös oikeen minkäänlaisis puheväleissä ees. Hän laitto sit tekstiviestin, kun lapsi oli tulos kotilomalle, et ihan vaan tiedoks. [...] Mut ei pysty semmoseen kunnolliseen kommunikaatioon. En oo nyt varmaan viimeeseen vuoteen ainakaan nähnyt sitä kun just palavereissa, et sehän ei tuu edes ulos sielt talost ku mä vien lasta sinne.

Noora kertoi tilanteesta, jossa sijaisperheen yksityisasiasta oli pakko kertoa vanhemmille ennen kuin lapsi ottaisi itse asian vanhempien luona ollessaan puheeksi. Tärkeä asia kerrottiin kuitenkin tekstiviestillä ja tehtiin tällä tavoin selväksi, että syntymävanhemmat jätetään asiasta täysin ulkopuolisiksi. Nooralla ja sijaisperheen äidillä ei ole enää edes puhevälejä, eikä yhteydenpito sijaisperheen isänsä kanssa ole säännöllistä. Noora kertoi haastattelussa useita kertoja siitä, ettei hänen viesteihinsä vastata joskus yli viikkoon, ja parhaimmillaankin vastaus tulee usean päivän viiveellä. Tilanne on hankala myös siksi, että lapsi käy vanhempiensa luona joka toinen viikonloppu, eikä näiden kahden viikon aikana lapsen asioista yleensä kerrota vanhemmille mitään. Varsinkin, jos lapsen paluu sijaisperheeseen vanhempien luota on ollut itkuinen ja lapsi on jäänyt ikävöimään tavallista enemmän, puhelu aikuisten kesken rauhoittaisi syntymävanhempia ja antaisi sijaisvanhemmille välineitä ymmärtää paremmin lapsen käytöstä ja tukea lasta.

Ajankohtainen tiedonkulku oli yleensä järjestetty sopimalla palavereissa sosiaalityöntekijän, sijaisvanhempien ja syntymävanhempien kesken säännöllisestä puhelinajasta, jolloin jompikumpi osapuoli soittaa toiselle, ja jolloin mahdollisesti myös lapsi voi puhua vanhempansa kanssa. Suurimmalla osalla haastateltujen lapsista ei vielä ollut omia puhelimia. Kun lapsi on saanut oman puhelimen, yhteydenpito on muuttunut vapaamuotoisemmaksi ja lapsen ehdoilla tapahtuvaksi. Toisaalta tällöin aikuisten välinen puhelinyhteys on harventunut, vaikka tarvetta keskusteluille edelleen olisi ollut.

Henna (H1): Mä tuun toimeen ihmisten kanssa, niin sillä tavalla mä koen et se, hän vois soittaa mulle ihan millon vaan, ja kertoo. Ku sit taas mä ajattelen sen niin, et mä en välttämättä viitti soittaa ihan millon vaan, koska niil on, tottakai niil on ne omat rytmit ja omat jutut, harrastukset, koulut, ruokailut kaikki, ni sit, mä oon tääl yksin, mä syön sillon ku mua huvittaa ja nukun millon mua huvittaa, et mulle saa aina soittaa.

Kahdessa haastattelussa kerrottiin viikoittaisesta soittoajasta, jolloin vanhempi soittaa tiettyyn kellaikaan sijaisperheeseen. Muina aikoina sijaisperheeseen ei voinut soittaa. Yhdessä haastattelussa puheluista ja sähköpostiviestittelystä oli sovittu, mutta sijaisperhe ei ollut ottanut sovituksi yhteyttä koko aikana. Vain yhdessä haastattelussa kerrottiin puhelimitse toteutuvan yhteydenpidon tapahtuvan ilman ongelmia ja sääntelyä, ja puhelujen olevan molemminpuolisia. Kahdessa haastattelussa kerrottiin, ettei vanhemmilla ole käytössään sijaisvanhempien henkilökohtaisia puhelinnumeroita, vaan heitä varten on olemassa erillinen puhelinnumero ja puhelin, jolla ei voi välittää multimediatekstejä. Vanhempia varten hankittua puhelinta pidettiin päällä vain ajoittain, kuten Noora kertoi.

Noora (H2): Ja sitten meil ei ole esimerkiks tämän pariskunnan oikeita puhelinnumeroja kummankaan, vaan heillä on meitä varten joku erillinen puhelinnumero, ilmeisesti erillinen puhelin myöskin, et, et jos mä yritän soittaa siihen numeroon, ni se on aina et tämä on vastaaja.

Myös Annan lasten sijaisperheessä on käytössä erillinen puhelin Annan varten. Haastattelussa keskusteltiin siitä, lähetetäänkö sijaisperheestä Annalle hänen lastensa kuvia, ja Anna kertoi, että hän saa ainoastaan paperikuvia.

Anna (H4): [...] Koska heillä on, mä olen näin mielestäni ymmärtänyt, että sen takia että puhumiseen mun kanssa on erikoispuhelin, jossa ei oo multimedialla eikä oo mitään semmoista, niin kun mä pyydän heiltä, he tekevät paperikuvia. Nää kaikki kuvat (näyttää ympärilleen), he ovat tehneet. Mutta eivät lähetä kuvia puhelimella. Se olisi helpompaa, enkä ymmärrä miksi eivät lähetä kuvia puhelimella. Mutta en mä pysty pakottamaan heitä, että teidän pitäis laittaa WhatsApp, Facebook, Messenger, Instagram (nauraa).

Anna on tyytynyt sijaisperheen omaksumaan käytäntöön, mutta toivoisi kuitenkin, että sijaisperheellä olisi käytössä joku sosiaalisen median kanava niin, että hän voisi saada kuvia ja ehkä videoita lastensa ajankohtaisista tilanteista. Asiasta ei oltu suoraan keskusteltu sijaisperheen kanssa, eikä Annalla ollut tiedossa perusteita, miksi sijaisperhe toimii tällä tavalla. Anna ei uskonut, että pystyisi yksin vaikuttamaan sijaisperheen käytäntöihin. Ainoana mahdollisuutena Annan mielestä oli, että lasten seuraava sosiaalityöntekijä haluaisi muuttaa käytäntöä. Myös muut vanhemmat, joiden lapsilla ei vielä ollut käytössään omia puhelimia, kertoivat ehdottaneensa älypuhelinsovelluksia videopuheluja ja kuvien välittämistä varten, mutta vain yhdessä sijaisperheessä tähän oli suostuttu ja vanhempi pystyi käymään lapsen kanssa Skype-puheluita.

Timo (H3): Jossain kohtaa koitin sitä, et nekin olis soittanu mullekin päin, että kun mulla muistin kanssa on jonkun verran ongelmia, niin ni sitte viime vuonna tuli siitä sanomista, että se on mun tehtävä soittaa sinnepäin.

Timo on soittanut sijaisperheeseen joka viikko samana tiettyinä päivinä jo useita vuosia, eikä unohduksia tai esteitä ole yleensä ollut. Ehdotus vastavuoroisesta soittamisesta ei kuitenkaan ole saanut vastakaikua. Timolla oli jo odottamassa lapselle hankittu puhelin, jonka hän aikoo antaa lapselleen heti kun lapsi tulee kouluikänsä voidakseen pitää häneen suoraan yhteyttä.

Suurimmassa osassa haastatteluja kerrottiin, ettei vanhemmilla ei ole juurikaan vaihtoehtoja olla suostumatta ehdotettuihin yhteydenpitotapoihin. Haastateltavat eivät myöskään tienneet perusteluja käytäntöön otetuille yhteydenpidon tavoille, tai sitä, miten pitkään esimerkiksi määrättyjä puhelinaikoja on tarkoitus jatkaa. Huonosti toimivan yhteydenpidon muuttuminen suoraksi yhteydenpidoksi lapsen kanssa hänen omaan puhelimeensa asettaa lapsen viestinviejän asemaan, eikä paranna aikuisten välistä tiedonkulkua.

6.1.2 Vanhempia syrjäyttävä ja ulkopuolistava kohtelu

Vanhemmat kokivat monet sijaisvanhempien toimintatavat loukkaaviksi ja vanhempien yhteistyöhalukkuutta heikentäviksi. Kokemukset epätasa-arvoisuudesta ja ponnistelut omien oikeuksien puolustamiseksi ovat yhteneviä Alhasen (2014, 16) tutkimuksen kanssa. Sijaisvanhempien varauksellinen suhtautuminen heijastaa Vierulan (2016, 196) kuvaamaa sijoitetun lapsen vanhemmuuden epätavanomaisuutta suhteessa kulttuurisesti normaalina pidettyyn. Parempi yhteistyö vanhempien ja sijaisvanhempien kanssa lisäisi vanhempien osallisuutta lastensa elämässä ja olisi lapsen edun mukaista, mutta sen puuttuessa jännitteisyys lapsen kaksien vanhempien välillä jättää lapsen yksin ja asettaa hänet kiistakapulan asemaan. (Suikkanen-Malin 2015, 201, 124).

Tiedonkulun puutteiden ja ikävien neuvottelukokemusten lisäksi vanhemmat kertoivat erilaisista tilanteista, joissa kokivat sijaisvanhempien toimintatapojen jättävän vanhemmat yhteistyön ulkopuolelle. Vanhemmille oli tehty selväksi, että sijaisperheen arkirutiineja täytyy kunnioittaa. Toisaalta ymmärrettiin, että sovitut puhelinajat ja vanhempien tapaamisajat ovat välttämättömiä lasten koulunkäynnin, harrastusten, iltatoimien tai ruoka-aikojen takia, toisaalta arkirutiineihin vetoaminen nähtiin vallankäyttönä ja vanhempien oikeuksien ohittamisena. Vanhempien toiveet ja ehdotukset juhlapyhien ja loma-aikojen tapaamisjärjestelyistä tai ylimääräisestä yhteydenpidosta perhejuhlien vuoksi, kuten seuraavassa Nooran haastatteluotteessa, torjuttiin usein vetoamalla juuri arkirutiinien tärkeyteen. Kaivattua joustoa ei löytynyt.

Noora (H2): Muutenki menee aina noi tapaamiset, et ku niitä jossain asiakassuunnitelmapalaverissakin sovitaan, ni viimekski se meni niin, että (sijaisperheen äiti) istuu kalerin kanssa ja luettelee sieltä heille sopivia päivämääriä, ja me kirjetetaa ylös sitte. Todella harvoin he joustaa siinä, et jos me ollaan ehdotettu, et voidaanko tulla hakemaan lapset, käyttää syntymäpäivillä ja tuoda takasin, ni ei. Et heidän rutiininsa kuulemma kärsivät siitä, ja, et jos tulee muutoksia.

Vastaavanlaisesta yksipuolisesta päivämäärien sanelemisesta kerrottiin kaikissa haastatteluissa. Kaksi vanhemmista kertoi kuitenkin saaneensa omalla päättävyydellään tai sosiaalityöntekijän avulla jossain vaiheessa enemmän sananvaltaa ja tasapuolisemman neuvotteluaseman aikatauluista sovittaessa.

Vanhempien pääsy sijaisperheiden koteihin oli yleisesti rajoitettua. Vain yksi haastateltavista kertoi käyvänsä säännöllisesti sijaisperheen kotona viedessään tai hakiessaan lasta kotilomalle. Suurin osa haastatelluista on sijoituksen alkuvaiheessa käynyt tutustumassa lapsensa tulevaan kotiin, ja yhdessä haastattelussa kerrottiin sen lisäksi sijaisperheen kotona pidetystä asiakassuunnitelmaneuvoittelusta, mutta muuten sijaisvanhemmat pitivät etäisyyttä ja suojasivat yksityisyyttään rajaamalla vanhemmat kotiensa ulkopuolelle. Vanhemmat toivoivat enemmän vierailuja ja epävirallisempaa yhteydenpitoa sijaisperheen kanssa, mutta eivät kokeneet voivansa sitä vaatia.

Timo: En oo käyny kertaakaan itse perheessä, viettänyt aikaa siellä, vaan niinkun nää tapaamiset on ollu aina niinkun äitin kautta. Olen kyllä koittanut sitä, että oltais niinku saatu semmosia tapaamisia, että olis ollu perhe ja minä, mutta ei se [...] Mä en tiedä, mikä niillä on.

Timo on pystynyt aloittamaan yhteydenpidon lapsensa kanssa vasta sen jälkeen, kun lapsi on muuttanut sijaisperheeseen, kuitenkin jo useita vuosia sitten. Hänelle ei missään vaiheessa ole tarjottu mahdollisuutta vierailla perheessä. Timo olisi valmis omalta osaltaan kehittämään ja parantamaan yhteistyötä sijaisvanhempien kanssa, mutta hänen kokemuksensa mukaan sijaisvanhemmat suhtautuvat häneen epäluuloisesti eivätkä ole olleet halukkaita vastaamaan hänen aloitteisiinsa.

Noora (H2): Kaikki nää, lasten vaihdot niinku, palautukset tai haut, niin ne tapahtuu aina siin heidän pihalla. Et me ei olla oltu edes eteisessä, et se on aina niin, et se on siinä.

Myös Noora oli tyytymätön ja pettynyt siihen, ettei vanhempia koskaan ole pyydetty sisälle sijaisperheen kotiin, vaikka vanhemmat ovat käyneet muutaman viikon välein hakemassa lapsiaan viikonlopuksi luokseen. Lasten palautukset ja haut ovat tapahtuneet pikaisesti piha-alueella ja lapset ovat siirtyneet kodista toiseen vanhempien ja sijaisvanhempien pitäessä etäisyyttä toisiinsa.

Anna kertoi ensin sosiaalityöntekijöiden kanssa tehdyistä vierailuista sijaisperheen kotiin, joihin on ollut tyytyväinen. Hän kertoi nähneensä näiden vierailujen aikana, miten lapset ovat olleet iloisia ja

miten sijaisvanhemmat ja muut perheenjäsenet ovat suhtautuneet lapsiin rakastavasti. Tämä tieto on ollut Annalla tärkeä ja vähentänyt hänen huoltaan lasten tilanteesta.

Anna: Kaksi kertaa mä olen käynyt. Kerran meidän ensimmäisen työntekijän kanssa, kun lapset just oli siirtyneet. Toinen kerta sinne oli vuosi sitten, myös työntekijän kanssa, ja lasten isän kanssa. LR: Voisitko sä mennä yksin, sinne perheeseen? Anna: Ei. LR: Haluisitko mennä yksin? Anna: Haluaisin. Mutta ei kukaan ole kutsunut minua.

Anna on itse jäänyt ulkopuoliseksi sijaisperheen mukavaksi kokemastaan ilmapiiristä, koska vierailukutsuja ilman viranomaisten mukanaoloa ei ole tullut. Anna koki olevansa senkaltaisessa asemassa, ettei se mahdollista hänelle aloitteellisuutta tai omia ehdotuksia epävirallisemmille vierailuille. Myös muissa haastatteluissa kerrottiin päätösvallan sijaisperheen kotiin menemisestä olevan sijaisvanhemmilla. Vaikka ratkaisut eivät olleet vanhempien toiveiden mukaisia, niitä kunnioitettiin ja niihin alistuttiin.

Rajoitettu pääsy lasten toiseen kotiin ja muut torjutuksi tulemisen kokemukset loukkasivat vanhempia. Vanhemmat kertoivat kaikissa haastatteluissa kokemuksistaan sijaisvanhempien asenteellisuudesta. Sijaisvanhempia kuvattiin tympeiksi, ylimielisiksi, ehdottomiksi, määrääviksi ja käskyttäviksi. Huonoista kokemuksista seurasi vastakkainasettelua vanhempien ja sijaisvanhempien välille. Vanhemmille syntyi tunne, kuten Nooran haastatteluotteessa, että vanhemmat haluttaisiin kokonaan pois lastensa elämästä.

Noora (H2): Heil oli jo heti valmiiks semmonen ylimielinen asenne meit kohtaan, et me ollaan vaan jotain ihan pohjasakkaa, näin, et siit heti semmonen, välitty semmonen et täst ei muuten tuu mitään täst hommasta. [...] Tää on ollu alusta asti semmonen asettelma, et tää sijaisperhe on tavallaan pyrkiny pääsee meist eroon keinolla millä hyvänsä, et omii ne lapset itselleen. Et heiän elämä ois täydellistä jos meidät vaan roiskastas jonnekin.

Vanhempien kokemuksista välittyi käsitys, että sijaisvanhemmat luokittelevat vanhemmat helposti stereotyyppisesti huostaanotettujen lasten vanhempien kategoriaan pysähtymättä pohtimaan kunkin vanhemman yksilöllisiä elämänpolkuja. Vanhemmat kokivat, etteivät sijaisvanhemmat ymmärrä heitä eivätkä usko, mitä vanhemmat heille kertovat esimerkiksi hyväksi havaituista keinoista lasten päivärutiineihin tai iltatoimiin liittyen.

Milla (H5): Tuntu ettei ollu mielenkiintoo kuulla mitään. Vähän sellai, et ihan sama. Et tuntuu et tänä päivänäkään siel sijaisperheessä ei viel tiedä, et mikä meil on ollu tää.

Milla kertoi, ettei sijaisvanhempia ole tuntunut edes kiinnostavan, mitä hän on yrittänyt omasta ja lapsensa taustoista kertoa. Vanhemmat kertoivat yleisesti, että sijaisvanhempien kanssa on vaikea puhua, tai että luontevia puhumisen mahdollisuuksia ei ole neuvottelujen lisäksi olemassa.

Timo (H3): Heidän kummankin kanssa välillä puhuminen on tosi haastavaa. En toisaalta koe, että se ois millään tavalla luontevaa. [...] Välillä on semmonen puhelu että ei haluis periaatteessa mitään muuta kun keskustella lapsen kanssa, eikä vaihtaa mitään sen suurempia kuulumisia.

Timo kertoi haastattelussaan saavansa sijaisvanhemmilta säännöllisesti moitteita omasta toiminnastaan erilaisissa tilanteissa lapsen kanssa. Timon kokemus oli, ettei hänen perustelujaan kuulla eikä asioita osata tai haluta katsoa hänen näkökulmastaan. Negatiivissävyytteinen vuorovaikutus vaikutti Timon motivaatioon keskustella sijaisvanhempien kanssa, vaikka hän läpi haastattelun kertoi halustaan parantaa keskinäistä yhteistyötä.

Vanhemmat kertoivat esimerkkejä tilanteista, joissa sijaisvanhemmat ovat heidän mielestään ylittäneet valtuutensa ja toimineet enemmän huoltajan kuin sijaisvanhemman roolissa. Koulupaikkaa on saatettu hakea vanhemman tietämättä, vanhemmalle ei ole hankittu Wilma-tunnuksia lapsen koulunkäynnin seuraamiseksi, tai vanhempia ei ole kutsuttu mukaan neuvolakäynneille tai päiväkodin vanhemmille suunnattuihin varhaiskasvatuskeskusteluihin.

Milla: Kun he ei oo kyenneet niinku esittelee, eikä pitämään itseensä oikeestaan sijaisvanhempina. Mä oon yrittäny sanoo niille et se raja ois pitäny olla tosi selkee, et niinku kaiken varalta aina.

Milla kertoi tilanteesta, jossa joutui noloon asemaan päiväkodin työntekijöiden oletettua lapsen kahden perheen olevan uusperheitä. Kun tilanne selvisi, työntekijät eivät aluksi osanneet suhtautua Millaan neutraalisti vanhempana, vaan huostaanotetun lapsen oletettavasti moniongelmaisena vanhempana. Milla kertoi, että tilanne olisi hänen mielestään voitu välttää, jos sijaisvanhemmat olisivat kertonut asioiden todellisen laidan heti päivähoidon alkaessa.

Vanhempien ja sijaisvanhempien välillä oli kaikkien haastateltavien kokemuksissa selvittämättömiä ristiriitoja, jotka kuitenkin vanhempien mielestä voitaisiin puhumalla selvittää, jos kissa tai kaikki kissat nostettaisiin pöydälle. Kaikki haastateltavat kertoivat olevansa valmiita puhumaan asiat selviksi. Yhdessä haastattelussa kerrottiin, että vanhemman ja sijaisvanhemman välit korjaantuivat neuvottelussa, kun sijaisvanhempi ymmärsi, mistä vanhemman tunnereaktiossa oli kyse. Sopivia puhumisen paikkoja tuntui kuitenkin olevan liian vähän, eikä rohkeutta keskustelun avaamiseen niin vanhemman kuin sijaisvanhemmankaan roolista käsin aina ollut tarpeeksi.

Henna (H1): Se on ehkä se, et kun kumpikaan meist ei nosta sitä niinku sitä juttua siihen pöydälle, että, mun mielestä jotkut asiat ei toimi, mut mä en välttämättä sano sille. Ja sit mä kuulen palavereissa siitä et kuin mun kaa ei toimi joku, ni tavallaan se ei niinku tuu se.

Henna korosti epäkohtien selvittelyn tarvetta mutta tunnisti molemminpuolisen vaikeista asioista puhumisen välttelyn. Hennan mielestä hänellä oli jo nyt palaverissa hankalan asiakaan leima, eikä hän halunnut pahentaa sitä ottamalla epäkohtia puheeksi.

Puutteet vanhempien ja sijaisvanhempien välisessä vuorovaikutuksessa johtivat tilanteisiin, joissa lapsi joutui viestinviejäksi. Lapsen vanhemmalleen kertomiin epäkohtiin oli hankala puuttua, jos toimivaa puheyhteyttä sijaisvanhempaan ei ole. Viestit myös vääristyivät välikäsien myötä. Noora päätti laajan kuvauksensa sijaisperheen toimintatavoista pohdintaan käytettävissä olevien tietojen totuudenmukaisuudesta.

Noora (H2): Mut mä en tosiaan tiedä, että mikä siel on sit se totuus, et kun me ollaan kaikessa sen lapsen kertoman varassa.

Sijaisperheessä lasten kuulemat, heidän omia vanhempiaan kritisoivat puheet välittyivät vanhemmille. Nooran lapsi on Nooran kertoman mukana sisäistänyt sijaisperheen vanhempia arvostelevat kommentit ja mielipiteet niin, että on pyrkinyt ohjeistamaan äitiään sijaisperheen äidin sanojen mukaisesti.

Noora (H2): Se on tosi inhottavaa olla siin välikädessä, kun lapsi selittää, et (sijaisperheen äiti) sano sitä ja (sijaisperheen äiti) sano tätä, et äiti, kun sun pitäs nyt tehdä niin ja näin ja noin, ku (sijaisperheen äiti) sano niin.

Erityisesti vaatteisiin, hygieniaan ja hiustenleikkuuseen liittyvät arkiset, perushoidolliset asiat aiheuttivat huolta ja mielipahaa vanhemmille. Vanhempien pyynnöistä huolimatta lapset eivät saaneet kasvattaa pidempiä hiuksia. Lapset kertoivat vanhemmilleen pitkistä peseytymisväleistä tai sijaisperheessä olevasta tavasta pitää samoja vaatteita useamman päivän ajan. Vanhempien luona käydessään lapsella saattoi olla rikkinäisiä vaatteita. Sijaisvanhemmat saattoivat kieltää lasta käyttämästä kotoa tuotuja vanhempien ostamia vaatteita. Ristiriitaa tuli myös vanhempien ja sijaisvanhempien erilaisesta tyyliästä, kuten Hennan haastatteluotteessa.

Henna (H2): Kun mä kysyin et haluuks sä ottaa noi housut mukaa, sinne, niin ni tota ni ei, et (sijaisperheen äiti) kuitenkin haukkuu, et se kuulemma haukkuu siellä et ku ei se (Henna) osaa ostaa kunnon vaatteita, et jotain ihan ihme. [...] Et se on vähän kurjaa, et se on sillee et joo, meil on ihan eri maku, tai sil ei oo makuu ollenkaa, (naurua) mut siis tavallaa et en mäkään kuitenkaan lapsille sano mitään hänestä semmosta.

Sekä Henna että Noora halusivat suojata lapsiaan aikuisten välisiltä erimielisyyksiltä ja kertoivat siksi varovansa mitä sijaisvanhemmista sanovat lapsen kuullen.

Henna (H1): Mä en oo niinku, mä oon semmonen et mä yritän aina mieltä lasten parasta, ja mä en haluu repii tyttöjä aikuisten, aikuisten väliin. Et mä en oo niinku ikinä lasten edessä sanonu et taas tuli reikäset housut sieltä, et, tai sukat tai niinku et mä oon vaan heittäny ne hiljaa roskeen. Et mä oon ajatelle et mä en ees pistä takas, et tulkoo

kysyy multa. Mut se ei ikin oo kysyny multa, se on aina lapsilta kysyny, et missä nekin sukat on, ja mis nää, ja mä oon niinku lapsille, et se on väärin et se kysyy teiltä, et sanokaa (sijaisperheen äidille) et se kysyy, voi kysyä äidiltä.

Toisaalta vaikeneminen myös sijaisvanhempien suuntaan johti passiiviseen vastarintaan ja tekoihin, esimerkiksi rikkiäisten vaatteiden poisheittoon kuten edeltävässä Hennan haastatteluotteessa. Lapset joutuivat selitysvastuuseen kadonneista vaatteista, eivätkä siten kuitenkaan säästyneet aikuisten välisiltä ristiriidoilta.

6.1.3 Jaetun vanhemmuuden haasteet

Vanhemmuuden autonomian menetys lasten huostaanoton jälkeen ja sijaisvanhempien rooli lasten pääasiallisena kasvattajana aiheutti haastateltujen vanhempien vanhemmuuteen katkoksia ja epäselvyyttä siitä, miten ylipäättään voi toimia vanhempana muuttuneessa perhetilanteessa. Käsitys sijaishuollon aikaisesta vanhemmuudesta on hämärä Pitkäsen (2011) ja Suikkanen-Malinin (2015) mukaan myös palvelujärjestelmän ja yhteiskunnan tasoilla. Vaikka erilaisia käsitteitä on tutkimuksissa ja kehittämishankkeissa muodostettu, (puhutaan rinnakkaisesta vanhemmuudesta, jaetusta vanhemmuudesta, yhteisestä vanhemmuudesta, sijoitetun lapsen kahdesta perheestä, perheyhteisöstä), mikään niistä ei ole vakiintunut arkiseen puheeseen. Suikkanen-Malinin (2015, 124–125) mukaan jännittisyys ja erimielisyydet syntymävanhempien ja sijaisvanhempien välillä johtuvat siitä, että sijoitetun lapsen vanhemmuus näyttää valuvan syntymävanhempien ja sijaisvanhempien keskenään ratkaistavaksi ilman sosiaalityön tukea ja yhteiskunnan sijoitetun lapsen vanhemmille antamaa hyväksyntää.

Tähän tutkimukseen haastatelluilla vanhemmilla ei ollut tietoa, minkälaisia kasvatuseriaatteita sijaisvanhemmilla on, eikä kasvatuseriaatteista oltu keskusteltu yhdessä.

H: Miten he kasvattaa sun lapsia? Anna (H4): En tiedä. Mulla vaan on tiedot paperilla ja mitä lapset kertovat, ja mitä sosiaalityöntekijä sanoo.

Anna luotti lastensa sijaisvanhempiin ja siihen, että lapsista pidetään hyvää huolta. Toisaalta hänelle oli lasten kertoman perusteella syntynyt käsitys, että sijaisperheen isä saattaa joskus suuttua ja huutaa lapsille, ja että sijaisperheen äiti määrää kaikesta, koska hän on käytännössä perheen pää. Saamiensa tietojen perusteella Anna ei ollut huolissaan sijaisperheen kasvatuseriaatelmistä, sillä lapset ovat hänen mielestään herttaisia ja hyväkäytöksisiä. Millalla oli toisenlainen kokemus, hän on huomannut lapsensa käytöksen muuttuneen sulkeutuneemmaksi perhesijoituksen aikana.

Milla (H5): Se on aina tullu tosi vahvasti esille, et siel on hirveen monet käytösmallit ja kaikki muuttunu, ja asiat tehään tietyl tapaa, eikä oo ihan hirveetä kiinnostusta ollu siihen entiseen elämään ja oikeestaan siihen mitä täällä tehään, tai mikään ei oo kuulemma heidän vastuulla, täällä.

Milla kertoi sijaisperheen toteuttavan erilaista kasvatuskulttuuria kuin hän itse, eikä hänen ehdottamiaan, lapselle jo ennen sijoitusta toimiviksi todettuja kasvatuseriaa oltu otettu käyttöön. Millan lapsen kohdalla vanhempien ja sijaisvanhempien kasvatuskumppanuus ei ole toteutunut Millan toiveiden mukaisesti, vaan sijaisvanhemmat ovat päätyneet aloittamaan kasvatustehtävänsä ikään kuin puhtaalta pöydältä, irrallisena lapsen aiemmista kokemuksista. Samankaltaisesta vanhemman asiantuntijuuden ja kokemustiedon ohittamisesta kerrottiin myös muissa haastatteluissa.

Timo on joutunut pohtimaan lapsensa vain sijaisperheessä ilmenevän levottomuuden ja tottelemattomuuden syitä.

Timo: [...] Mä oon koittanut sijaisäitille kertoa, kertoo niinkun asioista, mut hän ei osaa ymmärtää tai ei halua ymmärtää sitä, et mulla ja pojalla on erityinen suhde. Tai että semmonen, et mun ei oo tarvinnu tosissaan komennella sitä.

Timon lapsella oli hoitokontakti lastenpsykiatriassa ja käytöksen pulmia hoidettiin terapian avulla. Timo ei ole pystynyt vakuuttamaan hänen vanhemmuuteensa epäluuloisesti suhtautuvaa sijaisperheen äitiä siitä, ettei hän joudu komentamaan lastaan heidän kahdenkeskisillä tapaamisillaan. Timo luotti siihen, että hänellä on erilainen suhde lapseen kuin sijaisvanhemmilla, ja tämä suhde on auttanut häntä haasteellisissa tilanteissa lapsen kanssa.

Lastenpsykiatrian hoitokontakti oli haastateltavien vanhempien lasten joukossa yleinen, neljä viidestä vanhemmasta kertoi sijaisvanhempien hakeneen lastenpsykiatriasta apua lapsen oireiluun. Vain yksi vanhemmista kertoi olleensa itse aktiivinen saadakseen lapselleen apua itkuisuuden vuoksi. Vanhemmat olivat yleisesti eri mieltä sijaisvanhempien kanssa lasten oireilujen syistä. He kertoivat kokevansa, että lasten oireiluista syytetään heitä huonoina vanhempina. Vanhemmat tulkitsivat lasten oireilun johtuvan ensisijaisesti ikävöinnistä ja omasta perheestään irti repimisestä tai vaihtoehtoisesti sijaisvanhempien kokemattomuudesta tai heidän väärin valitsemistaan toimintatavoista ikävöivän lapsen auttamiseksi. Kukaan ei maininnut, että oireilu voisi johtua lapsen kokemasta kaltoinkohtelusta ennen sijoitusta tai epävakaita olosuhteita syntymäperheessä ennen huostaanottoa, vaan useimpien jakama näkemys oli, että oman kodin ulkopuolelle joutuminen sinällään aiheuttaa lapsille hoidon tarvetta. Timon tavoin myös Noora totesi, että lapsen oireilua oli vain sijaisperheessä. Iltatoumet ja ruokailutilanteet, jotka ovat sijaisperheessä osoittautuneet haasteellisiksi, ovat kotona sujuneet aina ilman ongelmia.

Noora (H2): Et he kyl järjesti omalta osaltaan kaiken maailman lastenpsykiatrisia arvioita lapselle, kun heidän mielestään laps oli niin ongelmainen. Ja se mikä hauskinda, et kaikki näe ongelmat, mitä he kuvaa, ni ne ei ikinä, kertaakaan näyttäytyny kotona. Mut et he järjesti kaiken maailman tukitoimia, ja siis sen takiahan lapsella on nyt tää lastenpsykiatrian kontakti.

Vanhemmat kokivat olevansa ulkopuolisia lastenpsykiatrian hoitokontakteissa, vaikka osallistuivatkin yleisesti kaikkiin hoitoneuvotteluihin. Vanhemmat olivat monesti eri mieltä hoitavien tahojen tekemistä johtopäätöksistä. Hoitoneuvotteluissa käydyt keskustelut koettiin syyllistävinä ja vanhempia jopa traumatisoivina. Henna kertoi kokemuksestaan, jossa hoitavan lääkärin sanat satuttivat häntä yhtä paljon kuin lasten huostaanotto.

Henna (H1): Ni se sano mulle viel suoraan et, tai niinku siel kaikkien kuullen, et lapset voi sen takii huonosti koska ne ei oo pienen saanu rakkautta. Siis ne satutti mua niin paljon ne sanat, et mä en niinku toipunu siit, todellakaa. Siis se oli ihan samanlainen asia kun mult ois viety nyt toisen kerran lapset. Siis se oli niin kipee, koska mä ajattelin et mul ei ollu mitään muuta antaa niille ku rakkautta, ei mitään muuta, kun mul ei ollu rahallista omaisuutta, tai, tai en voinu antaa niille mitään muuta kun just sitä rakkautta, niillä ei ollu edes isää, mä olin kaikki niille. Ja siis toihan on ihan kauheeta, kuin ihmiselle voi tehdä tolleen, niinku, koska tietää, et mulle lapset on se kaikkein heikoin lenkki, et mä meen niinku siitä tosi kipsiin.

Koska suhtautuminen vanhempiin hoitoneuvotteluissa koettiin syyllistävänä, ei vanhemmilla ollut mahdollisuuksia osallistua keskusteluihin tasavertaisesti sijaisvanhempien rinnalla. Vanhemmat kokivat, että sijaisvanhemmat liittoutuivat hoitohenkilökunnan kanssa heitä vastaan.

Noora (H2): Mä menin ihan sanattomaks, et, et en mä voi ruveta täs lääkärin vastaanotolla nyt taistelee ton ihmisen kaa. Et vaik mun teki mieli karjuu sille, et sinä et tiedä meidän elämästä yhtään mitään. Mut et enhän mä voi siin lääkärin vastaanotolla sitä alkaa.

Vaikka sijaisvanhemman kuvaus ja huostaanottoa edeltäviin varhaislapsuuden kokemuksiin perustuva tulkinta lapsen oireilun syistä oli Nooran mielestä täysin väärä, hän ei pystynyt vaikeassa tilanteessa kertomaan omaa näkemystään. Hänen mielestään lääkärin vastaanotto on väärä paikka aikuisten väliselle väittelylle, ja hän olisi toivonut, että sijaisperheen äiti olisi kunnioittanut hänen asiantuntemustaan lapsen varhaisvaiheista, ja antanut lapsen biologiselle äidille puheenvuoron.

Myös lastenpsykiatrian sijaisvanhemmille järjestämä vanhempainohjaus tai vuorovaikutusta tukeva terapia aiheuttivat vanhemmille ulkopuolisuuden tunteita. Toisaalta terapian päätyttyä on huomattu, että kiintymys omaan äitiin on säilynyt, kuten Hennan kokemuksessa.

Henna (H1): Ne on käyny kiintymyssuhdeterapiaa, (toinen lapsi) siis on käyny, (sijaisperheen äitiin), ja silti niil on se kiintymyssuhde enemmän muhun. Et se on, et jotain mä oon osannu tehdä oikein. (naurua)

Eniten vastakkainasettelua ja tunnekuohuja vanhempien ja sijaisvanhempien välille syntyi haastattelujen perusteella silloin, kun perheen jälleenyhdistäminen on tullut tavalla tai toisella ajankohtaiseksi. Sijaisvanhemmat ovat reagoineet vanhempien mielestä lasten kotiuttamissuunnitelmiin voimakkaan kielteisesti ja epäammattillisesti, eivätkä siten ole pystyneet tukemaan lasta ja hänen perhettään

tulevissa muutoksissa. Henna olisi halunnut jakaa iloaan perheen jälleenyhdistämissuunnitelman etenemisestä sijaisperheen äidin kanssa, mutta törmäsi toisenlaisiin tunteisiin.

Henna (H1): Sit mä tyhmä menin ja soitin sille sijaisperheen äitille ja olin tosi ilonen, et sossu sano näin, ja et ajattele niinku, et mä saatan saada lapset takasin, et vau, ihanaa. Niin sen käytös muuttu tosi paljon sen jälkeen mua kohtaan. Se oli tosi etäinen, se ei enää soitellu, se ei puhunu mulle. Ja, sit me mentii siihen palaveriin, ni, siel haukuttiin mut ihan pystyyn, siellä haukuttii lapset ihan pystyy, lapset on niin sairaita, ei ne voi mitenkää kotiutuu, ne voi huonosti, ne on, niil on kaiken maailman ongelmii, mitä mä en ollu kuullu.

Vanhemmat kokivat, etteivät sijaisvanhemmat ole pysyneet omassa roolissaan ja työtehtävässään sijaisvanhempana silloin, kun sijoitus on mahdollisesti ollut päättymässä, eivätkä ole tukeneet syntymävanhempia millään lailla, vaan ovat päinvastoin pyrkineet hakemaan perusteluja sille, ettei lapsia voitaisi kotiuttaa. Pahimmat yhteenotot koettiin palavereissa, joissa vanhemmat kokivat olevansa sijaisvanhempien sanattoman arvostelun ja joskus suoranaisen haukkumisenkin kohteina. Milla kertoi omasta kokemuksestaan, jossa sai tukea sosiaalityöntekijöiltä.

Milla (H5): Et siel oli semmonen, et meinaatteko te purkaa tän huostaanoton nytte vai mitä, ku näit kotilomia lisätään ja kotonaoloa lisätään. Ja me kaikki oltiin sit et häh, mitä, et sitähän tääl asiakassuunnitelmas aina tehään ja mietitään ja punnitaan, ja silleen et eihän täs nyt mitään tapahdu vielä. Mut tuli heti et nyt pitää kertoa tarkka päivä millon

Annan lasten kotiutuminen oli viivästynyt Annasta riippumattomista syistä. Asiaa olin kuitenkin jo ehditty käsitellä palaverissa, ja Anna tiesi, miten sijaisperheessä suhtaudutaan mahdolliseen kotiutumiseen.

Anna: [...] Ei toivo (kotiutumista). Tiedän, koska (sijaisperheen äiti), silloin kun oli puhe tästä kotiutumisesta ja kaikesta, niin hänellä alkoi vähän, kädet alkoivat täristä ja hän melkein alkoi itkeä, sitten hän sanoi että no mä ymmärrän, tottakai, sä olet äiti. mutta mä näin, en pysty selittämään hänen reaktiota. Hän, ihan alkoi, hän melkein itki, mies yritti rauhoitella häntä, mutta hänelle tuli vähän paniikki. Mä uskon että hän ei halua antaa lapsia takaisin. Mun lapset ovat niin söpöt että hän ei pysty, kaikki niin rakastaa heitä.

Sijaisperheen äiti ei ollut kuitenkaan asettunut Annaa vastaan, vaan oli todennut ymmärtävänsä häntä, koska Anna on lasten äiti. Myös Anna suhtautui ymmärtäväisesti sijaisperheen äitiin ja hyväksyi hänen tunnekuohunsa, koska tiedosti lasten olevan tärkeitä sekä hänelle että sijaisperheen äidille.

6.1.4 Kokemukset toimivasta yhteistyöstä

Toimivan yhteistyön kokemuksissa toteutuivat Pitkäsen (2011) kuvaama rinnakkainen vanhemmuus ja Hiltusen (2015) kuvaama vanhemman sijaisperheestä saama tuki. Pienestä tutkimusjoukosta ei voi

tehdä vertailua lyhytaikaisten ja pitkäaikaisten sijaisperheiden välillä, mutta viitteitä lyhytaikaisten perheiden ammatillisempaan ja vanhempia kunnioittavampaan asenteeseen vanhempien kertoman mukaan on olemassa. Vanhempien kehittämisehdotukset ovat yhteneväisiä Heinon ja Säleksen (2017, 70) viittaamien kokemusasiantuntijaryhmien näkemysten kanssa, joiden mukaan vanhempien ja sijaisvanhempien yhteistyötä voidaan parantaa arjen säännöllisen yhteydenpidon ja esiin nousevien tunteiden yhteisen työstämisen kautta.

Vaikka haastatteluihin osallistuneet viisi vanhempaa kertoivat paljon perhehoitoon ja sijaisperheisiin liittyvistä huonoista kokemuksistaan, myös toimivaa yhteistyötä kuvattiin kaikissa haastatteluissa. Suurimmalla osalla haastateltavista oli kokemusta useammasta kuin yhdestä sijaisperheestä, joten he pystyivät tekemään vertailua sijaisperheiden välillä. Kolmessa haastattelussa kerrottiin kokemuksia lyhytaikaisista vastaanotto- tai kriisiperheistä. Kaikkien kokemukset näistä alkuvaiheen sijaisperheistä olivat positiivisia. Vanhemmat kertoivat sijaisperheiltä saamastaan tuesta ja toimivista yhteistyökäytännöistä ja vertailivat niitä nykyisiin, pitkäaikaisiin sijaisperheisiin. Yhteydenpito ja vastavuoroiset puhelut ovat olleet sääntelemättömämpiä kuin pitkäaikaisissa perheissä. Vanhemmat ovat voineet käydä joustavammin ja useammin tapaamassa lastaan, ja saaneet soittaa vapaasti sijaisperheeseen. Kaksi vanhempaa kertoi tyytyväisyytensä siitä, miten paljon lyhytaikaisessa perheessä tehtiin asioita lasten kanssa.

Henna (H1): Se oli kyl semmonen et se tuki, ja me soiteltii ja vaihdettii kuulumisii, se kerto lapsist, se otti kuvii niist, se teetti mulle kuvia lapsista. Meil on olemas albumei , siis ne on tehny aivan järjettömästi lasten kaa kaikkee, niinku käyny mökillä ja käyny kaikis paikois. Se oli kyl ihan tosi hyvä.

Yhteistyö on ollut vanhempien kertoman mukaan toimivaa ja vanhempia arvostavaa. Noora oli edellä mainittujen asioiden lisäksi tyytyväinen siitä, että sijaisvanhemmat pitäytyivät ammatillisessa roolissa ja huolehtivat siitä, että vanhempien asema säilyi ja heidän oikeutensa huomioitiin.

Noora (H2): Et mun mielest se, se ensimmäinen sijaisperhe, ni osas sillain oikeella lailla suhtautuu siihen, että okei, tää on meidän duuni, et me huolehditään noist lapsista, mut et ne on nimenomaan meidän lapsia, ja meille kuuluu tieto kaikesta niihin lapsiin liittyvästä.

Lyhytaikainen perhehoito sijoittuu lastensuojelun prosesseissa avohuoltoon tai huostaanoton tarpeen arviointiin, jolloin pysyviä ratkaisuja sijaishuollon tarpeesta ei ole vielä tehty ja päätös lapsen palauttamisesta takaisin syntymäperheeseen on vielä mahdollinen. Ellei kotiutuminen ole mahdollista, huostaanoton valmistelusta ja toteutumisesta johtuva kriisi vaikeuttaa pitkäaikaiseen sijaisperheeseen tutustumista ja värittää siirtymävaihetta monin tavoin. Hyväksi koetusta ja jo tutuksi tulleesta lyhytaikaisesta perheestä, joka usein on sijainnut maantieteellisestikin lähellä syntymäperheen kotia, on

jouduttu luopumaan samaan aikaan kun toivo lapsen nopeasta kotiinpaluusta on menetetty. Henna kertoi järkytyksestään, kun kohtasi mukavan sijaisperheen jälkeen uuden pitkäaikaisen sijaisperheen äidin, eikä ensikohtaaminen sujunut hyvin.

Henna (H1): Mutta sitten tuli yks perhe, ja mä niinku näin siit naisest heti, et ei, ei, et mä en haluu mun lapsii tonne. Ja mä olin niinku muutenki jo järkyttyny siit että, kun ne oli jo yli puol vuotta ollu siel, ne oli kiintyny siihen vastaanottoperheeseen. Ja sit niinku, sit kun mä näin sen naisen, ni se tuli heti halaamaan niinku me tunnettais jostain, ja mulle tuli siit semmonen olo että, ihan kun se yrittäs varastaa mun lapset, vaik se ei ollu viel ees nähny niitä. Semmonen niinku et mä oon hyvä äiti sun lapsilles.

Lyhytaikaisessa sijaisperheessä käynnistynyt hyvä yhteistyö ei jatkunut uuden perheen kanssa. Sijaisperhe irtisanoi lopulta monien hankaluuksien jälkeen toimeksiantosopimuksen, ja Hennan lapsille jouduttiin etsimään vielä kolmas sijaisperhe.

Nykyisissä haastateltavien vanhempien lasten sijaisperheissä yhteistyö käytännön asioissa sijaisvanhempien kanssa oli toimivaa kahdessa haastattelussa. Lapsen vaatteista, leluista ja esim. hiustenleikkuusta voitiin neuvotella ja asioista voitiin sopia yhdessä. Kun aikuisilla oli toimiva puheyhteys, ja sijaisvanhempi kysyi vanhemman mielipidettä kaikkiin asioihin etukäteen, oli vanhemman helppo hyväksyä sijaisvanhemman ehdottamat ratkaisut lapsen arjessa.

Anna (H5): Me emme ole parhaat kaverit, mutta asiat hoidamme yhdessä. Hän ei heti sano ei, jos pyydän häneltä jotain, vaikka vaihtamaan soittoaikaa. Me olemme yhteistyössä. Mutta ei näin, että oo (LR: muiskauttee), mun kavari. Heidän perheessään on mielestäni hyvä hoito, he hoitavat mun lapsia hyvin ja tekevät omaa työtään suurella sydämellä.

Toimivakaan yhteistyösuhde ei ole johtanut ystäväystymiseen vanhemman ja sijaisvanhemman kesken. Anna kertoi, ettei kaipaa sijaisvanhemmilta tukea itselleen, eikä usko, että sijaisvanhemmat pystyisivätkään auttamaan häntä. Annan mielestä tärkeintä on, että sijaisvanhemmat huolehtivat lapsista hyvin. Anna oli tyytyväinen myös siihen, että sijaisvanhemmat ovat hänen pyynnöstään järjestäneet lapsille mieleisiä harrastuksia. Myös kaksi kertaa viikossa sovittu puhelinaika oli Annan mielestä hyvä, koska hän saa silloin tietää lasten kuulumiset melko ajantasaisesti. Hän kertoi kokemustensa perusteella voivansa luottaa myös siihen, että sijaisvanhemmat kertovat, jos lapset ovat sairaana tai heille on sattunut jotain.

Henna kertoi haastattelussaan paljon esimerkkejä mieltään painamaan jääneistä epäkohdista lastensa perhehoidosta. Siitä huolimatta myös hän pystyi kuvaamaan lasten sijaisperheen hyviä puolia.

Henna (H1): Et en mä nyt niinku osaa sanoa et onko mitään hyvää, mut en mä voi myöskään sanoa, että kaikki ois ollu vaan huonoo. Mut ehkä se ei vaan sitte tuu, koska se ei, sitä huonooki on ollu niin paljon. En mä sitä sano, et kaikki ois ihan mönkään menny, et kyl se silleen toimii. Välil, kun mä oon sitte aina tehny silleen et, kun on vaik

pitkään ollu semmosta, vähän tulehtuneet välit, ni mä oon soittanu ja me ollaan puhuttu yllättävän pitkään.

Erityisesti onnistuneet keskustelut sijaisperheen äidin kanssa erimielisyyksien selvittämiseksi ovat olleet Hennalle tärkeitä. Henna on ollut aloitteen tekijä, mutta sijaisperheen äiti on lähtenyt keskusteluun mukaan vaikeista aiheista huolimatta. Niin Henna kuin muutama muukin vanhempi kertoivat saaneensa lohtua tilanteista, joissa sijaisvanhemmat ovat sanoneet suoraan ymmärtävänsä, miltä vanhemmasta tuntuu. Kiitollisuutta esitettiin myös siitä, että sijaisvanhemmat ovat osanneet lohduttaa ikävöivää lasta.

Milla (H5): Muuten tosi ihana perhe, siis sillee tykkään. On paljon hyviä asioita, mikään ei oo niin semmosta, eka nyt toiki et ku tulee vähän ajan kans kokemusta. Se voi alkuu vähä ollaki jäykkää kun just on alottanut kaiken.

Milla oli sijoituksen alkuvaiheessa kiitollinen, kun löytyi perhe, joka halusi auttaa hänen perhettään. Vaikka kaikki ei ole mennyt niin kuin hän aluksi kuvitteli, pitää hän sijaisperhettä hyvänä ja kehityskykyisenä.

Haastateltavat kertoivat omien kokemustensa perusteella myös kehittämissuhteita, joiden avulla perhehoidon epäkohtia ja vanhempien ja sijaisvanhempien välisiä erimielisyyksiä voisi vähentää.

Timo (H3): Se on mun mielest tosi tärkeetä, et meiät vanhemmat otettais siihen lapsen elämään jollakin tapaa. Jaettais sitä arkee enemmän, et jos nähään et toisel on vaikeeta, ni annettas sillon toiselle mahdollisuus, tukee siinä. Eikä, kun on vaikeeta, ni painita sen asian kansa keskenään, ja sitte syytellä toisia asioista.

Timon mielestä tärkeintä olisi, että vanhemmat pääsisivät enemmän osallisiksi lapsen ja sijaisperheen arkeen, ja että lapsen ympärillä olevat aikuiset osaisivat tukea myös toisiaan.

Henna (H1): [...] mut ehkä viel enemmän sitä semmost painotusta, ku mul ei oo mitään muuta ku huonoo sanottavaa siitä, miten perhehoitajat, miten ne on suhtautunut siihen et mä haluan mun lapset takasin [...] koska siis laki sanoo jo sen, että jos on mahdollista, ni perhe pitää jälleenyhdistää, se on niinku fakta. Se pitäis olla jokaises jutus aina tavoitteena ni sen takii niinku sitä pitää oikeesti painottaa, et olet sä oikeesti valmis sit tekee yhteistyötä.

Henna kritisoi sijaisperheiden torjuvaa suhtautumista perheen jälleenyhdistämiseen. Hän toivoi, että sijaisvanhempien valmennuksessa asiaan kiinnitettäisiin huomiota ja sijaisvanhempia velvoitettaisiin parempaan yhteistyöhön vanhempien kansa.

Milla (H5): Välillä ois vähän parempi et löytys jotain et pääsis vähän useemmin juttelemaan. Välillä se kokous on jo itessään niin semmonen, on niin pitkä aikaväli, et siinä ei sit muista sanoo kaikkea. Et ois semmosia vähän pienempiä, vaikka tapaamisia tai palavereja mis pääsis, mis nyt ei välttämättä ois kaikki koolla, mut pääsis siellä vähän ees jotain pohtimaan, ja mieltii sitä lasta, et mikä sillä on tällä hetkellä oikeesti tilanne, ja juttu, siis.

Milla olisi jälkepäin toivonut, että perhesijoituksen alussa molemminpuolista tutustumista ja epävirallisempaakin jutustelua olisi ollut enemmän niin, ettei häiritseviä väärinkäsityksiä olisi päässyt tulemaan. Hän korostaa aikuisten välisen puhumisen tärkeyttä myös sijoituksen aikana ja pitää valittavia neuvottelukäytäntöjä jonkin verran raskaina ja hankalina yhteistyön kehittämisen kannalta. Lopuksi Milla kiteytti koko perhehoidon ytimen, jota vanhempien, sijaisvanhempien ja muiden toimijoiden ei pidä keskinäisissä ristiriidoissa unohtaa; on pysähdyttävä tarpeeksi usein yhdessä pohtimaan, mikä lapsen näkökulmasta kulloinkin on tärkeintä.

6.2 Vanhempien kokemuksia hallinnan suhteista lastensuojelun perhehoidossa

Tutkimusaineistoon haastatellut vanhemmat olivat kukin omalla tavallaan mukautuneet lastensa huostaanottoon ja perhesijoitukseen, koska haastattelujen tekoaikaan muitakaan vaihtoehtoja ei ollut. Kaksi haastatelluista vanhemmista kertoi tehneensä valituksia huostaanottopäätöksistä, sijaishuollon muutospäätöksistä ja yhteydenpidon rajoittamispäätöksistä, mutta kummallakaan valitusprosessit eivät olleet ratkenneet heidän toivomillaan tavoilla. Vanhemmat pyrkivät aktiivisesti omilla toimillaan selviytymään ja sopeuttamaan toimintaansa lastensuojelujärjestelmän kanssa. Kaikkien vanhempien tavoitteena oli perheen jälleenyhdistäminen ja sen edistäminen. Todennäköisesti tämän tutkimukseen on osallistunut juuri niitä vanhempia, joilla on ollut voimia työstää asioita lastensa kotiin saamiseksi, ja jotka ovat huostaanotto-prosessissa jo edenneet lasten kotiutusvaiheeseen tai lähelle sitä. Vanhemmat pyrkivät muokkaamaan omaa toimintaansa heille asetettujen vaatimusten ja odotusten mukaisesti, vaikka tarkkaa tietoa siitä, mitä heiltä varsinaisesti edellytetään, että lapsi voisi kotiutua, ei kukaan haastatelluista pystynyt kertomaan.

Tässä alaluvussa kuvaan vanhempien kokemuksia palvelujärjestelmän asiakkaan näkökulmasta. Haastatteluissa kerrottiin niin sosiaalityöntekijöiden kohtaamistyön, kirjallisten dokumenttien kuin koko lastensuojelujärjestelmän vaikutuksista vanhempien ja heidän perheidensä elämään. Vanhemmat pyrkivät käytettävissään olevin keinoin sopeutumaan muuttuneeseen elämäntilanteeseensa ja vaikuttamaan sijaisvanhempiin ja sosiaalityöntekijöihin niin, että yhteinen vanhemmuus olisi tasa-arvoisempaa ja vanhemmilla olisi enemmän vaikutusvaltaa lapsen asioihin. Lopullisena tavoitteena jokaisella oli sijoituksen päättyminen ja lastensuojelun asiakkuudesta pois pääseminen. Tässä alaluvussa esitetyissä vanhempien kokemuksissa on nähtävissä institutionaalisen etnografian mukaista hallinnan suhteiden vaikutusta vanhempien arkeen. Kokemuksia yhdistävä ongelmallisena näyttäytyvä seikka on vanhempien ulkopuolisuus perhehoidon toteuttamisessa.

6.2.1 Vanhempien osallisuutta heikentävät sosiaalityön toimintatavat

Vanhempien kokemukset yhteistyöstä sosiaalityöntekijöiden kanssa ovat yleisesti kertomuksia palvelujärjestelmän puutteista ja sekavuudesta. Samankaltaisia havaintoja on myös aiemmissa tutkimuksissa (Suikkanen-Malin 2017, Enroos 2016, Hiltunen 2015, Hoikkala & Heinonen 2013). Alhasen (2014, 67–69) mukaan yhteiskunnassa vallitsevat taloudellista tehokkuutta korostavat ja eriarvoisuutta aiheuttavat arvot vaikuttavat myös lastensuojelujärjestelmässä. Koventuneista arvoista johtuvat puutteet lastensuojelun laadussa huonontavat asiakkaiden mahdollisuuksia käyttää omia kykyjään elämäntilanteensa kohentamiseksi. Suurimpana selvittämättömänä palveluja heikentävänä asiana on ratkaisematon kysymys siitä, kenen vastuulla vanhempien kanssa työskentely on. (Hoikkala & Heinonen 2013, 47). Haastatteluaineistossa vastuu vanhempien kanssa työskentelystä vaikutti kuuluvan lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle, sillä kaikki haastatellut vanhemmat pitivät lapsen asioista vastaavaa sosiaalityöntekijää omana, koko perheen työntekijänä. Työntekijöiden vaihtuvuus ja siitä aiheutuvat katkokset sen sijaan olivat haastateltavien kertomissa kokemuksissa vanhemmuus- ja kotiutustyöskentelyä eniten haittaava tekijä.

Vanhemmat olivat halukkaita yhteistyöhön lastensa asioista vastaavien sosiaalityöntekijöiden kanssa, mutta arvioivat onnistuneen yhteistyön vaativan oman käytöksen muokkaamista hillittyyn ja varauksellisempaan suuntaan. Omana itsenä olemisen koettiin uhkaavan mielikuvaa yhteistyökykyisestä vanhemmasta, joka voisi hyvän käytöksensä ansiosta vakuuttaa viranomaiset ja siten edesauttaa lasten saamista takaisin kotiin.

Henna (H1): Opettelen siihen, et jos mua hermostuttaa, millä mä saan itteni siihen, koska mä oon ollu aina semmonen et mä oon kyl antanu tulla sit, ja oon mä kyl vähän vieläki. Mut mä oon oppinu myös siihen et asiat ei ratkee ainakaan sossussa sillä, koska sit katotaan et mä oon yhteistyöhaluton.

Henna on tietoisesti opetellut hillitsemään käytöstään monien aikaisempien sosiaalityöntekijöiden kanssa tapahtuneiden rankkojen yhteenottojen jälkeen. Hän ei halunnut tulla leimatuksi yhteistyöhaluttomaksi asiakkaaksi ja harmittelee jossain määrin aiempia tunteenpurkauksiaan. Myös Milla oli varovainen yhteydenotoissaan ja vuorovaikutuksessaan sosiaalityöntekijöiden kanssa.

Milla (H5): Koska mä, jos mut tulkitaan esimerkiks jotenki hankalaks ihmiseks siinä vaiheessa, ni sit siit ei tuu mitää hyvää, se voi aiheuttaa hankaluuksia. Ni siinä vaiheessa sosiaalityöntekijä, joka tuns meiät tosi hyvin ja ties niinku että mä oon tosi paljon antanu, joustanu asioissa, ja ollu semmonen yhteistyöhalunen, ni sit hän ymmärs sen, et nyt on ihan oikeesti kyse jo. Ja sit se lähti hoitaa sitä meidän puolesta.

Milla mietti pitkään, ennen kuin päätti alkaa vaatia oikeuksiaan tiedonsaantiin ja osallisuuteen lapsen asioissa. Päätöstä helpotti tutuksi tullut sosiaalityöntekijä, joka tiesi riittävästi Millan perheen

tilanteesta. Milla koki, että koska hän on antanut paljon periksi sijaisperheen toiveille ja ollut yhteistyöhaluinen koko sijoituksen ajan, hän on ansainnut oikeuden vaatia joustoa myös toisin päin. Milla kertoi olevansa tyytyväinen sosiaalityöntekijältä saamaansa apuun ja tukeen ja siihen, että joku muu lähtee hoitamaan asioita hänen puolestaan. Hän on saavuttanut tavoitteensa ilman hankalan ihmisen leimaa.

Timo on jo aiemmin noudattanut sosiaalityöntekijän neuvoa ja hakenut lapsensa huoltajuutta saadakseen enemmän päätäntävaltaa lapsensa asioissa.

Timo (H3): Se huoltajuus on kanssa semmonen asia tietyllä tapaa, mun entinen sosiaalivirkailija painosti siihen huoltajuuteen, siit ei ollu mulle mitään apuu. Ei mitään päätöksiä, päätöksien tekoon tai palavereihin tai mihkään tommosseen se ei, ei alkuun oo ollu mitään, nyt vasta. Et nyt vasta on alettu kohtelee sillai kuten vanhempaa pitäis.

Huoltajuus ei kuitenkaan ainakaan aluksi muuttanut Timon asemaa isänä mitenkään, mutta puhuesaan Timo totesi, että viime aikoina häntä on alettu sittenkin kohdella niin kuin vanhempaa pitää. Timon saamaan kohteluun on virallisen huoltajan asemaa todennäköisemmin vaikuttanut hänen oma aloitteellisuutensa lastensuojelun suuntaan. Hän on halunnut selvittää, mikä on sijaishuollon tavoite ja millä edellytyksillä lapsi voisi joskus muuttaa hänen luokseen.

Timo (H3): Koska mä olen aika paljon asettanu, tai heittäny semmossia kysymyksiä, et minkä takia lapsi vielä on sijoitettu, ja minkä takia, mikä on se määränpää, mihkä lasta viedään. Onko se sijaisperheessä kaheksantoistavuotiaaksi asti, vai onko se mun luona jossain kohtaa.

Kysymyksiinsä Timo ei ollut saanut vastauksia, mutta uskoi aktiivisuutensa vuoksi saavansa lastaan jo lähiaikoina pidemmiksi ajoiksi luokseen. Timo tiedosti, ettei sijaisperhe ollut samaa mieltä yhteydenpidon lisäämisestä ja koki siksi sijaisperheen vievän sijoituksen määränpäästä kotiutumisesta pois päin. Muiden haastateltujen tavoin myös Timo tunsii olevansa jatkuvan kontrollin ja arvioinnin kohteena joko sijaisperheen tai sosiaalityöntekijöiden taholta. Timo kertoi vedonneensa sosiaalityöntekijöihin, koska oli sitä mieltä, että sijaisperheen kontrolloinnin ja mielipiteiden vuoksi hänen yhteydenpitonsa lapsen kanssa on vähäisempää kuin hän haluaisi.

Timo (H3): Mua on koitettu koko ajan tietyllä tapaa kontrolloida. Mä oon monta kertaa tuonu tän esiin sosiaalitoimellekin et mä en saa lapsen kanssa minkäänlaista kahenkeskeistä aikaa.

Vanhemmat tunnustivat, että joutuvat jatkossakin alistumaan viranomaisten tekemille arvioinneille, ja että perheen jälleenyhdistäminen on pitkäkestoinen prosessi, jossa vanhemmalta odotetaan näyttyä.

Henna (H1): Et ei sossu huvikseen, ei se, ei se hepposin perustein, oikeesti se on niin jännä, et kun lapset voi lähtee näin, mut ne ei todellakaan tuu takas samalla tavalla, ei.

Et se on todella iso prosessi, ja siin on oikeesti pakko kyl todistaa ittesä, ja se ei käy niinku hetkessä.

Henna on koko lastensa sijoituksen ajan vaatinut lapsiaan kotiin siinä aiemmin onnistumatta. Nyt tilanne oli ajan myötä ja uuden sosiaalityöntekijän kanssa hyvin sujuneen yhteistyön vuoksi muuttunut, ja lapset olivat kotiutumassa. Perheen jälleenyhdistäminen ei kuitenkaan ole riippuvainen pelkästään vanhempien elämäntilanteen kohentumisesta, sillä eniten siihen vaikuttaa lapsen tilanne.

Anna (H4): Sillon, kun se päätös oli tehty, mä itkin ja ehdotin, että jos mä itse etsin jonkun perheen lähempää, esimerkiksi pääkaupunkiseudulta, ja he sanoivat, että se ei vaikuta mihinkään, koska ihan samalla tavalla te tapaatte kolmen viikon välein ja on soittoaika. Nyt, vuosi sitten, kun alettiin keskustella tästä, että tapaamisia ja kaikkea olisi useammin ja enemmän [...] niin he sanoivat, että täältä on lapsilla niin pitkä matka. Sitten minä sanoin, että muistatteko silloin kun itkin ja pyysin teiltä, että löytäkää lähempää, että te itse lähetitte niin kauas.

Anna kertoi saaneensa omia asioitaan kuntoon, hänellä oli asunto ja hän oli valmistumassa pian ammattiin, johon työllistyy helposti. Sosiaalityöntekijän kanssa oli jo puhuttu lasten kotiutumisesta ja sitä edeltävästä yhteydenpidon lisäämisestä. Annan lapset oli sijoitettu vasten hänen toivettaan kauas toiselle puolelle Suomea. Pitkästä välimatkasta oli tullut nyt kotonaolon lisäämisen este, sillä vanhempien ja lasten tapaamisia ei oltu Annan elämäntilanteen kohentumisesta huolimatta voitu lisätä pitkän välimatkan takia. Yhteydenpitoon vaikutti myös se, ettei lasten sijoituspaikkakunnalla ollut käytettävissä tapaamispaikkaa eikä tapaamisia voitu sopia sijaisperheen kotiin. Tapaamiset toteutettiin siksi kauppakeskuksessa ja puistoissa. Lapset kävivät välillä äidin kotona, mutta eivät jääneet yöksi, eivätkä pitkän matkan vuoksi jaksaneet päivävierailujen keston pidentämistä. Anna kertoi, ettei yöpymisiä kotona ole voitu vielä aloittaa, ja että kotiutumissuunnitelmakin on pysähdyksissä, koska lapsella oli alkamassa terapiajakso, eikä sen aikana suositella muutoksia lapsen elämään. Anna oli harmissaan kotiutumisen siirtymisestä ja olisi halunnut valittaa ratkaisusta. Hänelle oli kuitenkin sanottu, ettei lakimiehestäkään olisi apua, sillä lääkärin päätöksestä ei voi valittaa.

Anna (H4). Ja mä puhuin tästä, että jos mä otan lakimiehen tai jotain, mutta he sanoivat että ei, kukaan ei auta, koska se on lääkärin päätös. Mä kävin mun työntekijän kanssa justiin siellä (sijaisperheen lähikaupungissa). Mä melkein itkin siellä, [...] mutta he selvittivät, kaikki olivat niin rauhallisia, kilttejä, ymmärtäväisiä. En ymmärtänyt että miksi ei lakimies eikä kukaan voi auttaa jos on lääkärin päätös. He sanoivat, että jos sinä teet nyt näin, ja jos sinä työskentelet meidän kanssa, niin sitten lapsen tulevaisuudesta tulisi helpompi. Koska jos hän jää sen jutun kanssa, niin sitten voi kaikki vaikeutua.

Anna myöntyi lopulta asiantuntijoiden suostutteluun ja päätyi hyväksymään terapian välttämättömyyden, kun se hänelle perusteltiin. Hän koki kuitenkin olevansa melko yksin koko järjestelmää vastaan, sillä jo tutuksi tullut, Annan luotettavana pitämä sosiaalityöntekijä oli vaihtanut työpaikkaa, eikä uutta työntekijää oltu vielä nimetty. Hän syytti itseään siitä, että oli alun perin pyytänyt itse lapselleen

psykologin apua huolestuttuaan lapsen lohduttomasta itkusta, ja etsi nyt syytä lapsen psyykkiselle huonovointisuudelle omasta äitiydestään lapsen vauvaiässä. Anna toivoi, että terapia alkaisi pian ja etenisi nopeasti. Hänelle oli kuitenkin kerrottu, että terapiaan on vähintään puolen vuoden jono, eikä aloitusajankohdasta vieläkään ollut mitään tietoa. Terapian alkamisen lisäksi Anna odotti tietoa myös lasten seuraavasta sosiaalityöntekijästä.

Anna: Nyt taas työntekijä vaihtuu, ja mä en tiedä kuka hän on. Se on nyt neljäs kerta, kun työntekijä vaihtuu. Ja joka kerta on joku eri. No, katotaan kohta, sitten taas työntekijä vaihtuu. Mä haluaisin kuitenkin pian tavata sen uuden kanssa ja tutustua. [...]. Sosiaalityöntekijä, se myös riippuu ihmisestä, minkä, kenen näkökulma ja mitä hän päättää. Ei ole mitään samaa, konkreettista. Tosi paljon riippuu ihmisestä.

Kyseessä oli jo viides työntekijä Annan lasten sijoituksen aikana. Sosiaalityöntekijöiden vaihtumisen myötä Anna on huomannut, että eri työntekijät tekevät erilaisia päätöksiä. Annan kokemuksen mukaan päätökset riippuivat enemmän sosiaalityöntekijän persoonasta kuin esimerkiksi lasten tai perheen tilanteesta. Anna toivoi voivansa vaikuttaa seuraavan työntekijän valitsemaan näkökulmaan ja siten saada lastensa kotiutumisasiaa edistettyä. Työntekijöiden vaihdoksista ja seuraavan työntekijän erilaisesta suhtautumisesta kerrottiin myös muissa haastatteluissa.

Henna (H1): Mul oli vielä muistaakseni se toinen kauhukaksikko, tai niit oli kolme kaksikkoo mitkä oli kauheita. Ja sit oli välissä yks, mut se oli vaan hetken, oisko se ollu yheksän kuukautta tai vuoden se sossu, se oli yksin, ja sit tuli tää nykyinen sossu. [...] tää mun nykyinen sossu, mä näin sen ekaa kertaa, ja me puhuttii ja tutustuttii, ja se alko mieltii mun tilannetta, ja sit me nähtii toisen kerran, ja se sano et se on ihan totta mitä sä sanot, että, et periaattees ei oo mitään syytä ollu (huostaanottoon) niinku pitkään aikaan.

Hennalla oli takanaan monta huonoa ja loukkaavaa kokemusta työskentelystä eri sosiaalityöntekijöiden kanssa. Yhteistyö parani, kun uusi sosiaalityöntekijä näki Hennan ja lasten tilanteen eri tavalla kuin edeltäjänsä. Henna luotti nykyiseen työntekijään, ja lasten kotiutumissuunnitelma oli edennyt.

Työntekijävaihdokset ovat aiheuttaneet tilanteita, joissa lapset eivät tunne oma sosiaalityöntekijäänsä, koska sosiaalityöntekijä on käynyt niin harvoin sijaisperheessä.

Noora (H2): Ne on nähny joskus, millohan ne on nähny, ne on itse asia nähny sen meiän edellisen sosiaalityöntekijän sillai vilaukselta. Sosiaalityöntekijä on se, mihin me sit aina vedotaan, kun pitää lähtee täältä, vaik kotilomilta ja ne alkaa sitä känisemään. Et jos lapset inhoo sosiaalityöntekijää, ni siinä inhoo. Mut et jos ne jotenki katke-roituis sijaisperhettä kohtaan tai meitä kohtaan, ni se ois hankalaa.

Etäiseksi jääneen sosiaalityöntekijän rooliksi on jäänyt auktoriteettina toimiminen, kuten Noora kertoo. Noora on omaksunut tavan vedota yksinvaltiaan kaltaiseen viranomaiseen lasten kyseenalaistessa sijaisperheeseen palaamista kotiloman jälkeen. Hän oli oikeassa siinä, että sosiaalityöntekijä on

sopivin inhon kohde katkeroitumisen välttämiseksi, mutta sivuutti, ehkä olosuhteiden pakosta, lasten oikeuden omaan vastuutyöntekijään. Toisaalta Noora oli huolissaan perhehoidon valvonnasta.

Noora (H2): Oon kritisoinu tonne sosiaalitoimeen päin, että, et helppohan se on se koti puunata, ja kahvit keittää, ja hymyillä siinä, ja sanoo et kaikki menee tosi hyvin. Et mistä sitä oikeesti kukaan tietää, miten siel eletään, jos ne lapset ei ole edes paikalla, kun niit kotikäynteit tehään.

Lasten asioista vastaavat sosiaalityöntekijät eivät olleet lyhyiden työsuhteidensa aikana ehtineet tekemään kotikäyntejä sijaisperheeseen niin, että lapset olisivat paikalla. Koska Noora itsekään ei ole käynyt sijaisperheen kotona, oli huoli hänelle todellinen. Noora ei ollut suostunut tyytymään tilanteeseen, vaan on vaatinut, että asioille, joihin hän on tyytymätön, pitää tehdä jotain. Myös muut haastateltavat, jotka olivat huomanneet sijaisperheiden olosuhteissa tai lasten kohtelussa epäkohtia, olivat aktiivisesti ottaneet yhteyttä sosiaalityöntekijöihin ja kertoneet epäkohdista. Epäkohtiin oli myös puututtu, ja vanhempien yhteinen kokemus oli, että sosiaalityöntekijät ainakin yrittävät pitää heidän ja heidän lastensa puolia.

Vanhempien asiointiin lastensuojelun viranomaisten kanssa liittyi monenlaista odottelua. Jokainen palaverin siirtyminen johti asioiden pysähtymiseen ja uuteen odotteluun. Samaan aikaan lasten koulun tai esikoulun aloittamiseen liittyvät ilmoittautumisajat ja muut määräajat lähestyivät, eikä vanhemmilla ollut tietoa, tullaanko esimerkiksi lasten kotiutumisesta päättämään ajoissa. Vanhemmat eivät voineet myöskään suunnitella perheen loma-aikoja tai muita yhteisiä menoja, kun sijaisperheen aikatauluista ei ollut tietoa, tai päällekkäisistä menoista sijaisperheen kanssa ei päästy neuvottelemaan palaverin siirtymisen vuoksi.

Noora (H2): Sen takii mä haluisinkii tähän jonkun selvyyden, [...] et sais tavallaan asioita eteenpäin. Ku se piti jo olla se palaveri, missä, missä piti näitä asioita enemmän päättää, ja näin, ja sit ku se vaan venyy ja paukkuu, ja tosiaan, kun se sossu soitti tossa äsken, et mä tiesin, et se palaveri on siirretty, mutta se työryhmän kokous on vasta sen jälkeen, eli se ei kerkee vielä siihen meidän hemmetin palaveriin kuitenkaan. Eli tavallaan meil on nyt ens kuussa palaveri ei minkään takia, ainoo mitä siel pystytää sopii ni on jotai kotilomii eteenpäin. Mut että ei, ei vielkää tuu mitään tietoo sillälai siihen kotiutusasiaan.

Erilaisten viivästysten ja etukäteen määriteltyjen työryhmien kokoontumisaikataulujen vuoksi Nooran perheen seuraava lastensuojelun palaveri tuli olemaan ”palaveri ei minkään takia”, koska muualla vireillä olevat lausunnot eivät olleet ehtineet ajoissa.

Vanhemmat kertoivat olleensa erityisesti asiakkuuden alkuvaiheessa epä tietoisia monista asioista. Omista oikeuksista ei ole ollut tietoa. Tietoisuus omista oikeuksista oli sijoitusprosessin eri vaiheiden aikana kehittynyt omien kokemusten, vertaistuen ja netin kautta, kuten Milla kertoi.

Milla (H5): Meille ei kerrota ihan hirveesti omista oikeuksista missää, ne pitää ite niinku tavallaan ottaa selvää, ja vaatii. LR: Mistä sä oot saanu sitä tietoa? Milla: Varmaa nestistä.

Kukaan vanhemmista ei maininnut, että sosiaalityöntekijä tai sijaisvanhempi olisi kertonut heille heidän lakisääteisistä oikeuksistaan. Henna sai tietää yhteydenpidon rajoittamispäätösten valitusoikeudesta toiselta sijoitetun lapsen vanhemmalta vasta kun niitä oli tehty jo useampi.

Henna (H1): Mulle tehti siinä vaiheessa vielä laitton yhteydenpidon rajottaminen, mistä mä valitin. En mä tienny edes, et tommosii valitusreitit on. [...] Mä en vaan tienny että niil ei oikeesti ois ollu valtaa ehkä tehä semmosta, kun en mä tienny mun oikeuksista mitää.

Sen lisäksi, ettei Hennalla ole ollut tietoa oikeuksistaan, hänelle ei koko sijoituksen aikana oltu konkreettisesti selvitetty mitä hänen pitäisi tehdä, että saisi lapset takaisin kotiin.

Henna (H1): Koska mä pyysin monta, monta, monta kertaa et antakaa mulle ne syyt, mitkä mun pitää korjata, et mä saan lapset takasin. Ni ei ne koskaan antanu mulle mitään syytä, kunnollisii, ne vaan ympäripyöreesti sano, ne anto mulle sielt (LR: kirosana) lastensuojelust semmosen lapun, missä luki että, että, että kun voidaan huostaanotto purkaa, ni tilanne pitää olla lähtötilanteeseen niin paljon parempi. Mä sanoin, et mitä mä voin korjaa, et ku mul ei oo päihdeongelmaa, mul ei oo mielenterveysongelmaa, mä en oo väkivaltanen, ööö, mul on luottotiedot kunnossa, ja mul on koti, mis on aina tilaa lapsille.

Henna päätti lopulta epäluuloistaan huolimatta lähteä käsittelemään traumaansa, joita hänellä ei omasta mielestään edes ollut, vain vastatakseen sosiaalityöntekijän toiveeseen. Keskustelut psykologin kanssa olivat sittemmin voimaannuttaneet häntä niin, että halusi jatkaa työskentelyä vielä lasten kotiuduttuakin.

Haastattelurungossa ei erikseen kysytty huostaanotetun lapsen vanhempainsuunnitelmasta, eikä kukaan haastatelluista maininnut vanhempainsuunnitelmaa perheen jälleenyhdistämisen työkaluna tai muunakaan asiakirjana. Vanhemmilla oli kuitenkin erilaisia hoito- ja kuntoutuskontakteja, joiden avulla he pyrkivät saamaan toivottua muutosta ja vakautta perhetilanteeseensa. Osa vanhemmista opiskeli uutta ammattia varten.

6.2.2 Lastensuojelun dokumentit hallinnan suhteiden välineinä

Osa vanhemmista kertoi kokemuksiaan lastensuojelun asiakirjoista, jotka ovat ihmetyttäneet ja järkyttäneet heitä. Kokemukset kertoivat Smithin (2005, 11, 1990, 79–80) ja Hartin & McKinnonin (2010, 1046–1050) kuvaaman kaltaisesta kasvottomasta tekstuaalisvälitteisestä vanhempien toimijuuteen ja arkeen vaikuttavasta hallinnasta, joka tuottaa työntekijöiden ja asiakkaiden valta-asemien eroa korostavaa sosiaalista järjestystä. Vierulan (2013, 295–298) tutkimuksen mukaan lastensuojelun

kirjaamiskäytännöillä on tahattomia seuraamuksia, jotka kääntyvät tekijöitään vastaan ja heikentävät asiakkaiden elämänhallintaa, osallisuutta ja luottamusta. Kirjaukset kohteellistavat ja stigmatisoivat asiakkaita, ylläpitävät menneisyyttä ja lukkiuttavat asiakkaiden aseman suhteessa instituutioon.

Tämän tutkimuksen aineiston vanhempien kokemuksissa lastensuojelun dokumentteja on käytetty perusteena yhteydenpidon rajoituspäätöksille, huostaanotoille ja niiden jatkamisille. Tekstien merkitys tuli haastattelujen aikana näkyväksi myös siten, että vanhemmat olivat valmistautuneet haastatteluun lukemalla lastensa lastensuojeluasiakirjoja. Osa vanhemmista tarjosi niitä myös minulle luettavaksi, mutta kahta tuoretta asiakassuunnitelmaa lukuun ottamatta jätin käyttämättä tämän mahdollisuuden, koska tarkoituksena oli kerätä tietoa vain haastattelujen avulla.

Kahdessa haastattelussa kerrottiin kokemuksia eri viranomaisten tekemistä lastensuojelun käytössä olevista dokumenteista, joiden todenperäisyydestä haastateltavat olivat vahvasti eri mieltä. Erityisesti päätökset, joita tekee henkilö tai työryhmä, joka ei ole tavannut lasta eikä perhettä tuntuivat kohtuuttomilta ja epäoikeudenmukaisilta.

Noora (H2): Et se nyt on oikeestaan, siis jälleen kerran tän koko hemmetin sijotushäsäkän aikana, ni tavallaan, taas vaihteeks ollaan sen tilanteen edessä, et meiän asioista päättää ihmiset, jotka ei oo koskaan meitä ees tavannu. Et just tää asiantuntijatyöryhmä, et se täs lastensuojelus on mun mielestä kaikkein inhottavinta, et ne ihmiset, jotka lyö nimensä paperiin, ja päättää asioista, niin ne on just niitä, jotka ei tiedä mistään mitään, ne lukee päin persettä kirjattuja asioita, ja tekee päätöksensä niiden perusteella tapaamatta ihmisiä. Ni se on mun mielestä tosi väärin.

Nooran kokemus oli, että lastensuojelussa tehdyt kielteiset päätökset vanhempien tekemiin valituksiin ovat perustuneet virheellisiin kirjallisiin dokumentteihin. Hänen mielestään päätöksiä ei olisi saanut tehdä tapaamatta ihmisiä, joita ne koskevat. Asia oli tullut jälleen kerran ajankohtaiseksi, kun lasten kotiutumista oli alettu miettiä. Noora koki, ettei ole pystynyt vaikuttamaan päätöksiin eikä dokumentteihin millään lailla. Hän oli jokin aika sitten saanut luettavakseen aiempia lastensuojelun kirjauksia, ja piti niitä virheellisinä ja valheellisina. Myös Henna kertoi lukemistaan itseään ja lapsiaan koskevista kirjauksista, joista ei tunnistanut itseään eikä tilanteita, jota kirjaukset kuvasivat.

Henna (H1): Ku me luettii niit äitin kaa ni me ajateltii et voi luoja, et ainut mikä siin piti paikaansa oli varmaan se, et kun mä olin kysyny et mis täällä, tai ekal tapaamisella mä olin pistänyt röökin palaa kun me päästiin ulos, ja se nainen oli sanonu, et, ei tääl saa polttaa. Mut sekin oli suurenneltu niin, et mäkin olin et vau, oonks mä ollu tommonen pahis niin et me ajateltii et se on varmasti pitänytkin paikkansa, mut mikään muu siin ei pitänyt paikkaansa.

Henna oli Nooran tavoin pyytännyt lastensuojelun laatimia dokumentteja itselleen. Hän kertoi haastattelussaan, että asiakirjoja on paljon ja niihin perehtyminen oli ollut aikaa ja voimia vievää. Hän oli

jälkeenpäin ottanut yhteyttä yhteen lastensa huostaanottoa varten lausunnon tehneeseen tahoon ja oli saanut sieltä korjatun, todenmukaisemman lausunnon. Sillä ei kuitenkaan enää ollut virkaa, koska huostaanotto oli jo vahvistettu. Henna kertoi aikovansa selvittää, voiko joistain muistakin virheellisistä dokumenteista vaatia korjauksia.

Noora (H2): Et siis kun mä luin niit lappuja ni mä katoin sillai et en, en mä kyl meitä tunnista näist, et kenestäköhän nää on kirjoitettu. Mut et eihän niit enää siin vaiheessa saa korjattua, ku sul on semmonen kymmenen sentin nivaska, ja ne ihmiset, jotka on niit kirjannu, ni ei oo ollu enää moneen kuukauteen töissä koko lafkassa. Ni sit ne kulkee siel mukana...se (LR: väärä tieto) aina sieltä pulpahtelee uudestaan esille, ja sit taas sen lukee ihminen, joka ei oo koskaan tavannu meitä, ja tekee päätöksensä sen perusteella. Pitäis ite päästä siihen väliin huutaa, et hei, tää juttu ei menny niin ku siel lukee.

Hennan tavoin myös Noora oli miettinyt virheellisten dokumenttien selvittelyprosessin käynnistämistä. Hän oli kuitenkin tullut siihen tulokseen, ettei dokumentteja ole mahdollista muuttaa tai korjata, koska kirjauksia oli tehty eri kunnissa ja monessa paikassa, eivätkä työntekijät välttämättä enää olleet samoissa työpaikoissa.

Sekä Hennan että Nooran haastatteluissa kerrottiin myös heidän tekemistään yhteydenpidon rajoitus- ja huostaanottopäätöksiin kohdistuvista valituksista. Valitusprosessit eivät heidän kokemustensa mukaan olleet edenneet mutkattomasti, vaan olivat edellyttäneet lukuisia yhteydenottoja viranomaisiin.

Henna (H1): [...] Mä tein eduskunnan oikeusasiamiehelle valituksen siitä, mä olin neljä kertaa pyytäny, niitä antamaan sen paperin, sen päätöksen siitä vapauden, sen niinku... mä en ikin saanu sitä. Ja ne valehteli siinä päätöksessä ja sit siin lauselmassa minkä ne anto sit, kaikkii valheita. Ja mul on ne valheet mustaa valkosella, koska ne oli kirjottanu omiin muistiinpanoihin eri tavalla, kun miten ne vastas siihen (naurua) Mutta ne sai noottii siitä koska se oli ihan fakta et mä en saanu sitä, vaik mä pyysin neljä kertaa, mä pyysin myös kirjallisesti, ja suullisesti, ja mä en saanu sitä.

Hennan tekemä valitus oli johtanut huomautukseen ja Henna sai lopulta oikeutta kokemalleen huonolle hallintotavalle. Varsinaista asiaa, erimielisyyttä yhteydenpidon toteuttamisesta Hennan ja hänen lastensa välillä, päätös ei kuitenkaan ollut muuttanut.

Noora (H2): Et ei me oikein nähty niitä papereita eikä tiedetty että, ne oli vaan semmosii et, jos se sijoitus loppuu, ni sitte lapset tulee kotii. Meiän sillonen sosiaalityöntekijä päätti pistää huostaanottihakemuksen vireille, ja sitte ku se meni läpi, ku meitä, ei koskaan edes siis pyydetty sinne oikeuteen, eikä mitään. Me vastustettii, et me saatii ne kirjalliset laput millä piti vastustaa, ja, mut et me ei päästy sinne naamakkain koskaa. Ja sit se meni läpi.

Nooran kokemus oli, että päätös on tehty omavaltaisesti vanhempien vastustuksesta huolimatta, mutta jos vanhemmat olisivat päässeet suullisesti kertomaan mielipiteensä, olisi päätös voinut olla toisenlainen.

Noora (H2): Siin näkee sen, et miten kirjauksilla voi tehdä hallaa, et noikin oli semmoisia asioita, et jos ne ois kysytty meiltä, ni ne ois varmaan sujunu siel sijaisperheessäkin varmasti paremmin.

Noora kertoi, että kirjauksia on käytetty myös heitä vastaan. Sijaisvanhemmille sijoituksen alussa annettu tieto lasten ja perheen tilanteesta oli perustunut Nooran kokemuksen mukaan virheellisiin kirjauksiin, joissa oli kuvattu perheen arkirutiineja väärin. Kun lasten oli ollut vaikea tottua uudensuolaisiin rutiineihin sijaisperheessä, oli oireilun tulkittu kertovan huonosta perushoidosta ennen sijoitusta.

Lastensuojelun dokumenttien lisäksi myös muiden viranomaisten lomakkeet ja kirjallinen asiointi aiheuttivat mielipahaa ja väärinkäsityksiä. Anna kertoi järkytyksestään saadessaan lastaan koskevan Kelan vammaistukihakemuksen.

Anna (H4): He ei ilmoittaneet minulle mitään. Minulle tuli paperi Kelasta, että minun pitää toimittaa Kelalle joku todistus lääkäriltä, että lapsi on vammaainen. Taas mä itkin, taas yllätys, mä soitin (sijaisperheen äidille), mä sanoin että mikä vammaainen hän on, ihan terve, normaali lapsi. Hän sanoi, että vaan sen takia että saadaan joku korvaus Kelasta, että esimerkiksi lapsen taksit on semmoiset. Mutta miltä minusta tuntuu, kun sanotaan että minun lapsi on vammaainen, sillä hän on ihan terve.

Anna tiesi, että hänen lapsellaan oli käynnistymässä lastenpsykiatrian hoitokontakti, mutta hänelle ei oltu kerrottu, mitä kaikkea erikoissairaanhoidon palveluun liittyy. Saadakseen Kelan kustantaman taksikuljetuksen terapiaan lapsella pitää olla Kelassa tehty tukipäätös. Organisaatiotasolla alle 16-vuotiaan vammaistuki on byrokraattinen termi monien muiden joukossa, ja niin tavallinen, ettei sen laaja-alaisesta, myös psyykkisen oireilun kattavasta merkityksestä aina huomata kertoa asiakkaille, tai kertominen jää pikaiseksi maininnaksi monen muun asian ohessa. Annan kokemus kuvastaa hyvin, miltä syntymävanhemmasta tuntuu, kun ensimmäinen asiaan liittyvä informaatio tulee kirjallisena hakemuslomakkeena, jossa pyydetään todistamaan vanhemman terveenä pitämän lapsen vammaisuuden astetta. Annan kokemus toimii myös esimerkkinä Smithin (2005, 18) tekstuaalisvälitteisestä hallinnasta. Annan tapauksessa monimutkaisen lomakkeen täyttäminen puutteellisine ohjeineen ja perusteluineen valuu hallinnan suhteiden verkostossa huoltajan täytettäväksi. Tilanne ei vahvista huoltajan roolia vaan aiheuttaa hämmennystä ja huolta, jotka heikentävät huoltajan toimijuutta ja osallisuutta. Asiaa oli vaikea lähteä kysymään lisätietoja kasvottomasta virastosta, joten Anna purki huoltaan sijaisvanhemmille. Sijaisäidin näkökulmasta taksimatkojen korvattavuus oli ehkä tärkein hoidettava asia, mutta ei liittynyt mitenkään Annan huoleen siitä, että hänen lapsestaan oli Kelan kirjeen mukaan tullut vammaainen.

6.2.3 Kokemukset palvelujärjestelmän epäoikeudenmukaisuudesta

Vanhemmat pitivät epäoikeudenmukaisena, ettei heille ole ennen lasten huostaanottoa tarjottu yhtä vaikuttavaa ja avokätistä tukea kuin sijaisperheet näyttivät nyt saavan. Vääryyden kokemuksia kerrottiin myös siitä, että vanhemman avunpyyntöön on vastattu huostaanottamalla lapset. Erityisesti lasten sijoitusten alkuvaiheisiin liittyi lisäksi kokemuksia sosiaalityöntekijöiden puolelta tulleesta huonosta kohtelusta. Hiitola (2015, 21) toteaa perheisiin kohdistuvaa yhteiskunnallista hallintaa kuvatessaan, että ellei vanhempia onnistuta suostuttelevan vallan keinoin ohjaamaan yhteiskunnan määrittelemään oikeaan ymmärrykseen vanhemmuudesta, siirrytään riskien arvioinnin kautta autoritäärisiin kontrollikeinoihin ja juridiseen valtaan. Perheiden vaikeita tilanteita ei nähdä olosuhteista johtuvina, vaan vanhemmuuden ja vanhempien ongelmina. Yleisten hyvinvointipalvelujen sijaista ongelmallisiksi määritetyille perheille suunnataan erityistä tukea ja kontrollia ja viimesijaisena keinona lapsi sijoitetaan kodin ulkopuolelle. Toisaalta yhteiskunnan oikeanlaisiksi, kunnollisiksi määritämille sijaisperheille järjestyy heidän jaksamistaan tukevaa lasten- ja kodinhoitoapua sekä muuta tukea. Suikkanen-Malinin (2015, 124) mukaan huostaanotettujen lasten vanhempiin kohdistuu sijoituksen aikana monenlaisia epäilyjä yhteiskunnan puolelta. Haastateltavat kertovat epäoikeudenmukaisuuden kokemuksistaan, joista voi päätellä, että vanhempien ymmärryksen muokkaamiseen pyrkivä vallankäyttö ja kontrollikeinot jatkuvat huostaanoton alkuvaiheen kriisien jälkeenkin.

Päätös lasten sijoittamisesta on tullut sekä Hennalle että Annalle odottamattomana yllätyksenä. He kokivat epäoikeudenmukaisuutta lasten menettämisestä tilanteissa, joissa olivat itse hakeneet apua. Järjestetyt tukitoimet päättyivät molempien kohdalla lopulta lasten huostaanottoon ja perhesijoitukseen.

Henna (H1): Tässä päästään just siihen mikä tässä systeemissä ei toimi, on se, että minä itse hain apua. Mä yritin hakee apua sossust, et mä oon nyt aika poikki. Mut mun ikinä, ikinä tarkoitus ei ollu, et mun lapset lähtee. Ja mä en saanu sitä, mä en saanu mitään apuu sossusta. Ja sit ku mun lapset otettiin huostaan, ni mä kuulin, että niil on kaiken maailman vanhemmuuskurseja, ja niil on lomituserheitä, mä olin siis et mitä. Mulle sanotti niinku et ei oo, ei löydy sitä, mut sit ku mun lapset otetaan näin pois, ja niille kyllä löytyy kaiken maailman perheitä ja lastenhoitoa ja vaikka mitä. Se on niin väärin. Jos mul ois ollu tarpeeks apuu. Minkä takii niinku näin vaa otetaan lapset, maksetaan jollekii et se hoitaa mun lapsii, ja sille annetaan avokäsin, yhtäkkiä löytyykin kaikki. Ja sama kuntahan ne maksaa. [...] Sillähän kävi mun mielestä sillä ekalla ainakin joku siivooja kotona. Ni mä ajattelin et voi vittu, et multa otettiin lapset pois sen takii et siel on sotkusta, ja, ja sit tää saa siivoojan kotiin. Et sehän meni niinku ihan oikein, et!

Henna oli pyytännyt lasten ollessa pieniä lastensuojelusta lastenhoitoapua, kun omat voimat olivat hupenneet vaikean parisuhteen vuoksi. Sopivaa apua ei löytynyt, ja keskustelut

sosiaalityöntekijöiden ja perhetyöntekijöiden kanssa saivat Hennan turhautumaan ja vetäytymään yhteistyöstä. Nyt sijaisperheen saama apu näyttäytyi Hennalle olevan juuri senkaltaista, mitä hän itse olisi kaivannut. Henna koki, että jos hänellä olisi ollut vastaavat resurssit, lapsia ei edes olisi tarvinnut ottaa huostaan. Ristiriitaisinta Hennan mielestä oli, että sijaisperhe sai siivousapua, jota Hennalle ei annettu, vaan kodin siivottomuutta käytettiin huostaanoton perusteena.

Annan avunpyynnön syynä on ollut pitkäaikainen asunnottomuus seurauksineen.

Anna (H4): Mun ongelma oli ettei mulla ollut asuntoa. Mä en saanu kaupungin asuntoa kun olin raskaana, enkä sillonkaan kun toinen lapsi tuli. Ja mä kävin sosiaalivirastossa, ja melkein itkin, ja vaikka mä sanoin että mä jään istumaan tähän, ja että asun ulkona, niin heille oli ihan sama. Kun sitten yksi pikkunen asia tapahtu mulle, niin siitä sit semmonen lastensuojeluprosessi päälle. Vaikka mä hoidin ja olin ja olen hyvä äiti. Tottakai mä tein jotain virheitä, mutta lastensuojelu toimi tosi nopeesti ja kaikki kävi vahingossa. Hän sanoi ettei meillä ole kameroita, ja jos emme saa ilmoitusta, emme pysty toimimaan, vaikka tässä (LR: naapurustossa) lyödään lapsia ja nainen itkee, siellä kuuluu että lyödään lapsia. Mutta vaikka mä en tehnyt mitään mun lapsille ja itse tulin turvakotiin ja menin sieltä kaikkiin paikkoihin sen takia että mulla on lapset ja halusin olla niiden kanssa. Mutta se ei auttanut.

Anna koki, että jos hän olisi saanut asunnon raskaana ollessaan tai viimeistään nuorimman lapsen syntyessä, hän olisi pystynyt hallitsemaan paremmin henkilökohtaisia ongelmiaan, eikä lapsia olisi tarvinnut sijoittaa. Anna kertoi asiakkuuksistaan turvakodissa ja päihde- ja perhekuntoutuksessa, joihin on mennyt ensin lasten takia ja myöhemmin vakuuttaakseen viranomaisia kunnollisesta vanhemmuudestaan. Annan mielestä hänen virheitään oli suurenneltu eikä häntä oltu kuultu oikealla tavalla työntekijävaihdosten vuoksi. Anna vertaasi itseään joihinkin nykyisen kotinsa naapuruston muihin lapsiperheisiin, joiden lasten turvallisuudesta oli huolissaan. Anna oli kertonut sosiaalityöntekijöille havainnoistaan, ja saanut ohjeeksi tehdä lastensuojeluilmoituksen koska muuten asioihin ei voida puuttua. Annan mielestä hänen perheensä asioihin oli kuitenkin puututtu mielivaltaisesti ja paljon matalammalla kynnyksellä.

Haavoittuvassa asemassa olevan sosiaalihuollon asiakkaan saama kohtelu ei haastateltavien kokemuksissa ole ollut aina eettistä eikä asiallista. Sen lisäksi, että vanhemmat kertoivat hankalista yhteistyökokemuksista sijaisvanhempien kanssa, myös työskentelyyn ja kohtaamisiin perhehoidon kolmannen osapuolen, sijaishuollon sosiaalityöntekijöiden kanssa, liittyi huonoja kokemuksia.

Henna (H1): Siis ne oli ihan hirveitä, ne haukku mut ihan pystyyn siellä ja sit mä lähin itkien pois, vessaan itkemään. Ne huus perään et lopetatsä sen pelleilyn, et tuutsä takas, vai lopetetaanko tähän tää palaveri. Ja sit se, se että huudetaan ja haukutaan ja sit se kaikist pahin oli et siel oli kirjoitettu silleen et (äidin nimi) alko riehuu, ja juoksi

käytävään ja sen tukihenkilön piti lähteä rauhoittelee. Siis sehän antaa semmosen kuvan et mä oisin riehunu siellä, vaikkei todellakaan ollu kyse siitä. Mä menin vessaan itkee.

Henna kertoi lastensa sijoituksen alkuvaiheen neuvottelusta, jossa koki joutuneensa sosiaalityöntekijöiden asiattoman käytöksen kohteeksi, vaikka olisi kaivannut tukea ja ymmärrystä vaikeassa tilanteessa. Epäoikeudenmukaisuuden tunnetta lisäsi se, että tapahtumat oli dokumentoitu asiakaskertomuksiin vain työntekijöiden näkökulmasta, eikä konfliktiin päätyneitä kohtaamisia oltu koskaan käsitelty Hennan kanssa. Hennan tilanteessa työntekijävaihdokset olivat olleet uusia mahdollisuuksia tulehtuneiden viranomaissuhteiden parantamiseksi, vaikka hän oli ennen nykyistä sosiaalityöntekijää ja toimivaa työskentelysuhdetta ajautunut erimielisyyksiin muutaman muunkin sosiaalityöntekijän kanssa. Huonot kokemukset vaivasivat Henna edelleen ja hän haluaisi saada ne selvitettyä vakuutaakseen viranomaiset siitä, ettei hän ole sellainen ihminen, jollaisena hänet kirjallisissa dokumenteissa kuvataan.

Erityisen loukkaavalta ja epäoikeudenmukaiselta on tuntunut, kun vanhemman omaa sijoitustaustaa on käytetty perusteena riittämättömään vanhemmuuteen.

Henna (H1): Toinen on se, mikä mun mielest on sillee hassuu, et silloin ku mult otettii lapset, ni sitä käytettii mua vastaan, että, et mä oon huostaanotettu ite, mikä on mun mielest niinku ihan helvetin väärin. Koska, silloinhan sossu kääntyy itteään vastaan ja sanoo tavallaan silleen et koska mä oon entinen huostaanotettu, must ei ole äidiks. Ni nehän tavallaan sitten kasvattaa mun lapsistakin nytten, kun ne otti mun lapset pois, ni tavallaa ne kasvattaa siitä, niistäkin, yhteiskuntakelvottomii ihmisii. Sehän on väärin, ethän sä voi käyttää sitä. Tehän ootte ottanu mut huostaan alun perin, et sen takii, et mun elämä parantuis, mut sit te käytätte sitä mua vastaan. Et must, mä en oo ihminen, koska mä oon ite ollu huostaanotettu. Niin ni se on niinku, ei, ei se vaan voi mennä noin.

Henna pohti kokemaansa moninkertaista epäoikeudenmukaisuutta. Sijaishuollon lupaus paremmasta elämästä kumoutui, kun hänen ihmisarvonsa ja yhteiskuntakelpoisuutensa joutuivat arvioitaviksi sijoitustaustaa vasten. Lisäksi Hennan oman huostaanoton käyttäminen perusteena kelvottomalle vanhemmuudelle leimasi myös hänen lapsensa tuleviksi kelvottomiksi vanhemmiksi. Haastatteluotteen ajatusketju aiheutti Hennalle voimakasta turhautumista ja tunteen systeemin armoilla olemisesta.

Myös Annalla oli tunne, ettei hän pysty vaikuttamaan epäkohtiin eikä epäoikeudenmukaisiin kokemuksiin, eikä hänen toiveillaan ole merkitystä.

Anna (H3): Sen vain työntekijä pystyy päättämään. Nyt vain se psykiatrin juttu, se juttu, ei lakimiehet, kukaan ei auta. Minä en, mitä mä toivon, mitä mä en toivo, se ei auta. Lapsen vaan pitäis mennä hoitoon siellä.

Anna oli pettynyt lasten kotiutumissuunnitelman keskeytymiseen lapsen terveydentilan vuoksi. Hän ei ollut aivan varma, oliko lastenpsykiatrin hoito välttämätöntä ja oliko se pakko järjestää

sijaisperheen asuinpaikkakunnalla. Hän koki tehneensä voitavansa, eikä enää voinut muuta kuin alistua muiden päätöksiin.

Epäoikeudenmukaisuuden kokemuksia aiheutui myös siitä, ettei sosiaalitoimi tehnyt niin kuin oli sovittu.

Timo (H4): Ja sitten sosiaalitoimelta on muutaman kerran semmonen että mulla pitäis olla ittelläkin sitä rahaa, elämiseen. Joo, mul voi olla rahaa elämiseen, mut se on jääkaapissa, se on ruokana siellä.

Timo kertoi, ettei ollut saanut pyynnöstään huolimatta ajoissa maksusuoritusta lapsen tapaamisesta aiheutuviin kuluihin. Timolla ei siksi ollut varaa viedä lasta syömään kuten sijaisperheen kanssa oli sovittu, eikä lapsi ollut saanut tapaamisen aikana ruokaa, koska tapaamista ei toteutettu Timon kotona. Timo koki loukkaavana sosiaalityöntekijöiden vaatimukset siitä, että hänellä pitäisi koko ajan olla käyttörahaa siltä varalta, että sosiaalitoimen ylläpitokorvaus ei ehdi ajoissa. Timo totesi aiheellisesti, että käyttää rahansa kyllä elämiseen, ja varmistaa sen sillä, että jääkaapissa on ruokaa.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

7.1 Ulkopuolisuutta, epätietoisuutta ja jaettua vanhemmuutta

Tämän tutkimuksen tehtävänä oli selvittää, minkälaisia osallisuuden kokemuksia lastensuojelun perhehoitoon sijoitettujen lasten vanhemmilla on lastensa perhehoidon toteuttamisesta. Alun perin kiinnostukseni kohdistui erityisesti vanhempien ja sijaisvanhempien väliseen yhteistyöhön vanhempien näkökulmasta tarkasteltuna, mutta haastatteluvaiheessa ilmeni, että vanhemmat sisällyttivät yhteistyökokemuksistaan kertoessaan erottamattomasti myös sosiaalityöntekijät perhehoidon kontekstiin. Päätin siksi analyysin alkuvaiheessa ottaa myös sosiaalityöstä kerrotut kokemukset mukaan analyysiin. Sosiaalityön roolin pohtiminen on perusteltua, paitsi ammatillisesti ja tutkimuksen taustateorian institutionaalisen etnografian kannalta, myös Suikkanen-Malinin (2015, 125) esittämän näkemyksen vuoksi. Hän toteaa, että sijaishuollon aikainen vanhemmuus jää vanhempien ja sijaisvanhempien ratkottavaksi, vaikka lapsen edun vuoksi olisi perusteltua, että myös sosiaalityöntekijä olisi välillisesti, ikään kuin orkesterin kapellimestarina mukana jakamassa vanhemmuutta.

Käytin vanhempien kertomia kokemuksia teemoittelevan sisällönanalyysin avulla järjesteltynä aineistona institutionaalisen etnografian suuntaiselle analyysille, jossa halusin tehdä näkyväksi ja tuoda pohdittavaksi sekä lastensuojelun palvelujärjestelmään sisältyvien että sitä organisoivien yhteiskunnallisten hallinnan suhteiden vaikutusta vanhempien osallisuuden mahdollisuuksiin. Toisena tutkimuskysymyksenä oli, miten lastensuojelun ja yhteiskunnan hallinnan suhteet vaikuttavat vanhempien osallisuuden toteutumiseen. Tutkimustuloksia voi täten kuvata kahtalaisiksi, osa tulkinnoista liittyy vanhempien ja sijaisvanhempien välisiin suhteisiin ja osa vanhempien ja lastensuojelun sosiaalityön välisiin suhteisiin.

Sisällönanalyysiä seuranneen institutionaalisen etnografian mukaisen analyysin ensimmäisenä vaiheena oli selvittää, mitä olivat institutionaalisen etnografian mukaisesti ongelmallisina näyttäytyvät asiat haastateltujen vanhempien arjessa. Suurin osa ongelmallisina näyttäytyvistä asioista liittyi vanhempien ulkopuolisuuden kokemuksiin. Kokemuksissa kerrottiin, että neljä viidestä vanhemmasta ei päässyt vierailemaan lastensa toisessa kodissa. Kahdelle viidestä vanhemmasta oli järjestetty yhteydenpitoa varten erillinen puhelinnumero, johon vastataan vain sovittuina aikoina. Neljä viidestä vanhemmasta ei voinut olla yhteydessä lapsiinsa sosiaalisen median välityksellä. Kaksi vanhempaa viidestä joutui ilman neuvottelun mahdollisuutta luovimaan lastensa pukeutumisen ja hiustenhoidon suhteen vastoin omia näkemyksiään ja lasten toiveita. Ulkopuolisuutta aiheuttivat myös yhteistyön puutteet. Yhteistyö sijaisvanhempien kanssa ei haastateltavien kokemusten mukaan nykyisten sijaisperheiden kanssa ollut sellaista, mitä vanhemmat olisivat halunneet. Vanhempien kokemukset ovat

verrannollisia aiempien tutkimusten (Vierula 2016, Hiltunen 2015, Alhanen 2014, Hoikkala & Heironen 2013, Pitkänen 2011) kanssa, joissa todetaan lasten huostaanoton yhteydessä vanhempien joutuvan syrjäytetyiksi vanhemmuuden tehtävien uudelleen järjestelyn myötä. Enroosin (2016, 192–195) mukaan huostaanoton alkuvaiheessa julkista ja henkilökohtaista yhteensovittaessa sovitellaan erilaisia elämäntapoja ja kasvatuskäytäntöjä ja säädellään vanhempien etäisyyttä ja läheisyyttä suhteessa lapseen ja julkiseen kotiin. Tämän tutkimuksen tulosten valossa, kun haastateltujen vanhempien lapset ovat asuneet sijaisperheissä jo useita vuosia, vaikuttaa siltä, että alkuvaiheen säätely ja etäisyys ovat vakiintuneet pysyviksi rakenteiksi, eikä vanhempien läheisyyttä ja sen kautta suurempaa osallisuutta lastensa arkeen ole ruvettu lisäämään. Todettakoon, että tutkimus kohdistuu pelkästään sijoitettujen lasten vanhempien kokemuksiin, eikä huostaanottopäätösten perusteisiin tai sijoitettujen lasten kokonaistilanteeseen oteta kantaa.

Toinen vanhempien kokemuksissa ongelmalliseksi osoittautunut asia oli epätietoisuus ja siihen liittyvä odottelu. Vanhemmat kokivat, etteivät saa sijaisvanhemmilta riittävästi tietoa lastensa arjesta. Epätietoisuutta aiheutui myös rakenteellisista, perhehoidon ja muun palvelujärjestelmän prosesseihin liittyvistä seikoista. Neljä viidestä vanhemmasta odotti tietoa lasten kotiutumissuunnitelmasta tai yhteydenpidon lisäämisestä. Kahdella vanhemmalla ei ollut tietoa, missä lapsi kuluvana vuonna aloittaa koulunkäynnin, kotoa vai sijaisperheestä käsin. Kaikilla haastateltavilla oli kokemuksia sosiaalityöntekijöiden vaihtumisista vuoden tai kahden välein. Haastatteluvaiheessa yhdellä vanhemmalla ei ollut tietoa, milloin uusi sosiaalityöntekijä aloittaa. Neljässä haastattelussa kerrottiin lastenpsykiatrian hoitokontaktista, joiden alkamisen syyt olivat jääneet mietityttämään vanhempia. Kahdessa haastattelussa kerrottiin, että lastenpsykiatrian hoitokontakteja, joiden syistä oli epätietoisuutta, käytettiin myös perusteena kotiutumisten lykkäämisille.

Kolmas vanhempien ongelmallisena ja kuormittavana kokema asiakokonaisuus liittyy vanhemmuuden muutokseen sijaishuollon aikana. Jokaisella haastatellulla vanhemmalla on Pitkäsen (2011, 114) vanhemmuuden muutoksissa tärkeänä pitämä, vahva emotionaalinen suhde lapsiinsa, sillä omat lapset olivat jokaiselle hyvin tärkeitä ja rakkaita. Kolme haastateltavaa kertoi lastensa odottavan kotiin pääsyä ja kyselevän siitä säännöllisesti. Lasten huostaanotto oli muuttanut vanhempien henkilökohtaista elämää ja vaikuttanut negatiivisesti ihmisarvon kokemukseen Vierulan (2015, 203–213) tutkimuksessaan esittämällä tavalla. Vanhempien kokemuksissa oli havaittavissa Vierulan (2015) kuvaamia vanhemmuuden kohteellistumisen ja stigmatisoitumisen prosesseja mutta myös eheytymistä ja voimaantumista.

Vanhemmuuden toteuttamiseen erilaisissa käytännön tilanteissa liittyi haasteita, jotka johtuivat vanhemmuuden tehtävien epäselvästä työnjaosta ja huonosta tai vähäisestä yhteistyöstä sijaisvanhempien

tai sosiaalityöntekijöiden kanssa. Kun luontevaa yhteyttä sijaisvanhempiin ei ollut, joutuivat vanhemmat käyttämään lapsiaan viestinvälittäjinä, ja kuulemaan myös lapsiltaan itseensä kohdistuvaa sijaisvanhempien esittämää arvostelua. Erilaiset kasvatuseriaatteen, joista ei oltu koskaan keskusteltu aikuisten kesken, tulivat näkyviksi lasten käydessä vanhempiansa luona ja aiheuttivat vanhemmille huolta ja mielihäpä. Jotkut vanhemmista yrittivät ”etäohjata” lapsiaan esimerkiksi lasten valittaessa sijaisperheessä tapahtuneesta kiusaamisesta tai univaikeuksista neuvomalla lasta miten kannattaisi toimia. Näissä tilanteissa lapsi jäi kuitenkin yksin, kun asioita ei käsitelty suoraan sijaisvanhempien kanssa. Aikuisten väliset ristiriidat heijastuvat aina lapsen vointiin ja turvallisuuden tunteeseen. Suikkanen-Malin (2015, 126) toteaa, ettei yhteiskunnan lupaus lapsen paremmasta elämästä sijaishuollon aikana voi toteutua, jos lapsi jää yksin aikuisten ristiriitojen ja osaamattomuuden vuoksi. Tämän tutkimuksen tulokset vahvistavat näkemystä lapselle välttämättömästä aikuisten välisestä sujuvasta yhteistyöstä.

Haastatelluilla vanhemmilla oli vahva kokemus, ettei heitä haluta ottaa mukaan yhteisen vanhemmuuden toteuttajaksi. Perhehoitosysteemin ulkoreunalta tapahtuva perhehoidon aikainen biologinen vanhemmuus näyttöytyi työläältä ja hankalalta. Vanhempien kannalta liian paljon asioita tapahtui sijaisperheiden vanhemmilta suljettujen ovien takana, eikä kokemuksia avoimuudesta tai läpinäkyvyydestä juurikaan kerrottu. Ideaali sijoitetun lapsen kahdesta perheestä ei tämän tutkimusaineiston perusteella tunnu nykyisillä järjestelyillä olevan mahdollinen.

Vastauksena ensimmäiseen tutkimuskysymykseen, millaisia ovat vanhempien osallisuuden kokemukset perhehoidossa, on tulosten perusteella todettava, että vanhempien osallisuus on vähäistä ja vanhempien kokemukset yhteistyöstä niin sijaisvanhempien kuin sosiaalityöntekijöidenkin kanssa siksi enimmäkseen kielteisiä. Vaikka kaikkien vanhempien lopullisena tavoitteena on perheen jälleenyhdistäminen, jokainen haluaisi sitä ennen olla enemmän lastensa arjessa mukana ja tehdä yhteistyötä sijaisvanhempien kanssa lastensa hyväksi omien voimavarojensa mukaan. Vanhemmat kokivat voimavarojensa olevan ajoittain koetuksella, mutta vain muutama heistä kaipasi itselleen tukea sijaisvanhemmilta. Enemmistö vanhemmista määritteli sijaisvanhempien tehtäväksi pelkästään lapsista huolehtimisen, eikä pitänyt mahdollisena tai toivottavanaakaan ystäväystymistä sijaisvanhempien kanssa. Tämä poikkeaa Hiltusen (2015, 201) näkemyksestä, jonka mukaan läheinen suhde vanhempien ja sijaisvanhempien välillä voisi toimia yhtenä tärkeänä vanhemmuuden tukimuotona perhehoidon aikana. Tässä tutkimuksessa vanhemmuuden tuen pitäisi haastateltujen mielestään tulla muualta, työntekijöiltä tai omista verkostoista. Toisaalta yksi vanhemmista toivoi, että sijaisperheessä huomattaisiin, milloin hänellä on vaikeampaa, eikä silloin kuormitettaisi lisää esimerkiksi kertomalla lapsen käytösongelmista sijaisperheessä.

7.2. Perhehoidossa vaikuttavat hallinnan suhteet

Tutkimukseni eteni vanhempien kertomien, ongelmalliseksi määrittelemieni kokemusten identifioinnin jälkeen palvelujärjestelmän tasolle. Tässä luvussa vastaan toiseen tutkimuskysymykseen, eli miten hallinnan suhteet ovat muokanneet vanhempien kokemuksia ja miten hallinnan suhteet vaikuttavat vanhempien osallisuuden mahdollisuuksiin. Aineistossa kerrotaan vanhempien ja lasten välisen yhteydenpidon säätelystä, riittämättömästä yhteistyöstä sijaisvanhempien kanssa, virheellisen tai liian niukan tiedon varassa tehdyistä päätöksistä ja vaihtuvista sosiaalityöntekijöistä. Tulkitsen näiden vanhempien kertomien kokemusten kuvaavan lastensuojelujärjestelmässä vaikuttavia hallinnan suhteita, jotka puolestaan aiheuttavat vanhemmille ulkopuolisuutta ja epätasa-arvoista kohtelua ja heikentävät heidän osallisuuttaan sosiaalipalveluiden asiakkaina. Sen sijaan, että lastensuojelun palvelujärjestelmä lisäisi asiakasosallisuutta ja voimaannuttaisi vanhempia sosiaalityön professionaalisten tavoitteiden mukaisesti (Rostila & Vinnurva 2013, 217–218) tapahtuukin päinvastoin. Pidän tätä tutkimuksen keskeisenä tuloksena, joka myös myötäilee aiempaa tutkimusta.

Aineistoon haastatellut vanhemmat kertoivat kokemuksiaan heihin ja kaikkiin huostaanotettujen lasten vanhempiin kohdistuvasta leimaavasta suhtautumisesta. Loukkaantumisen kokemuksia kerrottiin niin sosiaalityöntekijöiden, sijaisvanhempien, hoitotahojen kuin päivähoidonkin ihmettelevistä tai tuomitsevista kommentteista. Vanhemmat vastustivat stereotyyppistä huonoksi vanhemmaksi luokitelua ja kertoivat, etteivät tunne kuuluvansa niiden vanhempien joukkoon, joilta on ollut pakko ottaa lapset pois. Tästä syystä vanhemmilla oli vain vähän kontakteja muihin sijoitettujen lasten vanhempiin, eikä kokemuksia vertaistuesta muutamaa mainintaa lukuun ottamatta juurikaan ollut. Havainto vahvistaa Hiitolan (2015) esittämää vanhemmuuden määrittymistä kelvottomaksi lapsen huostaanoton jälkeen sekä Suikkanen-Malinin (2017) tutkimuksen johtopäätöksiä, joiden mukaan yhteiskunta ei hyväksy vanhemmuutta huostaanoton aikana. Smithin (1990, 79–80) mukaan yleistäminen ja objektivointi tuottavat ja ylläpitävät asiakkaiden ja työntekijöiden valta-asemien eroa korostavaa institutionaalista järjestystä. Palvelujärjestelmästä käsin tapahtuva ihmisten toiminnan koordinointi, josta tämänkin tutkimuksen haastateltavat kokemuksissaan kertovat, työntää ihmisiä marginaaliin ja pitää heitä siellä. Tällöin hämärtyy se tosiasia, ettei mikään asiakasryhmä ole homogeeninen vaan koostuu yksilöistä, joilla on erilaiset valmiudet ja voimavarat työskennellä elämäntilanteensa kohentamiseksi.

Hallinnan suhteiden kautta tarkasteltuna lastensuojelun perhehoidosta muodostuu kriittinen kuva. Monenlaiset lastensuojelun ja perhehoidon toimintatavat, määräykset ja säädökset rajoittavat tai syrjäyttävät vanhempia lastensa arjesta lasten ollessa sijoitettuna. Joiltain osin rajoittavat toimintatavat ovat lastensuojelun lakisääteisen tehtävän, lapsen kasvun ja kehityksen turvaamisen, kannalta

välttämättömiä, mutta ne uusintavat samalla Suikkanen-Malinin (2015, 124) kuvaamaa yhteiskunnallista diskurssia, jossa huostaanotetun lapsen vanhempien vanhemmuuteen suhtaudutaan epäilevästi. Kun vanhempien ulkopuolisuuden ja eriarvoisuuden kokemuksia reflektoi Smithin (2005, 18) ajattelun, jonka mukaan organisaatioiden työntekijät osallistuvat hallinnan suhteiden tuottamiseen tietoisesti tai tiedostamattaan oman toimintansa kautta, ymmärrys lastensuojelujärjestelmän epäkohdista kasvaa. Huostaanotettujen lasten vanhempien kohtaaminen voi eri auttamisammattilaisten keskuudessa olla vaikeaa ja tällöin turvaudutaan johdon ja organisaation ohjeistuksiin. Lisäksi yhteiskunnallisen hallinnan suhteet vaikuttavat niin yksittäisen palvelunkäyttäjän kuin organisaation työntekijöidenkin elämään, eikä esimerkiksi sijaisvanhempi tai sosiaalityöntekijä voi oman intuiotensa varassa aina toimia toisin, vaikka haluaisikin.

Vanhempien ulkopuolisuuden kokemuksiin ja vaihteleviin, enimmäkseen kielteisiksi koettuihin yhteistyökäytäntöihin niin sijaisvanhempien kuin sosiaalityöntekijöidenkin kanssa vaikuttaa analyysin perusteella myös vanhempien jääminen ilman tukea. Vanhempien kokemuksissa ei kerrottu erikseen vanhemmuustyöskentelystä, vaan vanhempien saama tuki vaikutti olevan enimmäkseen joko lasten vastuusosiaalityöntekijöiden tai yleisemmällä tasolla kerrottuna kasvottoman sosiaalitoimen varassa. Lastensuojelun palvelujärjestelmässä ei Hoikkalan ja Heinosen (2013, 47) mukaan ole kyetty ratkaisemaan, kenelle vastuu vanhempien kanssa työskentelystä kuuluu. Tukityötä ei voida sälyttää pelkäämään sijaisvanhemmille, eikä se nykyisillä työn järjestelyillä mahdu kunnolla lapsen vastuusosiaalityöntekijänkään työnkuvaan. Tässä tutkimuksessa vanhempien kertomista palaverikokemuksista välittyy käsitys, että vanhempien näkemykset perheen tilanteesta ja lapsen edusta ovat usein kaukana sijaisvanhempien näkemyksistä, ja välille kaivataan ehdottomasti kolmatta tahoa sovitteluun, tulkitsemaan ja tarvittaessa jopa puolustamaan vanhempia. Lastensuojelun sosiaalityöntekijän tehtävänä on kuitenkin ensisijaisesti huolehtia lapsen edusta ja hyvinvoinnista, ja jännitteisissä tai epäselvissä tilanteissa asettua puolustamaan lasta. Tällöin vanhempien saama tuki voi kapeutua tai jäädä pois kokonaan. Tilanteissa, joissa vanhempi on jäänyt ilman riittävää tukea eikä hänen kanssaan ole käyty tarpeeksi läpi lastensuojelun päätösten taustoja eikä perusteita, kuten aineiston vanhempien kokemuksissa kerrotaan, hallinnan suhteet syrjäyttävät vanhempia lastensa arjesta. Myös sijaisvanhemmilta saatava tuki oli tämän aineiston perusteella hyvin vähäistä. Parhaat kokemukset vanhemmuuden tuesta liittyivät lyhytaikaisten sijaisperheiden toimintatapoihin. Vanhempien kokemukset lyhytaikaisten sijaisperheiden vaihtumisista pitkäaikaisiin sijaisperheisiin olivat vanhempien näkökulmasta enimmäkseen huonoja. Aineiston perusteella pitkäaikaisilla sijaisperheillä ei ollut yhtä hyviä valmiuksia vanhempien kanssa työskentelyyn kuin lyhytaikaisilla sijaisperheillä.

8 POHDINTA

Tavoitteeni kokemustiedon, tutkimustiedon ja asiantuntijatiedon yhdistämisestä institutionaalisen etnografian viitekehyyksessä tuotti hyvin samankaltaisia tutkimustuloksia kuin monissa aiemmissa tutkimuksissa. Lastensuojelun perhehoitoon sijoitettujen lasten vanhemmat jäävät perhehoidossa, kuten lastensuojelun laitoshoidossakin ulkopuolisiksi ja ilman tarvitsemaansa tukea, koska huostaanotettujen lasten vanhempien vanhemmuus on kulttuurisesti ristiriitainen vanhemmuuden muoto. Lastensuojelun palvelujärjestelmään ei siten suuntaudu riittävää yhteiskunnallista painetta sille, että vanhemmuustyöskentelyyn saataisiin enemmän monitoimijaista työntekijäosaamista ja -resurssia. Erityisesti sijaisvanhempien mutta myös sosiaalityöntekijöiden asenteissa ja toimintatavoissa on tämän tutkimuksen perusteella vanhempien osallisuutta heikentäviä piirteitä, joihin voitaisiin sijaisperheiden valmennuksessa ja sosiaalityöntekijöiden koulutuksessa ja perehdytyksessä puuttua.

Heino ja Säles (2017, 68) pitävät toimivan perhehoidon edellytyksenä vanhempien aktiivista kuntouttamista ja tukemista. Tämä tutkimus vahvistaa näkemystä, että niin kauan kuin vanhemmuustyöskentelyssä on puutteita, ei myöskään vanhempien osallisuus perhehoidossa voi toteutua parhaalla mahdollisella tavalla. Tutkimukseeni osallistuneet vanhemmat olivat motivoituneita keskustelemaan lastensa ja perheidensä asioista ja kertoivat monin tavoin halukkuudestaan osallistua enemmän lastensa arkeen ja parantaa yhteistyötä sijaisvanhempien kanssa. Vanhemmuustyöskentelyä kannattaisi tämän tutkimuksen tulosten perusteella suunnata erityisesti jaetun vanhemmuuden vahvistamiseen ja vanhempien ja sijaisvanhempien välisen yhteistyön rakentamiseen. Heino ja Säles (2017, 60) kuvaavat erilaisia, joissain kunnissa jo käyttöön otettuja perhesijoituksen alkuvaiheen työskentelymalleja, joissa pyritään luottamuksen ja yhteistyösuhteiden rakentamiseen vanhempien, sijaisvanhempien ja perhehoidon työntekijöiden kesken yhdessä lapsen kanssa toiminnallisista ja taidepainotteisista menetelmistä. Onnistuessaan tämänkaltainen yhteistoiminta lisäisi todennäköisesti niin tutkimukseeni osallistuneiden vanhempien kuin muidenkin perhehoitoon sijoitettujen lasten vanhempien osallisuuden kokemuksia myös perhesijoituksen alkuvaiheen jälkeen. Heino ja Säles (mt.) kuvaamissa mallinnuksissa sosiaaliohjauksella on tärkeä rooli sosiaalityön rinnalla. Jos ajatellaan Suikkasen (2015) tavoin, että sosiaalityöntekijä olisi orkesterin kapellimestari, sosiaaliohjaajat voisivat vanhempien ja sijaisvanhempien lähityöntekijöinä toimia orkesterin instrumenttien viritysmestareina. Sosiaaliohjauksen rooli ei tullut tämän aineiston vanhempien kokemuksissa ääneen puhutuksi, mutta viittauksia sijoituksen aikaiseen perhetyöhön ja sosiaaliohjaajan yhteydenottoihin esiintyi.

Pohdittavaksi jää, miten paljon niin sijaisvanhempien kuin sosiaalityöntekijöidenkin toimintaan vaikuttavat organisaatiotason (Kuronen 2014, 96–97) hallinnan suhteita ilmentävät, usein

lainsäädäntöön tai sen tulkintaan perustuvat ohjeistukset. Esimerkiksi lapsen etuun, tietosuojaan tai vaitiolovelvollisuuteen vedoten voidaan käyttää juridista valtaa, joka tekee vanhempien kohtaamisesta byrokraattista, läpinäkymätöntä tai jopa syrjäyttävää. Ammatillisten käytäntöjen kriittisen tarkastelun lisäksi olisi syytä arvioida mahdollisia lainsäädännön ei-toivottuja seurannaisvaikutuksia ja erityisesti vanhempien käynnistämien valitusprosessien mielekkyyttä. Aineistossa kerrotaan, ettei vanhemmilla ole ollut riittävästi tietoa oikeuksistaan eivätkä he ole päässeet oikeusistuimien käsitteilyihin henkilökohtaisesti mukaan. Palvelujärjestelmän kannalta on hälyttävää, että vanhempi joutuu turvautumaan juristien apuun tilanteissa, jotka olisi mahdollisesti voitu ratkaista lastensuojelun neuvotteluissa ja muissa perhehoidon kohtaamisissa hyvissä ajoin ennen tilanteiden kriisiytymistä.

Aineiston vanhempien kokemusten analyysissa lastensuojelujärjestelmän hallinnan suhteet aiheuttivat vanhemmille ulkopuolisuuden ja eriarvoisuuden kokemuksia. Vaikka tässä tutkimuksessa ei ole haastateltu erikseen sijaisvanhempia tai sosiaalityöntekijöitä, ajattelen, että heilläkin on omat kokemuksensa lastensuojelun hallinnan suhteista, ja että huonot yhteistyökokemukset aiheuttavat myös heille tyytymättömyyttä ja turhautumista. Kiinnitän huomiota siihen, että perhesijoituksia katkeaa myös siksi, että sijaisvanhemmat päätyvät irtisanomaan toimeksiantosopimuksensa koska kokevat sijaisvanhemmuuden liian vaativaksi tehtäväksi, ja että irtisanoutumisiin voi vaikuttaa toimimaton yhteistyö syntymävanhempien tai sosiaalityöntekijöiden kanssa. Toisaalta myös sosiaalityöntekijöiden rekrytointivaikeudet johtuvat suurelta osin työn kuormittavuudesta, jota esimerkiksi toimimaton yhteistyö sijaisvanhempien ja syntymävanhempien kanssa lastensuojelun kontekstissa voi aiheuttaa. Siksi perhehoidon systeemin yhden tärkeän osapuolen, sijoitettujen lasten vanhempien kokemukset ovat inhimillisen kärsimyksen lisäksi merkityksellisiä signaaleja myös palvelujärjestelmän ja sitä ohjaavan lainsäädännön kehittämiseksi.

Eronen (2012, 115) muistuttaa aiheellisesti, ettei ihmisten kokemusten tutkiminen yleensä tuota suoraa tietoa käytäntöjen uudistamiseen. Käytäntöjen kehittämiseen suuntaavan sosiaalityön tutkimuksen pitäisi perustua asiakkaiden elettyyn tietoon, sosiaalityöntekijöiden kokemustietoon ja tutkijan teoreettiseen tietoon, ja nämä tiedon lajit pitäisi saada yhdistettyä. Tietojen täydelliseen yhdistelyyn ei tässäkään yksittäisessä tutkimuksessa päästä, mutta vanhempien eletyn kokemustiedon avulla voidaan käydä tarpeellista keskustelua vanhempien kiistanalaisesta asemasta lastensuojelun perhehoidon kontekstissa.

Tutkimusmenetelmänä institutionaalinen etnografia ei päästänyt minua helpolla. Olen kuitenkin tyytyväinen, että vanhempien kertomien kokemusten kautta pääsin - tai jouduin - tarkastelemaan lastensuojelun palvelujärjestelmää kriittisemmin ja perusteellisemmin kuin olisin toisenlaisessa viitekehyksessä ehkä tehnyt. Tutkimustulosteni valossa esitän kaksi kysymystä, jotka voisivat olla

jatkotutkimuksen kohteena. Huostaanotto on lastensuojelun vaativin tehtävä ja huostaanoton perusteiden määrittely ja vaihtoehtojen punninta lainsäädännöstä ja soveltamisohjeista huolimatta joskus hyvin vaikeaa. Toisaalta sijaisperheiden rekrytointi ja perhesijoitusten jatkuvuuden turvaaminen ovat palvelujärjestelmän kriittisiä menestystekijöitä. Voiko joskus käydä niin, että rajatapauksissa huostaanoton perusteita ajaututaan todistelemaan syrjäyttämällä vanhempien vahvuudet ja osallisuus? Tai voiko käydä myös niin, että joskus sijoituksen katkeamisen pelossa sijaisvanhemmille siirtyy lainsäädännössä määriteltyä enemmän toimintavaltaa, joka voi syrjäyttää vanhempia? Tämän tutkimuksen yksi puute eittämättä on, että sijaisperheiden ja sosiaalityöntekijöiden näkökulmat on rajattu tutkimuksen ulkopuolelle, ja johtopäätökseni ja pohdintani perustuvat vain yhden perhehoidon osapuolen, sijoitettujen lasten vanhempien kokemuksiin. Toisaalta aineistoon haastateltujen vanhempien vahva viesti siitä, että he ovat tahtomattaan joutuneet ulkopuolisiksi lastensa perheiden yhteisöissä toivottavasti herättää keskustelua ja innoittaa jatkotutkimuksiin.

Noudattamalla institutionaalisen etnografian ja taistelevan tutkimuksenkin suuntaviivoja olen pyrkinyt välttämään toistamista tai uusintamista hallinnan suhteita tutkimuksen kautta. Vaikka tutkimustulokseni ovat samankaltaisia aiemman tutkimuksen kanssa, ne myös osoittavat, ettei sijoitettujen lasten vanhempien asemaan lastensuojelun asiakkaina ole tällä vuosikymmenellä tapahtunut muutoksia ainakaan parempaan. Voi myös ajatella, että yhteiskunnan kovenevat arvot ja markkinatalouden kasvava vaikutusvalta heikentävät asiakkaiden asemaa entisestään. Eriarvoisuuskehityksen vähentämiseksi tarvitaan yhteiskunnan ja palvelujärjestelmien rakenteellisten epäkohtien korjaamisen lisäksi nykyistä ennakkoluulottomampaa ja osallistavampaa työskentelyä yhdessä asiakkaiden kanssa.

Tämä tutkimus on tehty haastatteluvaiheessa vanhempien kanssa, siitä heille suuri kiitos, ja lastensuojelun perhehoitoa on tarkasteltu vanhempien näkökulmasta. Muiden perhehoidon toimijoiden näkemykset ja mielipiteet on siksi tietoisesti rajattu tutkimuksen ulkopuolelle. Rajaus on ollut selkeä lukuun ottamatta usein pohdittavakseni tullutta ajatusta lapsen asemasta syntymäperheensä, sijaisperheensä ja vastuusosiaalityöntekijänsä muodostamassa yhteisössä, jota aikuiset eivät välttämättä yhteisöksi miellä. Päätän siksi kirjoitukseni Pelastakaa Lapset ry:n PERHOS-hanketta esitelleen Mykäsän (2016) toimittaman lehtiartikkelin sitaattiin:

”Ei lapsen mieli häiriinny siitä, että hän elää laajennetussa perheyhteisössä. Lapsen mieli häiriintyy siitä, että hän kokee joutuvansa häpeään tai epätietoisuuteen yhteisönsä aikuisten tähden.”

Lähteet

- Alhanen, Kai (2014): Vaarantunut suojelulta. Tutkimus lastensuojelujärjestelmän uhkatekijöistä. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen raportti 24/2014. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Bardy, Marjatta & Heino Tarja (2013): Lapsuus, aikuisuus ja yhteiskunta III osa: Lastensuojelun ala. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) Lastensuojelun ytimessä. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 71-78.
- Beresford, Peter (2013): Beresford, P. (2013). From 'other' to involved: User involvement in research: an emerging paradigm. *Nordic Social Work Research*, 3(2). 139-148.
- Beresford, Peter (2012): Ignored or just forgotten? *Journal of Integrated Care*, 20(4). 202-204.
- DeVault, Marjorie & McCoy, Lisa (2006): Institutional Ethnography: Using Interviews to Investigate Ruling Relations. Teoksessa Smith, Dorothy E. (toim.) *Institutional Ethnography as Practice*. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield.
- Enroos, Rosi (2016): Lapsen tulo julkiseen kotiin: huostassaolon ensi vaiheet sijaishuoltopaikkojen toimijoiden näkökulmasta. Teoksessa Enroos, Rosi & Tarja Heino & Tarja Pösö. *Huostaanotto: Lastensuojelun vaativin tehtävä*. Tampere: Vastapaino.
- Eronen, Tuija (2012): Lastenkoti osana elämäntarinaa. Narratiivinen tutkimus lastenkodissa asuneiden kertomuksista. Tampere: Tampereen Yliopistopaino.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (2014): *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Euroopan unionin yleinen tietosuoja-asetus (EU 679/2016) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?qid=1528874672298&uri=CELEX%3A02016R0679-20160504>. Luettu 5.12.2018.
- Gomez, Maria Victoria & Kuronen, Marjo (2011): Comparing local strategies and practices: Recollections from two qualitative cross-national research projects. *Qualitative Research* 11(6). 683-697.
- Goemans, Anouk & Mitch van Geel & Paul Vedder (2015): Over Three Decades of Longitudinal Research On the Development of Foster Children: A Meta-analysis. *Child Abuse & Neglect* 42. 121-134.
- Forsberg, Hannele & Pösö, Tarja (2009): Valvottujen tapaamisten näyttämö. Vieraan ja perhesidoksen rajankäyntiä. Teoksessa Jallinoja, Riitta (toim.) *Vieras perheessä*. Helsinki: Gaudeamus. 146-161.
- Gauffin, Katri (2013): Sijaishuollon aikainen sosiaalityö äitien kokemana. Lisensiaatintutkimus. Lapsi- ja nuorisososiaalityön erikoisala. Turun yliopisto <https://www.sosnet.fi/loa-der.aspx?id=b2e05d37-e836-40f4-a3a4-a5ef6c56e62e>. Luettu 15.5.2018.
- Granfelt, Riitta (2000): Kertomuksia kodittomuudesta ja marginaalista. Teoksessa Karvinen Synnöve, Tarja Pösö & Mirja Satka (toim.) *Sosiaalityön tutkimus: metodologisia suunnistuksia*. 99-114.
- Granfelt, Riitta (1998): *Kertomuksia naisten kodittomuudesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Hakalehto, Susanna (2016): Johdatus lapsen oikeuksiin lastensuojelussa. Teoksessa Hakalehto, Suvianne & Virve Toivonen & Mirjam Araneva & Merike Helander & Sanna Koulu (toim.) Lapsen oikeudet lastensuojelussa. Helsingin seudun kauppakamari: Hansaprint Oy. Teoksessa Hakalehto, Suvianne & Virve Toivonen & Mirjam Araneva & Merike Helander & Sanna Koulu (toim.) Lapsen oikeudet lastensuojelussa. Helsingin seudun kauppakamari: Hansaprint Oy. 22-52.
- Hart, Randle & McKinnon, Andrew (2010): Sociological Epistemology: Durkheim's Paradox and Dorothy E. Smith's Actuality. *Sociology* 44(6).1038-1054.
- Heino, Tarja & Säles, Emilia (2017): Lasten ja perheiden yksilöllisiin tarpeisiin vastaava perhehoito. Kohti perhehoidon laadun vahvistamista. Työpäperi 12/2017. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Heino, Tarja & Johnson Marianne (2010): Huostassa olleet lapset nuorina aikuisina. Teoksessa Hämmäläinen, Ulla & Kangas, Olli. (toim.) Perhepiirissä. Helsinki: Kela. 266-293.
- Helavirta, Susanna (2014): Huostaanoton kuva suomalaisen tutkimuksen valossa. *Janus: sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 22(3). 288-298.
- Hiitola, Johanna (2015): Hallittu vanhemmuus. Sukupuoli, luokka ja etnisyys huostaanottoasiakirjoissa. Tampere: Tampere University Press.
- Hiltunen, Tarja (2015): Äitiys, huostaanotto ja voimaantuminen. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Hirsjärvi, Sirkka & Helena Hurme (2008): Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Hoikkala, Susanna & Heinonen, Hanna (2013): Samalla puolella? Näkökulmia perheiden jälleenyhdistämiseen lastensuojelussa. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- Hyypä, Harri & Liisa Kiviniemi & Jani Kukkola & Timo Latomaa & Pirkko Sandelin, P. 2015. Kokemuksen tutkimuksen ulottuvuudet. ePooki. Oulun ammattikorkeakoulun tutkimus- ja kehitystyön julkaisut 9. <http://urn.fi/urn:nbn:fi-fe201503252008>. Luettu 30.4.2019.
- Hämmäläinen, Kati. (2012): Perhehoitoon sijoitettujen lasten antamat merkitykset kodilleen ja perhesuhteilleen. Helsinki: Väestöliitto.
- Janhunen, Tarja & Valkonen, Leena (2016): Tutkimustietoa perhehoidon kehittämiseksi – Katsaus kansainvälisiin tutkimuksiin 2010–2016. THL – Työpäperi 45/2016.
- Jokela, Ulla (2011): Diakoniatyön paikka ihmisten arjessa. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Jokinen, Kimmo (2017): Ydinperheestä monimuotoisiin perheisiin. Teoksessa Hytönen, Maarit & Anttonen, Anne (toim.) Perhe ja avioliitto muutoksessa. Kuopio: Grano Oy. 126-146.
- Kallinen, Kati & Merja Laitinen, & Lauri Lantela & Jaana Leinonen & Anna Nikupeteri & Henna Nurmi & uija Turunen (2018): Lasten, nuorten ja perheiden osallisuus monitoimijaisen yhteistyön mahdollisuuksina ja haasteina. Teoksessa Petrelius, Päivi & Eriksson, Pia (toim.) Uudistuva lastensuojelu: Kohti asiakkaiden ja ammattilaisten yhteistoimintaa. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. 14-22.

Kananoja, Aulikki & Kristiina Ruuskanen (2019): Selvityshenkilön ehdotukset lastensuojelun toimintaedellytysten ja laadun parantamiseksi. Loppuraportti. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön raportteja ja muistioita 2019:4. http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161379/Selvityshenkilön_edellytykset_lastensuojelun.pdf?sequence=4&isAllowed=y. Luettu 15.5.2019.

Kananoja, Aulikki & Marjo Lavikainen & Mikko Oranen (2013): Toimiva lastensuojelu -selvitysr ryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön raportteja ja muistioita 2013:19. http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/74483/Toimiva%20lastensuojelu%20loppuraportti_finaal_19062013.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Luettu 15.5.2019.

Karppinen Kirsi 26.6.2019. Lastensuojelun maine on murentunut, ja tässä on sen seuraus: äidit ja isät sinnittelevät viimeiseen asti yksin, koska pelkäävät hakea apua. <https://yle.fi/uutiset/3-10846813>

Ketola, Jari (2008): Perhehoito ennen ja nyt. Teoksessa Ketola, Jari (toim.) Sijoita perheeseen. Perhehoito inhimillisenä ja taloudellisenä vaihtoehtona. Jyväskylä: PS-kustannus. 15-26.

Ketola, Jari (2008): Lasten ja nuorten perhehoito. Teoksessa Ketola, Jari (toim.) Sijoita perheeseen. Perhehoito inhimillisenä ja taloudellisenä vaihtoehtona. Jyväskylä: PS-kustannus. 27-60.

Koulu, Sanna (2016): Lastensuojelun sopimuksellisuus ja lapsen asema. Teoksessa Hakalehto, Suvianne & Virve Toivonen & Mirjam Araneva & Merike Helander & Sanna Koulu (toim.) Lapsen oikeudet lastensuojelussa. Helsingin seudun kauppakamari: Hansaprint Oy. 242-273.

Kuronen, Marjo. (2014): Perheen ideologinen tuottaminen. Teoksessa Jallinoja, Riitta & Helena Hurme & Kimmo Jokinen (toim.) Perhetutkimuksen suuntauksia. Helsinki: Gaudeamus. 81-98.

Kuula, Arja & Tiitinen, Sanni (2010): Eettiset kysymykset ja haastattelujen jatkokäyttö. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen Matti (toim.) Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino. 376-392.

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista. Sosiaalihuollon asiakaslaki. 22.9.2000/812 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000812>. Luettu 25.5.2018.

Laine, Timo (2015): Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Valli, Raine & Aaltola, Juhani (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Juva: PS-kustannus. 29-51.

Lastensuojelun käsikirja/perhehoito. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/sijais-huolto/sijaishuollon-muodot/perhehoito>. Luettu 29.3.2018.

Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma Lape:n verkkosivut: <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/lapsi-ja-perhepalveluiden-muutosohjelma-lape-/erityis-ja-vaativan-tason-palvelut/lastensuojelun-kehittaminen/lastensuojelun-perhehoito>. Luettu 24.4.2018.

Leemann, Lars & Hämäläinen, Riitta-Maija (2016): Asiakasosallisuus, sosiaalinen osallisuus ja matalan kynnyksen palvelut. Pohdintaa käsitteiden sisällöstä. Yhteiskuntapolitiikka 81(5). 586-592.

LOS. YK:n lapsen oikeuksien sopimus. Yleissopimus lapsen oikeuksista. <https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/sopimus-kokonaisuudessaan/> Luettu 20.3.2018.

Lsl 2007/ 417. Lastensuojelulaki. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>. Luettu 30.3.2018.

- Mykkänen, Raili (2016): Lapsella on heimolaisen mieli. Pelastakaa Lapset – Rädda barnen. 4:2016. 6-11. https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/pelastakaa/2016/12/21171755/pelastakaa_lapset_4_2016_paras_juttu.pdf. Luettu 5.3.2019.
- Niemi, Petteri (2013): Hyvä, paha valta. Teoksessa Laitinen, Merja. & Niskala, Asta (toim.) Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Tampere: Vastapaino. 31-54.
- Nieminen, Ari (2014): Kokemustiedon määritelmät ja muodot – kohti uutta kokemuksen politiikka? Teoksessa Nieminen, Ari & Tarkiainen, Ari & Vuorio, Elina (toim.) Kokemustieto, hyvinvointi ja paikallisuus. Turku: Turun ammattikorkeakoulu. 14-30.
- Närhi, Kati, Tuomo Kokkonen & Aila-Leena Matthies (2013): Nuorten aikuisen miesten osallisuuden ja toimijuuden reunaehdoja sosiaali- ja työvoimapalveluissa. Teoksessa Laitinen, Merja & Niskala, Asta (toim.) Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Tampere: Vastapaino. 113-145.
- Paaso, Sari-Anne & Särkiö, Hanna (2019): Lapsen kokema turvallisuuden tunne lastensuojelun perhehoidossa. *Perheterapia* (29)1. 34-40.
- Pitkänen, Miia (2011): Vastuun paikka. Vanhempien tukeminen lapsen huostaanotossa. Soccan ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 26.
- PerL 263/2015. Perhehoitolaki. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150263>. Luettu 30.3.2018.
- Perttula, Juha (2011): Kokemus ja kokemuksen tutkimus: fenomenologisen erityistieteen tietenteoria. Teoksessa Perttula, Juha & Latomaa, Timo (toim.) Kokemuksen tutkimus. Merkitys – Tulkinta – Ymmärtäminen. Tampere: Juvenes Print. 115-162.
- Pulkkinen, Lea (2018) Kohti yhteistä lapsikäsitystä. Työpaperi 12/2018 THL. http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/136124/URN_ISBN_978-952-343-086-0.pdf?sequence=1&isAllowed=y Luettu 30.10.2018.
- Rostila, Ilmari & Vinnurva Jukka (2013): Sosiaalityön asiakkaan toimijuus ja täysimittainen professionaalisuus. Teoksessa Laitinen, Merja & Niskala, Asta (toim.) Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Tampere: Vastapaino. 196-218.
- Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (2005): Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) Haastattelu: tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus.
- Ruusuvuori, Johanna & Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (2010): Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino.
- Saarikallio-Torp, Miia, Tarja Heino, Heikki Hiilamo, Helka Hytti & Marketta Rajavaara (2010): Lapsi huostassa, vanhemmat ahdingossa. Teoksessa Hämäläinen, Ulla & Kangas, Olli. (toim.) Perhepiirissä. Helsinki: Kela. 236–265.
- Satka, Mirja & Ilse Julkunen & Aino Kääriäinen & Ritva Poikela & Laura Yliruka & Heidi Muurinen (2016): Johdanto – Käytäntötutkimus tietona ja taitona. Teoksessa Satka, Mirja & Ilse Julkunen & Aino Kääriäinen & Ritva Poikela & Laura Yliruka & Heidi Muurinen. Heikki Waris -instituutti ja Mathilda Wrede -institutet. 8-30.

Satka Mirja & Skehill, Caroline (2012): Michel Foucault and Dorothy Smith in case file research: Strange bed-fellows or complementary thinkers? *Qualitative Social Work*, 11(2). 191-205.

Sen, Robin & Broadhurst, Karen (2011): Contact between children in outof-home placements and their family and friends net-works: a research review. *Child & Family Social Work* 16 (3). 298-309.

Sevon, Eija & Notko Marianne (2008): Perhesuhteiden omalakisuus. Teoksessa Hokkanen Tiina ym. (toim.) *Perhesuhteet puntarissa*. Helsinki: Palmenia Helsinki University Press. 13-26.

Sinko, Päivi & Virokannas, Elina (2009): Rajallisia äitiysidentiteettejä - Huumeita käyttäneiden naisten kertomuksia lastensa huostaanotoista. *Janus* 17(2). 104-120.

Smith, Dorothy E. (2005): *Institutional Ethnography: A Sociology for People*. Lanham/ Oxford: Alta Mira Press.

Smith, Dorothy E. (1999): *Writing the Social*. Toronto: University of Toronto Press.

Smith, Dorothy E. (1990): *Texts, Facts and Femininity: Exploring the Relations of Ruling*. London: Routledge.

Smith, Dorothy E. (1988): *The Everyday World as Problematic. A Feminist Sociology*. Oxford: Alden Press.

Suikkanen-Malin, Tuija (2015): Yhteinen vanhemmuus sijaishuollossa. Tarinoita yhteisyydestä vanhemmuuden tehtäviä hoitavien välillä. Ammatillinen lisensiaatin tutkimus. Helsingin yliopisto/sosi-aalitieteiden laitos. <https://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=a375e695-954c-43c3-81fa-f3c30df9acc0>. Luettu 10.6.2019.

Suoranta, Juha & Ryyänen, Sanna (2014): *Taisteleva tutkimus*. Helsinki: Into-Kustannus.

THL (2019) Lastensuojelu 2018. Tilastoraportti 23/2019. Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos, Suomen virallinen tilasto. http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/138211/Tr23_19_LASU.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Luettu 28.6.2019.

Tuomi, Jouni (2018): *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi (Uudistettu laitos)*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Tuovinen-Kakko, Tarja (2011): Äitien kokemuksia huostaanotosta ja sen jälkeisestä elämästä. Lisensiaatin tutkimus. Lapin yliopisto. <https://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=256bcb0f-da57-4060-bf5d-a3437a17dbfe>. Luettu 10.8.2018.

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2009. Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakoarvioinnin järjestämiseksi. <https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/eettisetperiaatteet.pdf>. Luettu 25.9.2018.

Valkonen Leena (2008): Mitä perhehoidosta tiedetään tutkimusten perusteella? Teoksessa Ketola, Jari. (toim.) *Sijoita perheeseen. Perhehoito inhimillisenä ja taloudellisenä vaihtoehtona*. Jyväskylä: PS-Kustannus. 99-117.

Vanhanen, Sonja (2009): Mun kaikki on tärkeitä. SOS-lapsikylään sijoitettujen lasten sosiaaliset verkostot. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.

Vierula Tarja (2016): Huostaanoton käynnistämät suhteet ja prosessit vanhempien henkilökohtaisessa elämässä. Teoksessa Rosi Enroos, Tarja Heino & Tarja Pösö (toim.) Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino.196-218.

Vierula, Tarja (2013): Lastensuojelun asiakirjojen tahattomat seuraukset. Teoksessa Laitinen, Merja & Niskala, Asta (toim.) Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Tampere: Vastapaino. 270-298.

Virokannas, Elina (2017): Eriarvoisuuden kokemuksia ja hallinnan suhteita hyvinvointipalvelujärjestelmässä. Huumeita käyttävien naisten ”standpoint”. Yhteiskuntapolitiikka 82 (3). 274-284.

Vuorenmaa, Maritta (2016): Äitien ja isien osallisuus perheessä ja lasten palveluissa sekä osallisuuden yhteydessä olevat tekijät. Tampere: Tampere University Press.

#Mun perheet. Suunnitelmallinen perheen jälleenyhdistäminen perhehoidossa. <https://pesapuu.fi/toiminta/perhehoito/perheiden-jalleenyhdistaminen/> Luettu 15.11.2018.

Liitteet

Liite 1

OHJE TYÖNTEKIJÖILLE

Hyvä perhehoidon työntekijä,

olen sosiaalityön opiskelija Jyväskylän yliopiston Kokkolan yliopistokeskus Chydeniuksesta. Teen pro gradu – tutkielmaa lastensuojelun perhehoitoon sijoitettujen lasten syntymävanhempien osallisuuden kokemuksista lastensa arjessa ja perhehoidon toteuttamisessa perhehoidon aikana, sekä syntymävanhempien ja sijaisvanhempien välisestä yhteistyöstä. Toteutan tutkimukseni haastatteleamalla perhehoitoon sijoitettujen lasten vanhempia. Olen hakenut tutkimuslupaa kolmesta kunnasta haastateltavien, heidän läheistensä ja sijaisperheiden anonymiteetin suojaamiseksi. Kunnasta X olen saanut tutkimusluvan 30.11.2018, ja työelämän yhteyshenkilöksi on lupautunut johdettava sosiaalityöntekijä X.X.

Pyydän nyt apuasi liitteenä olevan mallin mukaisten haastattelukutsujen toimittamiseksi potentiaalisille haastateltaville, 1/perhe. Olen toimittanut työpaikallasi edelleen lähetettäväksi X kpl postimerkillä varustettua kutsukirjettä. Tutkimuksen kohderyhmänä ovat vanhemmat, joiden lapsi tai lapsia on tai on ollut sijoitettuna toimeksiantosuhteiseen perhehoitoon samaan, läheisverkostoon kuulumattomaan sijaisperheeseen vähintään vuoden ajan. Läheisverkostosijoitukset, ammatilliset perhekodit ja ostopalveluna toteutetut perheisjoitukset siis suljetaan tästä tutkielmasta pois. Toivon, että arvioit sopivia perheitä miettiessäsi, onko vanhemmalla tai vanhemmilla riittävästi voimavaroja tutkimukseen osallistumiseksi. Minkäänlaista tutkimukseen liittyvää seurantaa ei kirjeiden lähettämisen jälkeen tarvitse tehdä, sillä haastattelukutsussa on ohjeet, miten asiasta kiinnostuneet vanhemmat voivat ottaa yhteyttä minuun. Tähän ohjeistukseen liittyen annan mielelläni lisätietoa tarpeen mukaan.

Kiitos jo etukäteen avustasi! Tutkimukseni pitäisi valmistua 30.6.2018 mennessä, jonka jälkeen esittelen mielelläni tutkimustuloksia työyhteisösi kiinnostuksen mukaan. Haastateltavien rekrytointi on tutkimukseni kriittisin vaihe, joten jään jännityksellä odottamaan yhteydenottoja!

Yhteistyöterveisin

Leena Rinne

040xxxxxxx

leirinn@student.jyu.fi

KUTSU HAASTATTELUTUTKIMUKSEEN

Hyvä vanhempi,

olen sosiaalityön opiskelija Jyväskylän yliopiston Kokkolan yliopistokeskus Chydeniuksesta. Teen opintoihini liittyvää pro gradu - tutkimusta lastensuojelun perhehoitoon sijoitettujen lasten vanhempien osallisuuden kokemuksista lastensa arjessa ja perhehoidon toteuttamisessa perhehoidon aikana. Tavoitteena on myös selvittää, minkälaista vanhempien ja sijaisvanhempien välinen yhteistyö on vanhempien näkökulmasta, ja minkälaista sen toivottaisiin olevan. Etsin vastauksia mm. seuraavansiin kysymyksiin:

- Millä tavalla vanhemmat huomioidaan lastensa asioiden hoidossa?
- Miten yhteydenpitoa ja tiedonvaihtoa toteutetaan puolin ja toisin?
- Minkälaista perhehoitoa vanhemmat toivoisivat lapselleen?

Haen nyt tutkimukseeni aiheesta kiinnostuneita haastateltavia perhehoitoon sijoitettujen lasten vanhemmista ja olen siksi tutkimusluvan saatuani pyytänyt Vantaan ja kahden muun kunnan perhehoidon työntekijöitä välittämään haastattelukutsuja asiakkailleen. Toteutan haastattelut yksilöhaastatteluna tai molempien vanhempien yhteishaastatteluna haastateltavan toivomassa paikassa, ja nauhoitan haastattelut tutkimustani varten. Haastattelut ovat kertaluontoisia ja kestävät 1-2 tuntia.

Haastatteluun osallistuminen tai osallistumattomuus ei tule työntekijöiden tietoon eikä vaikuta millään tavalla perheenne lastensuojelun asiakkuuteen. Minulla ei myöskään ole haastattelukutsujen saajien yhteystietoja. Tutkimukseen osallistujien kanssa käydään ennen haastattelua läpi tietosuojan toteuttaminen tässä tutkimuksessa ja pyydetään haastateltavalta kirjallinen suostumus, jonka mukaisesti tutkimuksen voi halutessaan keskeyttää missä vaiheessa tahansa. Tutkimuksen ohjaajana toimii yhteiskuntatieteiden tohtori, yliopistonopettaja Tuomo Kokkonen Jyväskylän yliopiston Kokkolan yliopistokeskus Chydeniuksesta.

Toivon, että kutsuni tavoittaa teitä vanhempia, jotka olette valmiita kertomaan kokemuksistanne lastensuojelun perhehoidosta! Tiedetään, että perhehoidon kehittämisessä sijoitettujen lasten vanhempien kokemustietoa on käytettävissä liian vähän. Toisaalta on näyttöä myös siitä, että sijoitetun lapsen kahden perheen välisen yhteistyön kehittäminen tukee lasta ja lisää perheen jälleenyhdistämisen edellytyksiä. Mitä mieltä sinä olet?

Odotan yhteydenottoja puhelimitse, tekstiviestillä tai sähköpostilla haastatteluista kiinnostuneilta ja annan mielelläni lisätietoja. Parhaiten minut tavoittaa viikonloppuisin tai iltaisin klo 17 jälkeen.

Yhteistyöterveisin

Leena Rinne

leirinn@student.jyu.fi p. 040xxxxxxx

HAASTATTELURUNKO

Perhesijoituksen valmistelu

Miten perhesijoitukseen päädyttiin?

Mitä sijaisperhe-ehdokkaista kerrottiin etukäteen?

Miten ensimmäinen kontakti sijaisperheeseen toteutettiin? Mitä sen jälkeen tapahtui?

Perhesijoituksen alkuvaihe

Miten tutustumisvaihe toteutettiin?

Mistä asioista sovittiin yhdessä?

Mistä asioista oli epätietoisuutta?

Miten tiedonvaihto vanhempien ja sijaisvanhempien kanssa sovittiin ja toteutettiin?

Miten lapsen yhteydenpito vanhempiin ja muihin läheisiin sovittiin ja toteutettiin?

Mikä sujui hyvin? Mikä jäi huolettamaan?

Perhesijoituksen nykyvaihe

Miten yhteistyö sijaisvanhempien kanssa nyt sujuu?

Mitä pulmia yhteistyössä on ilmennyt?

Miten huoltajan asema on huomioitu esim. terveydenhuoltoon, päivähoitoon tai koulunkäyntiin liittyvissä asioissa?

Minkälaista sijaisvanhemmilta saatava tuki lapselle ja perheelle on?

Mitkä ovat sijaisvanhempien toiminnan haasteet ja muutostarpeet vanhemman näkökulmasta?

Miten vanhempien toiveet huomioidaan esim. juhlapäivien ja lomien suunnittelussa?

Minkälaisia ovat lapsen ja vanhempien sekä muiden läheisten yhteydenpidon tavat nyt?

Minkälainen lapsen tilanne on nyt? Mitä mieltä vanhemmat ovat perheen jälleenyhdistämisen mahdollisuuksista?

Katse tulevaan

Toiveita ja ehdotuksia sijaisvanhemmille ja perhehoidon toimijoille. Mitä itse voisi tai haluaisi tehdä yhteistyön parantamiseksi ja perhehoidon kehittämiseksi?

Liite 4

Analyysitaulukko 1 (lukuun 6.1.)

1. Tiedonkulun esteet

<p>mä kuulen joistain asioista vasta palaverissa. (H1) saatetaan saada edellisenä päivänä tekstiviesti (hoitoneuvottelusta) (H2) ei mitään käsitystä paitsi mitä lapset puhuu (H2) menee se kaks viikkoo eikä me tiedetä mitään (H2) En tiedä, mikä siel sit on se totuus (H2) muuten on sitte, että kerrotaan jälkeinpäin (H3)</p>	tiedonpuute
<p>kumpikaan ei nosta sitä juttua siihen pöydälle (H1) mä en haluu sanoo sit pahasti (H1) me ei olla käytännös oikeen minkäänlaisis puhveleis (H2) en oo päässy tutustumaan heihin (H3)</p>	välttely
<p>täst ei muuten tuu mitään täst hommasta (H2) mä näin siit naisest heti et en haluu mun lapsii tonne (H2) jättäydyin omien ongelmien takia vähän sivummalle (H3)</p>	huono alku
<p>ainoo ois vaihtotilantees, mut mul on lapset siinä (H2) lapsi katto ja kuuli, jolloin mä hiljennyin (H3)</p>	puuttuvat puhumisen paikat

2. Osallisuutta heikentävät sijaisvanhempien toimintatavat

<p>se oli tehny musta lastensuojeluilmoituksen (H1) kuulen kuin mun kaa ei toimi joku (H1) ilmotti sosiaalitoimelle että mul on sotkusta ja epäsiistiä (H3) ilmotti sosiaalitoimelle, että seura oli huonoa (H3)</p>	Luottamuksen rikkoutuminen
<p>Se ei puhunu mulle mitään (H1) Se ei ikin kysy multa mitään (H1) Ei pysty yhteydenpitoon puhelimen välityksellä (H2) heidän molempien kanssa puhuminen on välillä haastavaa (H3)</p>	Torjutuksi tuleminen
<p>aina polkkatukka ku ei se nainen jaksa hoitaa (H1)</p>	havaitut epäkohdat

<p>mun lasta pakkosyötetään (H2) lapsi jätetään yksin miettimään (H4) sijaisperheen lapsi lyö mun lasta (H1) perhe ei rauhotu sillai niinku siihen (H3)</p>	
<p>Sitten se nainen ei halunnut meitä kotiinsa (H1) me ei olla oltu edes eteisessä (H2) En oo käyny kertaakaan itse perheessä (H3)</p>	ei pääsyä sijaisperheen kotiin
<p>meitä varten on joku erillinen puhelinnumero (H2) lapset ei saa käyttää meiltä tulleita vaatteita (H2) näitä skypejuttuja ja tämmösiä, että siirretään (H3)</p>	rajoittaminen
<p>ylimielinen asenne meit kohtaan (H2) ylimielist tuhahteluu ja hymyilyy (H2) rutiinit kärsii jos tulee muutoksia (H2) pyrkii estämään hoitoneuvotteluun pääsyn (H2)</p>	asenne
<p>tämä rouva leikkaa itse lasten hiukset, vaikka (H2) oisko whatsappin kautta tai jotain, on some-vas- tainen (H2)</p>	vanhemman toiveet ohitetaan

3. Jaetun vanhemmuuden haasteet

<p>sijaisvanhempi ei näe vanhemman potentiaalia (H1) inhottavaa olla siin välikädessä, kun lapsi selittää (H2) ei halua ymmärtää et mulla ja lapsella on erityinen suhde (H3) mun ideat torpataan ja varastetaan (H3)</p>	vanhemman aliarviointi
<p>istuu kalenterin kanssa ja luettelee heille sopivat päivämäärät (H2) todella harvoin joustaa (H2) määrää tavallaan niin vahvasti pukemistakin, että lapsi pelkää (H2) toi vahvasti esille, että pitäs olla lapsen kanssa kahdestaan (H3)</p>	määrääminen
<p>ihan kun se yrittäs varastaa mun lapset (H2) pyrkivät pääsemään vanhemmista eroon (H2) omii lapset itselleen (H2) haluu meiät pois lasten elämästä (H2) ihan niinku me yritettäis viedä heidän lapsiaan heiltä (H2) ne on itse aiheuttaneet lasten oirekirjon (H2) kaikki oirehdinta kaadetaan mun niskaan (H3)</p>	vanhemmalle syntynyt tunne

ei usko kotiutumiseen (H5)	
Lapset on niin ongelmaisia ja sairaita (H1) heiän mielestään lapset on niin ongelmaisia (H2) illat on siellä niin vaikeet, ei kotona (H2) perhe kertoo aina et lapsi ei tottele (H3) perhe kertoo, että lapsi on alkanut oirehtimaan palattuaan vanhemman luota (H3) iltatoimet siellä ei oo sujun koko aikana(H5)	eriävät arviot lapsista
käytös muuttu tosi paljon sen jälkeen mua kohtaan (H1)	sijaisvanhemman muuttunut käytös
(palaverissa) haukuttii mut ihan pystyyn (H1)	sijaisvanhemman tunnereaktio
Ei pysty kertomaan lapsille (H1)	sijaisvanhemman ”tekopyhyys”

4. Toimiva yhteistyö

alussa tiedonvaihto sujui ihan suhteellisen näppärästi(H1) soiteltii ja viestiteltii jomminkummin puolin kun oli asiaa (H2) ei ollu mitään ongelmii (H2)	toimiva tiedonvaihto
se oli semmonen et se tuki (H1)	saatu tuki
oli tosi mukavii ne molemmat vanhemmat siellä (H2) Heiän kans sai sovittua asioita, joustavastikin (H2)	toimiva vuorovaikutus
tää on meidän duuni huolehtia noista lapsista (H2) lapset on vanhempiansa lapsia (H1) vanhemmille kuuluu kaikki tieto (H2)	ammattitaito

Liite 5

Analyysitaulukko 2 (lukuun 6.2)

1. Lastensuojelun vaikutukset vanhemman arkeen

<p>Pakko todistaa ittesä (H1) Jos mut tulkitaan jotenki hankalaks ihmiseks (H5) Sit katotaan et mä oon yhteistyöhaluton (H1) Mua on koko ajan tietyllä tapaa kontrolloitu (H3) mun pitää olla vähän semmonen yli-ihminen, ku mä haluan lapset takas (H1)</p>	<p>Mukautuminen varovaisuus varauksellisuus</p>
<p>Tää on menny niin väärinpäin ku olla ja voi. (H3) Mun luottamus on petetty monta kertaa viranomaisten taholta.(H1) Yhteistyöhön ei vaan tule muutosta.(H2) huoltajuus, siit ei ollu mulle mitään apuu (H3) Kotiutumisesta oli jo puhuttu, sitten tuli lääkärin päätös (H4) Kukaan ei koskaan kehunu, miten hyvin toimin (H1) Täältä on lasten luo niin pitkä matka (H4) Alusta asti ollu semmosta negatiivista, että toivottavasti ei enää tule kotiin (H5) tän perheen aikana onkse nyt kolmas stt menossa (H2) neljäs kerta kun työntekijä vaihtuu, joka kerta joku eri (H4)</p>	<p>Pettymykset</p>
<p>Sit ku se vaan venyy ja paukkuu. (H1) Palaveri siirretty.(H1), (H2), (H4) Et toivon, että sen sais nyt mietittyä (pjy) (H5) Lapsen pitäisi mennä hoitoon, sinne on puolen vuoden jono (H4)</p>	<p>Odottelu</p>
<p>Me osallistutaan kaikkiin aina (H2) Yhteen en mennyt (H1) lapsen oikeuksien valvonta (H1), (H2), (H5)</p>	<p>Halu osallistua ja vaikuttaa</p>
<p>mul ei ollu voimii hoitaa sitä oikeusteitse (H1) Mun virhe taas (H4)</p>	<p>Itsesyytökset</p>
<p>Ei kerrota ihan hirveesti omista oikeuksista missää. (H5) En mä tienny edes et tommosii valitusreitit on (H1) En mä tienny mun oikeuksista mitään (H1)</p>	<p>Epätietoisuus omista oikeuksista</p>

Mikä on se määränpää mihkä lasta viedään? (H3) en tiedä toteutuks se kotiutus nyt vai ei (H2)	Epätietoisuus sijoituksen kestosta ja tavoitteesta
Antakaa mulle ne syyt mitkä pitää korjata (H1)	Epätietoisuus siitä, mitä vanhemmalta odotetaan
Ja kun siit ei oo mitään mustaa valkosella (H2)	Epätietoisuus yhteydenpidosta

2 Tyytymättömyys lastensuojelun dokumentteihin

Ne tekee päätöksensä niiden perusteella tapamatta ihmisiä. (H2) Ei me oikein nähty niitä papereita (H2) Ei me päästy sinne naamakkain koskaan (H2) Kukaan ei auta koska on lääkärin päätös(H4) Riippuu ihmisestä (stt) mitä hän päättää, ei ole mitään samaa (H4) Mitä mä toivon, mitä mä en toivo, se ei auta. (H4)	Ei pysty vaikuttamaan päätöksiin
Tää juttu ei mennä niinku siel lukee. (H1) Keksimällä keksitty se negatiivinen (H1) kirjauksilla voi tehdä hallaa (H2) en mä kyl meitä tunnista näistä (H2) Ne valehteli siinä päätöksessä ja lauselmassa (H1) ne oli kirjottanu omiin muistiinpanoihin eri lailla (H1) vau, oonks mä ollu tommonen pahis(H1) aina sieltä pulpahtelee uudestaan esille (väärä tieto) (H2) kirjauksissa käännetty meitä vastaan, et lapset on nyt moniongelmaisii (H2)	Virheelliset kirjaukset

3 Epäoikeudenmukaisuuden kokemukset

Ne huus ja haukku mua palaverissa. (H1) Mua vaan lynkattii joka suunnasta.(H1) Se asenne, et mitä me siel (vanhempainillassa) tehdään (H5) ne vaatii, et mulla pitäs olla ittelläki rahaa (H3)	Vanhemman huono kohtelu
Lapset voi huonosti koska ei pienenä oo saanu rakkautta (H1)	Loukkaavat kommentit
Mä en oo ihminen koska mä oon ite ollu huostaanotettu (H1)	Oman historian vuoksi
äitiä pitää tukea vanhemmuuteen (H1)	Asiat, joita ei voi ymmärtää

<p>pitää auttaa käymään läpi omia traumojaan (H1) pitää ymmärtää sijaisvanhempia (H1) meidän pitää olla ymmärtäväisiä sijaisperhettä kohtaan (H2)</p>	
<p>Kun se nainen oli soittanu, me oltiin taas valvo- tuissa tapaamisissa (H1)</p>	<p>suunnitelman yksipuoliset muutokset</p>
<p>Itse hain apua, tarkoitus ei ollu että lapset läh- tee (H1) Mä en ole tehnyt mitään, itse tulin turvakotiin mutta se ei auttanut (H4)</p>	<p>Oma avunpyyntö johti huostaanottoon</p>
<p>Sijaisperheelle annetaan avokäsin kaikkea (H1) Multa otettiin lapset pois sen takii et siel on sot- kusta, ja, ja sit tää saa siivoojan kotiin. (H1) Apu tonne ennen huostaanottoa, ei sinne sijais- perheelle. (H1)</p>	<p>sijaisperheen saama tuki</p>
<p>Mistä sitä oikeesti tietää miten siellä eletään (H1) Lapset ei ole edes paikalla kun niit kotikäynteit tehdään. (H2) Kaikki maalataan sinne kaunisteltuna (H5) Pitää kertoa suoraan miten menee (H5) Kuulee aina jälkikäteen ikäviä (H5)</p>	<p>Perhehoidon riittämätön valvonta</p>
<p>Käydään toi viikonlopun kurssi ni meil on lap- set kotona. (H2) Ei niiden tarvii todistella paljookaa et ne on hy- vii sijaisvanhempii. (H1) stt pitää kertoa taustat sijaisperheelle ennen kuin mitään papereita allekirjoitetaan (H5)</p>	<p>Sijaisvanhempien lyhyt valmennus</p>
<p>Perheen jälleenyhdistäminen pitäis olla jokai- sessa jutussa aina tavoitteena (H1)</p>	<p>Eriävät näkemykset perheen jälleenyhdistämi- sestä</p>